

## **ЯК ВИКЛАДАТИ ПИТАННЯ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРАВОЗНАВСТВА**

### **Методичні матеріали для вчителя**

**Методичні матеріали** представляють практичні рекомендації для вчителів щодо інтеграції та викладання окремих питань з міжнародного гуманітарного права відповідно до оновлених навчальних програм з історії, громадянської освіти та правознавства у відповідь на виклики повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

**Головний редактор** – **Короткий Т.Р.**, віцепрезидент Української асоціації міжнародного права, радник президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, провідний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», к.ю.н., доцент.

**Науковий редактор** – **Хендель Н.В.** к.ю.н., доцент, дослідниця Женевської академії міжнародного гуманітарного права і прав людини.

#### **Освітні редактори:**

**Костюк І.А.** – методистка Кабінету координації впровадження НУШ і моніторингу Львівського ОШПО.

**Ремех Т.** - завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, старший дослідник, к.п.н.

**Автори методичних розробок:** Вікторія Гонтаренко, Ірина Костюк, Світлана Побережник, Наталія Понежа Святослав Ратушняк, Тетяна Ремех.

Дана публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Права людини в дії», яка виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди USAID або Уряду США. Відповідальність за зміст публікації несуть виключно автори.

Більше про USAID за тел. Відділу зв'язків з громадськістю Місії USAID в Україні (+38 044) 521-57-53, на веб-сайті: <http://www.usaid.gov/ukraine>, або ФБ-сто-рінці: <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>.

## ПЕРЕДМОВА

Міжнародне гуманітарне право є однією з найбільш складних, емоційно чутливих, дилемною у застосуванні галуззю права. Адже воно регулює тисячолітнє явище - війни, що завжди супроводжуються втратами, біллю та агресією. І, на жаль, зацікавленість та потреба у ньому виникає лише тоді, коли відбуваються жахіття війни.

Міжнародне гуманітарне право є частиною міжнародного публічного права, яке має на меті захистити життя і людську гідність під час збройних конфліктів, а також зменшити та відвернути страждання, які є результатом війни. Держави-учасниці Женевських Конвенцій не лише взяли на себе зобов'язання дотримуватись цих норм, але й інформувати, ознайомлювати людей з цим правом. І ці знання, зважаючи на динаміку збройних конфліктів у світі, вже поступово стають невід'ємною частиною базової середньої освіти XXI століття.

Поширення знань з міжнародного гуманітарного права та формування на їх основі громадянських компетентностей школярів та освітян є критично важливим кроком для формування суспільного та особистісного розуміння необхідності застосування норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Усвідомлення неприпустимості воєнних злочинів та необхідності юридичної відповідальності за їх вчинення, формування системи поведінки дітей та дорослих заради особистої безпеки в умовах збройного конфлікту, створення умов для реінтеграції тимчасово окупованих територій є освітнім завданням для системи українських шкіл.

Авторський колектив розробляв ці освітні матеріали, усвідомлюючи важливість поширення знань про міжнародне гуманітарне право в Україні та необхідність практичного застосування його норм.

Методичні матеріали подають необхідну інформацію про те, яким чином можна імплементувати вивчення окремих питань з міжнародного гуманітарного права в таких навчальних предметах як історія, громадянська освіта, правознавство, за допомогою яких методів, засобів, технологій може бути досягнута поставлена мета. Автори методичних матеріалів мають на меті:

- стимулювати вчителів до реформування власного процесу викладання із поширенням в Україні знань про міжнародне гуманітарне право та необхідність практичного застосування його норм;
- показати як, яким чином відбувається інтеграція питань з міжнародного гуманітарного права у процес викладання історії, громадянської освіти, правознавства;
- запропонувати практичні поради щодо ефективного використання сучасних педагогічних технологій у навчальному процесі, спираючись на досвід експертів-науковців та педагогів-методистів.

Методичні матеріали включають три розділи та додатки.

Перший розділ «ІСТОРІЯ» розкриває основну мету та завдання інтеграції питань з міжнародного гуманітарного права у зміст шкільної історичної освіти. Зміст розділу обґрунтовує міжпредметний характер міжнародного гуманітарного права та надає перелік основних питань, які можуть бути впроваджені в рамках окремих тем курсів з історії 9-11 класів.

В другому розділі «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА» розкриваються основні цілі та завдання інтеграції питань з міжнародного гуманітарного права у зміст громадянської освіти. Вчителям пропонується перелік тем та понять, які передбачені навчальною програмою, і через які можливо ефективно розкрити наскрізні базові поняття міжнародного гуманітарного права у процесі викладання громадянської освіти.

У третьому розділі «ПРАВОЗНАСТВО» подається перелік наскрізних базових понять міжнародного гуманітарного права, які на погляд експертів, доцільно використовувати при викладанні навчального предмету «Основи правознавства» у 9-му класі середньої школи.

У Додатках пропонуються приклади уроків чи фрагментів уроків з історії та громадянської освіти із використанням інтеграції основних складових міжнародного гуманітарного права.

Методичні матеріали не є завершеними та будуть удосконалюватися та поповнюватися розробками уроків/фрагментів уроків на інші зазначені у програмах теми.

## РОЗДІЛ 1.

### ІСТОРІЯ

#### *Вступ*

Програми з історій для 9-11 класів дають можливість інтегрувати в курс історії питання становлення та розвитку міжнародного гуманітарного права, історичні приклади зародження правових норм та застосування відповідальності до держави за порушення імперативних норм міжнародного права та до індивідів за агресію, геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Саме вивчення минулого дає впевненість, що боротьба з агресією і безкарністю за міжнародні злочини є важливою справою та призводить до покарання злочинців, а нормативною основою такого покарання є норми міжнародного права.

Усвідомлення цінності та значення міжнародного гуманітарного права, що містить норми про захист жертв війни, незважаючи на приклади його порушення, приходиться саме в період збройного конфлікту. Саме в умовах російсько-української війни усвідомлюється важливість дотримання міжнародного гуманітарного права. Вивчення історії дає змогу з'ясувати, як і чому норми міжнародного гуманітарного права ухвалювалися, змінювалися і розвивалися, а також побачити конкретні приклади їх дії та порушення, які події впливали на переосмислення людської гідності і гуманності в умовах збройного конфлікту, яка відповідальність застосовувалася за порушення міжнародного гуманітарного права.

Вчинення brutальних міжнародних злочинів призводить до потужного прагнення боротьби з безкарністю, прагнення до невідворотності покарання, прагнення звернення до правосуддя, міжнародного і національного. Вивчення прикладів притягнення до міжнародно-правової відповідальності за агресію, за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, грубі порушення прав людини, а індивіда - до кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій, є важливим чинником усвідомлення невідворотності покарання за воєнні злочини, що скоює російське політичне та військово керівництво і російські військовослужбовці в Україні.

Таким чином вивчення історії дає можливість зрозуміти та пояснити сутність подій, пов'язаних з перебігом війни і захистом її жертв, передбачити наслідки і застосувати механізми притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Попри те, що ще в давнину люди замислювалися щодо обмеження насильства у війнах, відлік історії міжнародного гуманітарного права як галузі міжнародного права починається з 1864 р., коли була ухвалена Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Відтоді, як у XIX сторіччі була прийнята перша Женевська конвенція, розпочалось становлення права збройних конфліктів, іншими словами - міжнародного гуманітарного права.

Отже обмеження насильства в період війни має давню історію, утім воно не було усталеною практикою, скоріше виключенням, часто порушувалось, не мало загальнообов'язкового характеру. Важливо розуміти нелінійність розвитку обмежень насильства під час війни. Але ці обмеження, перш за все зумовлені релігійними нормами, розвиток гуманітарних ідей, розповсюдження звичаїв, що застосовуються в період війни, а також картелі між воюючими сторонами у XVIII – першій половині XIX століття, розвиток норм права нейтралітету, – стали передумовою створення міжнародного гуманітарного права.

Саме в XIX столітті було укладено перший універсальний договір про захист жертв війни, в якому йшлося про захист поранених та медичного персоналу на полі бою. Основна заслуга в цьому належить швейцарцю Анрі Дюнану та його книзі «Спогади про Сольферіно».

В ній сформульовані дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію щодо захисту поранених у діючих арміях; створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал і матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, будуть підтримувати зусилля військових санітарних служб.

Для поширення цих ідей А. Дюнана в 1863 році в Женеві було створено Міжнародний комітет допомоги пораненим – «Комітет п'яти» в складі генерала Дюфура, Гюстава Муанье, Анрі Дюнана, доктора Лун Аппія, доктора Теодора Монуарта. З 1880 року цей «Комітет п'яти» стане відомим як Міжнародний комітет Червоного Хреста.

26 жовтня 1863 року пройшла міжнародна конференція за ініціативи Міжнародного комітету допомоги пораненим. На ній представники 16 країн підтримали ідею Дюнана про створення товариств допомоги з обов'язком допомагати санітарним службам армії. Членів товариств стали позначати пов'язками з червоним хрестом. Таким чином була започаткована система Національних товариств, яка зараз створює Міжнародний Рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. А день підписання рекомендацій Конференції, 29 жовтня 1963 р., вважається днем народження Червоного Хреста.

У 1864 р. уряд Швейцарії скликав Міжнародну конференцію на якій було укладено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка передбачала надання допомоги пораненим і визначала нейтралітет медичних служб на полі бою. Ця Конвенція складалася із 10 статей.

У подальшому міжнародне гуманітарне право розвивалося за двома напрямками. У Женеві ухвалювались конвенції, які стосувалися переважно захисту жертв війни. Початок покладено Женевською конвенцією 1864 року. Інший напрямок, і, відповідно, підгалузь міжнародного гуманітарного права, – це так зване «право Гааги», яке обмежує або забороняє методи і засоби ведення воєнних дій.

Як право Женеві, так й право Гааги доповнювались та розширювались під впливом збройних конфліктів. Переглядалися норми про захист поранених, розширювався перелік категорій жертв війни, які за міжнародними договорами отримували захист, заборонялися окремі засоби та методи ведення війни. Відповідно ухвалювались нові міжнародні договори. Україна є учасницею майже всіх міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права. Також в Україні здійснюється діяльність з імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Україна демонструє всьому світові повагу до міжнародного гуманітарного права і усвідомлення його значення в умовах збройного конфлікту.

Оскільки норми міжнародного гуманітарного права діють виключно в період збройного конфлікту, вони приймаються, усвідомлюються переважно при наявності умов їхньої дії, коли їхнє застосування є необхідним та безальтернативним. Тому впровадження в освітній процес, зокрема в курси історії України, всесвітньої історії, знань щодо міжнародного гуманітарного права, в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну є критично важливим освітнім завданням.

Історія дає можливість зрозуміти передумови виникнення міжнародного гуманітарного права, історія дає можливість усвідомлення наслідків, коли порушується міжнародне гуманітарне право, історія закликає до осягнення значення правосуддя, невідворотності покарання за міжнародні злочини.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВПРОВАДЖЕННІ В РАМКАХ  
ОКРЕМИХ ТЕМ КУРСІВ З ІСТОРІЇ (9-11 КЛАС)**

*Пояснювальна записка*

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України постає потреба надання учням/ученицям відповідних знань і вмінь, формування ставлень щодо викликів та реалій сьогодення. Оновлена програма курсів «Всесвітня історія, 9 клас», «Історія України, 9 клас», «Історія України, профільний рівень, 10 клас», «Україна і світ, 10 клас», «Історія України, 10 клас», «Україна і світ (інтегрований курс), 10 клас», «Україна і світ (інтегрований курс), 11 клас», «Історія України, 11 клас» (2022 р.) має значний потенціал щодо імплементації у зміст курсу питань міжнародного гуманітарного права. Можливості вивчення цих питань на уроках із курсу представлено в таблиці, де подано: теми та зміст відповідно навчальної програми, тезисний план викладу змісту, рекомендовані джерела. Використовуючи таблицю, вчитель / вчителька може розробити уроки / практичні заняття або фрагменти уроків / практичних занять із курсів «Всесвітня історія, 9 клас», «Історія України, 9 клас», «Історія України, профільний рівень, 10 клас», «Україна і світ, 10 клас», «Історія України, 10 клас», «Україна і світ (інтегрований курс), 10 клас», «Україна і світ, 11 клас», «Історія України, 11 клас» чи обрати окремі питання для вивчення / обговорення учнями / ученицями на уроках із тих чи інших тем. На основі запропонованої таблиці розроблено методичні матеріали з історії.

Тема	Питання теми /фрагмента теми	План викладу матеріалу Змістові орієнтири викладу матеріалу	Рекомендовані джерела
<b>9 клас. Всесвітня історія</b>			
<b>ЄВРОПА ТА АМЕРИКА В ДОБУ РЕВОЛЮЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ (1815–1870 рр.)</b>	Женевська конвенція 1864 р., створення Міжнародного Комітету Червоного	1. Ознайомити учнів з історичною подією - битвою під Сольферіно, наслідки якої вплинули на Анрі Дюнана. Ідеї гуманізму та милосердя не залишали А. Дюнана. Він бажав поділитися зі світом про справжнє обличчя війни, необхідність завжди пам'ятати про людську гідність, що знайшло	<b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з

<p>Індустріальна революція у країнах Західної Європи та її наслідки.</p> <p>Парламентаризм.</p> <p>Спроби осмислення нової дійсності.</p> <p>Консерватизм, лібералізм, соціалізм.</p> <p>Національна ідея (націоналізм).</p> <p>Об'єднання Німеччини та Італії</p>	<p>Хреста, виникнення міжнародного гуманітарного права, право Женеви, право Гааги</p>	<p>відображення в книзі «Спогади про битву під Сольферіно». Охарактеризувати зміну ставлення і переосмислення наслідків війни, розуміння потреб впровадження правил ведення війни. Підкреслити, що від небайдужості однієї людини, гуманітарного потенціалу однієї книги розпочинається історія Міжнародного Комітету Червоного Хреста, ухвалення першої Женевської конвенції і формування міжнародного гуманітарного права як галузі міжнародного права. Визначити значення застосування принципу гуманності під час війни.</p> <p>2. Ознайомити учнів з ідеєю і основними положеннями Паризької декларації про право морської війни 1856 р., ухвалення якої було пов'язано з результатами Кримської війни. Паризька декларація про право морської війни 1856 р. врегулювала відносини між нейтральними і воюючими державами.</p> <p>3. Звернути увагу школярів, що Кодекс Лібера 1863 р. (США) має вагоме значення для розвитку міжнародного гуманітарного права, оскільки він став першою спробою кодифікації законів і звичаїв війни, що існували на той час. Підкреслити, що Кодекс Лібера був першим правовим актом, у якому принцип військової необхідності отримав своє нормативне закріплення. Кодекс Лібера значно вплинув на процес подальшої кодифікації законів та</p>	<p>міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 67-69. // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 39-40. // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></p> <p>3. <b>Еволюція норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення</b> // <a href="https://minjust.gov.ua/m/str_34096">https://minjust.gov.ua/m/str_34096</a></p> <p>4. Гороховська О. В. <b>Кодекс Лібера та його значення для розвитку й кодифікації міжнародного гуманітарного права</b> / О. В. Гороховська, І. С. Семенюк // Держава та регіони. Сер. : Право. 2014. № 2. С. 114-118 // <a href="http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_2_22">http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_2_22</a></p> <p>5. Короткий Т., Хендель Н. <b>Символ гуманності.</b> Інформаційне агентство «Українське право» // <a href="https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/symvol-gumannosti/">https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/symvol-gumannosti/</a></p> <p>6. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права:</b> курс лекцій. Фенікс. 2021. 140 с.</p> <p>7. <b>Міжнародний день Червоного Хреста і Червоного Півмісяця</b> // <a href="http://mmk.edukit.ck.ua/Files/downloadcenter/Mi">http://mmk.edukit.ck.ua/Files/downloadcenter/Mi</a></p>
--	---	---	--

		<p>звичаїв війни та прийняття аналогічних положень іншими державами.</p> <p>4. Ознайомити учнів з передумовами ухвалення Санкт-Петербурзької декларації про заборону застосування розривних і запалювальних куль 1868 р., підкреслити її значення як першого міжнародного договору, який обмежував свавілля сторін при виборі засобів ведення воєнних дій.</p> <p>5. Звернути увагу, що відбувається формування підгалузей міжнародного гуманітарного права – «права Женеви» (захист жертв війни) і «права Гааги» (обмеження насильства під час війни через обмеження методів і засобів ведення воєнних дій).</p>	жнародний%20день%20Червоного%20Хреста.pdf
<b>9 клас. Історія України</b>			
<p><b>Україна в контексті міжнародних політичних подій середини ХІХ ст. Східна (Кримська) війна 1853–1856 рр. як поштовх до реформ у Російській імперії. Українці у Східній (Кримській) війні.</b></p>	<p>Принцип гуманності в міжнародному гуманітарному праві</p>	<p>Розглянути діяльність сестер милосердя з допомоги пораненим та хворим військовим під час Східної (Кримської) війни 1853–1856 рр. Звернути увагу, що Кримська війна увійшла в історію як війна, в якій вперше брали участь медичні сестри. Акцентувати увагу на значенні принципу гуманності під час війни.</p>	<p>1. Ореховський В.О. <b>Діяльність сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини під час Кримської війни (1853-1856 рр.).</b> Парадигма пізнання: гуманітарні питання № 8 (19), 2016 // <a href="https://oaji.net/articles/2016/1739-1481134441.pdf">https://oaji.net/articles/2016/1739-1481134441.pdf</a></p> <p>2. <b>Чому Кримська війна 1853–1856 рр. стала явищем міжнародного суспільного життя?</b> Крим: шлях крізь віки // <a href="http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7228-6/72.pdf">http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7228-6/72.pdf</a></p>



**10 клас. Історія України, профільний рівень**

<p><b>Україна і світ на порозі ХХ ст.: основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. ХХ століття у світовій історії. Періодизація історії України ХХ ст.</b></p>	<p>Гаазькі конференції миру, розвиток права Гааги (закони та звичаї війни), ухвалення Гаазьких конвенцій,</p>	<p>1. Звернути увагу учнів на спроби встановити правила війни на початку ХХ ст.</p> <p>2. Фокусувати увагу, що метою Гаазьких конференцій миру був розвиток мирних засобів розв'язання міжнародних спорів з метою запобігання виникнення війн та впровадження законів та звичаїв війни. Підкреслити, що 29 липня 1899 року на конференції було підписано шість конвенцій та декларацій, які стали важливим етапом в розвитку правового регулювання мирного розв'язання міжнародних спорів та правил ведення сухопутної та морської війни.</p> <p>Звернути увагу, що з 15 червня по 18 жовтня 1907 року в роботі другої Гаазької конференції миру взяли участь 44 держав, що є абсолютною більшістю незалежних держав, які існували в світі на той момент.</p> <p>Вказати, що метою другої Гаазької конференції миру було вдосконалення конвенції про мирне вирішення міжнародних спорів, доповнення положень гаазьких конвенцій, зокрема у питанні, що стосується початку воєнних дій та прав нейтральних держав, кодифікація законів та звичаїв війни на морі. Результатом другої Гаазької</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 70-71 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право</b>. Загальний курс. С. 40 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></p> <p>3. <b>Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907</b> // <a href="https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901">https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901</a></p> <p>4. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права: курс лекцій</b>. Фенікс. 2021. 140 с.</p>
---	---	---	--

		конференції миру стали 13 конвенцій, які були підписані 18 жовтня 1907 року.	
<b>10 клас. Історія України, профільний рівень</b>			
<b>Практичне заняття (орієнтовна тема)</b>			
<b>Повсякденне життя на фронті й у тилу.</b>  <b>Перша світова як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (на основі аналізу текстових і візуальних джерел).</b>	Виникнення Товариства Червоного Хреста України	Вказати, що Товариство Червоного Хреста України виникло в період Першої світової війни за ініціативи Маріїнської громади сестер милосердя Червоного Хреста, яка вже чотири десятиліття поспіль надавала благодійну медичну допомогу мешканцям Києва. Підкреслити, що 5-18 квітня 1918 р. у Києві відбувся з'їзд, на якому й було створено Товариство Червоного Хреста України. Акцентувати увагу на напрямках діяльності Товариства на початку ХХ століття: допомога біженцям та військовополоненим, турбота про інвалідів і дітей-сиріт, боротьба з голодом та масовими епідеміями шляхом створення лазаретів і госпіталів, пунктів харчування, будинків для безпритульних, протитуберкульозних та венерологічних диспансерів, станцій боротьби з малярією.	<p><b>1. 1918 - створено Товариство Червоного Хреста України //</b>  <a href="https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/18/1918-stvoreno-tovarystvo-chervonogo-hresta-ukrayiny#:~:text=15-18%20квітня%201918-го,створено%20Товариство%20Червоного%20Хреста%20України.">https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/18/1918-stvoreno-tovarystvo-chervonogo-hresta-ukrayiny#:~:text=15-18%20квітня%201918-го,створено%20Товариство%20Червоного%20Хреста%20України.</a></p> <p><b>2. Безгинська К. М., Лисенко Т. А. Шлях милосердя: діяльність Товариства Червоного Хреста на Луганщині (1918–2018 рр.).</b> Огляди джерел та документальні нариси // <a href="https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/3-4.pdf">https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/3-4.pdf</a></p> <p><b>3. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного</p>

			<p>гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 107-108. // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p><b>4. Товариству Червоного Хреста України – 99 років</b> // <a href="https://www.prostir.ua/?news=tovarystvu-chervonoho-hresta-ukrajiny-99-rokiv">https://www.prostir.ua/?news=tovarystvu-chervonoho-hresta-ukrajiny-99-rokiv</a></p>
<b>10 клас. Україна і світ</b>			
<p><b>Завершення та наслідки війни.</b> Вступ у війну США. «14 пунктів» Вудро Вілсона. Бойові дії на Західному фронті в 1917–1918 рр. Вихід із війни Росії. Комп'єнське перемир'я. Наслідки війни: політичний, матеріальний, соціальний («втрачене покоління») і духовний виміри.</p>	<p>Вплив Першої світової війни на розвиток міжнародного права</p>	<p>1. Вказати, що Перша світова війна вплинула на розвиток міжнародного права. Підкреслити, що з укладенням Версальського мирного договору 1919 року почався новий період розвитку міжнародного права.</p> <p>2. Підкреслити, що реакцією світової спільноти на жахи використання отруйних газів під час Першої світової війни стало ухвалення Женевського протоколу про заборону використання хімічної та бактеріологічної зброї 1925 р. Підкреслити, що цим документом заборонено використання хімічної та біологічної зброї (задушливих, отруйних або інших подібних газів, а також бактеріологічних засобів) під час війни.</p> <p>Зазначити, що Женевський протокол не накладає зобов'язання на держави, які його підписали, не</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 С. 69-70. // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права</b>: курс лекцій. Фенікс. 2021. 140 с.</p> <p>3. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 40 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-">https://blogs.icrc.org/ua/wp-</a></p>

<p>Спроби формування системи колективної безпеки в Європі. Ліга Націй.</p>		<p>виробляти, не зберігати і не транспортувати перелічені в ньому види хімічної та біологічної зброї. Ці аспекти діяльності, пов'язаної з хімічною та біологічною зброєю, стали предметом Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення 1972 р. та Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1992 р.</p> <p>3. Фокусувати, що Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога) 1928 р. був першим міжнародним договором, який спрямований на заборону агресивних воєн. Підкреслити, що Пакт заборонив війну як засіб реалізації національної політики.</p> <p>4. Підкреслити, що 1929 р. за ініціати́ви МКЧХ з метою надання ефективнішого захисту жертв війни ухвалюється Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях та Женевська конвенція про поводження з військовополоненими.</p> <p>5. Звернути увагу, що в рамках Ліги Націй відбувався процес прогресивного розвитку міжнародного права щодо питань забезпечення міжнародного миру та безпеки, мирного врегулювання міжнародних спорів, заборони війни</p>	<p>content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</p> <p>4. Шебаніц Д. М. <b>Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз</b> // <a href="https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7155/1/Шебаніц%20Д.М.%20Діяльність%20ліги%20націй%20у%20сфері%20підтримання%20міжнародного%20миру%20та%20безпеки%20історико-правовий%20аналіз.pdf">https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7155/1/Шебаніц%20Д.М.%20Діяльність%20ліги%20націй%20у%20сфері%20підтримання%20міжнародного%20миру%20та%20безпеки%20історико-правовий%20аналіз.pdf</a></p>
--	--	--	--

		як засобу національної політики держави, визначення агресії, тобто вперше на універсальному [міжнародному] рівні було реалізовано політико-правову ідею мирного співіснування держав без застосування сили у відносинах між собою. Розкрити напрями діяльності Ліги Націй у сфері заборони війни.	
<b>10 клас. Історія України</b>			
<p><b>Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ</b></p> <p>(Окупація Червоною армією Галичини, Волині, Північної Буковини, Хотинщини та Південної Бессарабії.</p> <p>Бойові дії в 1941–1942 рр. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи. Тактика “випаленої землі” та інші злочини комуністичного</p>	<p>Воєнні злочини під час Другої світової війни. Нюрнберзький процес.</p>	<p>1. Акцентувати увагу на серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права під час Другої світової війни. Підкреслити, що 1 жовтня 1946 року Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі виніс вирок двадцяти двом головним нацистським військовим злочинцям. Трибунал виносив вироки щодо вчинення міжнародних злочинів: злочини проти миру – планування, підготовка, розв’язання та ведення агресивної війни; воєнні злочини – порушення законів та звичаїв війни; злочини проти людяності – вбивства, знищення, поневолення, заслання та ін.</p> <p>Звернути увагу, що «малі» нюрнберзькі процеси продовжувалися до 50-х років ХХ ст. щодо притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів.</p>	<p>1. Сендс Ф. <b>Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова.</b> Видавництво Старого Лева. 2017. 652 с.</p> <p>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 180-184 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>3. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права</b>: курс лекцій. Фенікс. 2021. 140 с.</p> <p>4. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 21-22, 39, 42, 321-322, 326, 330-334 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-">https://blogs.icrc.org/ua/wp-</a></p>

<p>тоталітарного режиму.</p> <p>Окупація України військами Німеччини та її союзниками. Новий порядок. Колабораціонізм. Самоврядування під німецькою окупацією. Остарбайтери. Військовополонені. Концтабори. Масове знищення мирного населення. Голокост. Трагедія Бабиного Яру.</p> <p>Бойові дії 1942–1943 рр. Бої на Лівобережжі влітку–восени 1943 р. Чорносвитники. (?) Битва за Дніпро. Вигнання німецьких військ та їхніх союзників з Правобережної та Південної України. Депортація</p>		<p>Також вказати, що для притягнення до міжнародної індивідуальної кримінальної відповідальності злочинців з Японії був створений Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу (Токійський).</p> <p>Підсумувати, що саме на Нюрнберзькому та Токійському військових трибуналах була реалізована концепція міжнародної кримінальної відповідальності індивіда за вчинення міжнародних злочинів.</p> <p>2. Акцентувати увагу, що під час Другої світової війни також були вчиненні злочини проти людяності. Герш Лаутерпахт обґрунтував концепцію «злочини проти людяності», якою визначав масові порушення прав людини, і яка була покликана захищати кожну особу окремо, як індивіда. Фокусувати увагу на українському минулому Герша Лаутерпахта.</p> <p>3. Окремо наголосити на вчиненні Голокосту і формулюванні концепції злочину геноциду. Вказати, що автором терміну геноцид, концепції злочину геноциду і Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього є Рафаель Лемкін. Рафаель Лемкін зосередився на захисті саме груп. Він стверджував, що окремі спільноти людей переслідуються саме через їхню приналежність до певної національної, етнічної, расової або релігійної</p>	<p>content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</p> <p>5. <b>Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі</b> // <a href="https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg">https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg</a></p> <p>6. <b>Від Нюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців</b> // <a href="https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968">https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968</a></p> <p>7. <b>Сер Герш Лаутерпахт – учень Львівської юридичної школи</b> // <a href="https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskoji-yurydychnoji-shkoly/">https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskoji-yurydychnoji-shkoly/</a></p> <p>8. <b>“Східно-західна вулиця”: зі Львова до Лондона і знову до Львова</b> // <a href="https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidna-vulycy-a-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova">https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidna-vulycy-a-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova</a></p> <p>9. <b>Основна інформація про Голокост</b> // <a href="https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust">https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust</a></p> <p>10. <b>Післявоєнні судові процеси</b> // <a href="https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/war-crimes-trials">https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/war-crimes-trials</a></p> <p>11. <b>Депортація кримськотатарського народу. Історія геноциду</b> // <a href="https://crimea.suspilne.media/ua/articles/71">https://crimea.suspilne.media/ua/articles/71</a></p>
--	--	--	---

<p>кримських татар та інших народів Криму. Завершення бойових дій на території України.</p> <p>Українці у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Українське питання на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Ціна війни.</p>		<p>групи. Звернути увагу на українському минулому Рафаеля Лемкіна.</p> <p>4. Окремо звернути увагу на депортацію кримських татар, наголосити, що ці дії кваліфікуються як злочин геноциду.</p>	<p>12. <b>Депортація кримських татар</b> // <a href="https://www.radiosvoboda.org/a/crimean-tatars-deportation/28495741.html">https://www.radiosvoboda.org/a/crimean-tatars-deportation/28495741.html</a></p> <p>13. <b>Інформаційні матеріали про депортацію кримськотатарського народу 1944 року</b> // <a href="https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-pro-deportaciyu-krymskotatarskogo-narodu-1944-roku">https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-pro-deportaciyu-krymskotatarskogo-narodu-1944-roku</a></p>
<p><b>10 клас. Україна і світ (інтегрований курс)</b></p>			
<p><b>6.2. Нацистський окупаційний режим: приклад України.</b> Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика. План «Ост». Зони окупації України: особливості</p>	<p>Воєнні злочини під час Другої світової війни</p>	<p>1. Вказати, що під час Другої світової війни у воюючих держав були зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом, зокрема звернути увагу на Гаазькі конвенції і декларації 1899 і 1907 року, Женевські конвенції 1929 року. Підкреслити, що діяли і звичаєві норми міжнародного гуманітарного права.</p> <p>2. Акцентувати, що під час Другої світової війни були вчинені воєнні злочини (проти</p>	<p>1. Сендс Ф. <b>Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова.</b> Видавництво Старого Лева. 2017. 652 с.</p> <p>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з</p>

<p>режиму. Становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери. Національні військові формування в німецькій армії. Прояви співпраці з окупаційним режимом.</p>		<p>військовополонених, проти цивільного населення), злочини проти людяності (проти цивільного населення), злочин геноциду. Розкрити ідеї концепції злочину проти людяності і концепції злочину геноциду. Ознайомити учнів з авторами цих концепцій Герш Лаутерпахт (злочин проти людяності) і Рафаель Лемкін (злочин геноцид)</p>	<p>міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 69-70, 180-184 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>3. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права:</b> курс лекцій. Фенікс. 2021. 140 с.</p> <p>4. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 44-45, 321-329 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></p> <p>5. <b>Сер Герш Лаутерпахт – учень Львівської юридичної школи</b> // <a href="https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskojji-yurydychnoji-shkoly/">https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskojji-yurydychnoji-shkoly/</a></p> <p>6. <b>“Східно-західна вулиця”:</b> зі Львова до Лондона і знову до Львова // <a href="https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidna-vulycyia-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova">https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidna-vulycyia-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova</a></p>



**11 клас. Україна і світ**

<p><b>Вступ. УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ</b></p> <p>Ціна війни: людські та матеріальні втрати. Зміни політичної карти світу. Переосмислення під впливом війни цінності людського життя й формування сучасної концепції прав людини. Відповідальність людини за наукові й технічні досягнення. Друга світова війна в історичній пам'яті.</p>	<p>Міжнародні злочини під час Другої світової війни.</p> <p>Вплив Другої світової війни на розвиток міжнародного гуманітарного права</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Вказати, що під час Другої світової війни були порушення діючих норм міжнародного гуманітарного права як стосовно захисту жертв війни (права Женев), так і щодо використання заборонених засобів і методів ведення воєнних дій (права Гааги).</li> <li>2. Звернути увагу, що розв'язання Другої світової війни кваліфікувалося Міжнародним військовим трибуналом у Нюрнберзі і Міжнародним військовим трибуналом для Далекого Сходу як злочин проти миру.</li> <li>3. Підкреслити, що під час Другої світової війни були також вчинені воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини геноциду.</li> <li>4. Познайомити учнів з автором концепції злочину проти людяності Гершом Лаутерпахтом і Рафаелем Лемкіним – автором концепції злочину геноцид, терміну геноцид і Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Зосередити увагу учнів на меті і основних положеннях Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Підкреслити українське минуле Герша Лаутерпахта і Рафаеля Лемкіна.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Сендс Ф. <b>Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова.</b> Видавництво Старого Лева. 2017. 652 с.</li> <li>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 69-70, 180-184 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></li> <li>3. Савчук К.О. <b>Історія міжнародного права:</b> курс лекцій. Фенікс. 2021. 140 с.</li> <li>4. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 44-45, 321-329 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></li> <li>5. <b>Сер Герш Лаутерпахт – учень Львівської юридичної школи</b> // <a href="https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskoj-yurydychnoji-shkoly/">https://photo-lviv.in.ua/ser-hersh-lauterpaht-uchen-lvivskoj-yurydychnoji-shkoly/</a></li> <li>6. <b>“Східно-західна вулиця”:</b> зі Львова до Лондона і знову до Львова //</li> </ol>
---	--	---	--

		<p>5. Наголосити на значенні справедливості і правосуддя щодо міжнародних злочинів. Розкрити історію створення, питання юрисдикції, вироки і наслідки Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі, Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. Вказати про значення Нюрнберзьких процесів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності.</p> <p>Окремо звернути увагу на Бухарестському процесі, де були притягнені до кримінальної відповідальності винні за вчинення воєнних злочинів і злочинів проти людяності.</p> <p>6. Підкреслити, що після жахів Другої світової війни були переглянуті Женевських конвенцій 1929 р. та ухвалена конвенція, яка б захищала цивільне населення під час збройного конфлікту. Так, 12 серпня 1949 року на Дипломатичній конференції ООН в Женеві були ухвалені чотири Женевські конвенції про захист жертв війни (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час</p>	<p><a href="https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidnavulycsya-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova">https://starylev.com.ua/blogs/shidno-zahidnavulycsya-zi-lvova-do-londona-i-znovu-do-lvova</a></p> <p>7. <b>Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі</b> // <a href="https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg">https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg</a></p> <p>8. <b>Від Нюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців</b> // <a href="https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968">https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968</a></p> <p>9. Короткий Т., Доценко М. <b>На варті гуманності. Женевські конвенції 1949</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html">https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html</a></p> <p>10. Назарчук І. <b>«Право Женеві» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина)</b> // <a href="https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html">https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html</a></p>
--	--	---	---

		війни). Зазначити, що саме в них вказуються чотири категорії жертв війни.	
<b>11 клас. Історія України</b>			
<p><b>ТВОРЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНИ</b></p> <p>Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Агресія Росії проти України. Російсько – українська війна. Олександр Турчинов. Петро Порошенко.</p> <p>Гібридна війна. Бойові дії на сході України. Антитерористична операція в Донецькій і Луганській областях. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух. Реакція світової спільноти на агресію</p>	<p>Агресія Росії проти України та міжнародне право. Застосування міжнародного гуманітарного права під час російсько-української війни</p>	<p>1. Підкреслити, що РФ порушила десять принципів міжнародного права вчинивши акт агресії проти України і окупувавши Крим. Назвати десять принципів міжнародного права – фундамент («цеглини») сучасного міжнародного правопорядку, а саме: принцип незастосування сили або погрози силою; принцип суверенної рівності держав; принцип рівноправності і самовизначення народів; принцип мирного вирішення міжнародних спорів; принцип невтручання у внутрішні справи держав; принцип мирного співробітництва; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; принцип непорушності кордонів; принцип територіальної цілісності держав; принцип загальної поваги і захисту прав людини. Підсумувати, що РФ порушила всі ці принципи своїми протиправними діями проти України і несе міжнародно-правову відповідальність.</p> <p>2. Підкреслити, що нормативною основою кваліфікації акту агресія є положення Статуту ООН 1945 р. і Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. РФ і Білорусь порушили положення Статуту ООН 1945</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 180-184 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Задорожній О. В. <b>Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права.</b> К.І.С. 2015. 712 с.</p> <p>3. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 321-329 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></p> <p>4. Назарчук І. <b>Вторгнення Росії в Україну як акт агресії та зухвале порушення міжнародного права</b> // <a 487="" 508="" 894="" 915"="" data-label="Page-Footer" href="https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyi-&lt;/a&gt;&lt;/p&gt; &lt;/td&gt; &lt;/tr&gt; &lt;/table&gt; &lt;/div&gt; &lt;div data-bbox="> <p>19</p> </a></p>

<p>Російської Федерації проти України. Спроби мирного врегулювання.</p>		<p>р. і Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., вчинивши агресивні дії проти України.</p> <p>3. Зазначити, що дотримання норм міжнародного гуманітарного права, в тому числі шляхом їх імплементації до законодавства України, є одним з обов'язків України, що впливають з міжнародних договорів, які були ратифіковані Верховною Радою України.</p> <p>Україна є стороною Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року (Женевська конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенції про захист цивільного населення під час війни; Женевська конвенції про поводження з військовополоненими) та Додаткових протоколів до них 1977 року і 2005 року.</p> <p>Також Україна є учасницею Гаазької конвенції (II) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї; Положення про закони і звичаї суходільної війни від 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції (III) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 22 серпня 1864 року та 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції (IV) про закони</p>	<p>v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html</p> <p>5. Назарчук І. <b>Геноцид українців внаслідок російської збройної агресії: від політичних заяв до юридичного визнання</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html</a></p> <p>6. Назарчук І. <b>Яким бути Спеціальному трибуналу щодо злочину агресії проти України?</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html</a></p> <p>7. Короткий Т., Гнатівський М. <b>Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція</b> // <a href="https://zmina.info/instructions/shho-take-voynni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/">https://zmina.info/instructions/shho-take-voynni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/</a></p> <p>8. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий; <b>Геноцид</b> / Т. Короткий; <b>Злочини проти людяності</b> / Т. Короткий; <b>Воєнні злочини</b> / М. Гнатівський, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле/Майбутнє/Мистецтво</p>
---	--	--	--

		<p>і звичаї суходільної війни та додатки до неї: Положення про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької декларації (IV,2) стосовно задушливих газів від 29 липня 1899 року; Гаазької декларації (IV,3) стосовно куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі від 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції (X) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (VI) про становище ворожих торгових суден на початку воєнних дій від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (VII) про перетворення торгових суден у військові судна від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (IX) про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі суходільної війни.</p> <p>Щодо захисту культурних цінностей Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року; Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року; Другий протокол до Гаазької конвенції 1954</p>	<p>9. Заворотько І., Кориневич А., Короткий Т. <b>Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право</b> // Центр прав людини ZMINA, 19 травня 2022 URL: <a href="https://zmina.info/articles/yaki-voeyenni-zlochyny-vchynyaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/">https://zmina.info/articles/yaki-voeyenni-zlochyny-vchynyaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/</a></p> <p>10. Короткий Т., Заворотько І. <b>Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України</b> // Центр прав людини ZMINA, 13 червня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/">https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/</a></p> <p>11. Єделев Р., Короткий Т. Співвідношення понять «державо-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту» // Юридична газета. – 22 червня 2022. URL: <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html</a></p> <p>12. Гонтар О., Микієвич Н. <b>10 головних питань про геноцид в Україні, покарання за нього та міжнародні суди</b> // Європейська</p>
--	--	---	--

		<p>року про захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів, Гаага, 26 березня 1999 року.</p> <p><b>Щодо захисту дітей</b> є учасницею наступних міжнародних договорів: Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року.</p> <p><b>Щодо заборони зброї масового ураження</b> Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року; Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та її знищення від 10 квітня 1972 року; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року.</p> <p><b>Щодо заборони і обмеження деяких видів звичайної зброї</b> Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Женевська конвенція про заборону та обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або</p>	<p>правда 20 травня 2022. URL: <a href="https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/">https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/</a></p> <p>13. Кравченко В. <b>Як покарати Путіна за війну з Україною?</b> // Дзеркало тижня. – 28 липня 2022 р. <a href="https://zn.ua/ukr/international/jak-rokarati-putina-za-vijnu-z-ukrajinoju.html">https://zn.ua/ukr/international/jak-rokarati-putina-za-vijnu-z-ukrajinoju.html</a></p> <p>14. Короткий Т., Неділько Б. <b>Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей</b> // Юридична газета 25 серпня 2020 р., №16 (722). С. 30-31 URL: <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html</a></p>
--	--	--	---

		<p>мають невідбіркову дію від 10 жовтня 1980 року (зі змінами та доповненнями від 21 грудня 2001 року);</p> <p>Протокол I до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів зброї, осколки, яких не можна виявити; Протокол про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невідбіркову дію; Протокол III до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження використання запалювальної зброї від 10 жовтня 1980 року; Додатковий протокол до Конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невідбіркову дію. Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), від 13 жовтня 1995 року; Протокол (V) до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни від 28 листопада 2003</p>	
--	--	--	--

		<p>року; Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 року.</p> <p>Також Україна є учасницею Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року, Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року, Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року, Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року і Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року.</p> <p>4. Звернути увагу, що відповідно до спільної статті 2 чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. на території України відбувається міжнародний збройний конфлікт, викликаний агресією Росії. Його початком є тимчасова окупація Криму відповідно до частини 2 статті 2 Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.</p>	
--	--	---	--



		<p>5. Вказати, що на окупованих територіях діє режим окупації, який покладає обов'язки на державу-окупанта щодо захисту цивільного населення. Росія, як держава-окупант, несе відповідальність за дотримання міжнародного гуманітарного права на всіх тимчасово окупованих територіях України.</p> <p>6. Наголосити, що за порушення міжнародного гуманітарного права міжнародно-правову відповідальність (політичну і матеріальну) несе російська федерація як держава, а особи які вчиняють воєнні злочини і злочини проти людяності несуть індивідуальну кримінальну відповідальність.</p> <p>7. Примусова мобілізація, депортація та примусове переміщення на тимчасово окупованих рф територіях України є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права та воєнними злочинами.</p> <p>8. Наголосити, що Україна протидіє агресії рф та захищає свої інтереси в органах міжнародного правосуддя. В декількох міжнародних судах розглядаються спори між Україною та РФ. Вказати, що в Міжнародному Суді ООН, Арбітражному трибуналі, створеному відповідно додатку сьомому до Конвенції ООН з морського права і Європейському суді з прав людини розглядаються міждержавні спори між Україною та РФ. Звернути</p>	
--	--	--	--

		увагу, що Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду ad hoc, який має юрисдикцію щодо міжнародних злочинів: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочин агресії.	
<b>11 клас. Україна і світ</b>			
<p><b>Російсько-українська війна: імперський геноцид в Україні.</b> Збройна агресія Російської Федерації (РФ) проти України в 2014 р.: тимчасова окупація Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО). Окупаційні адміністрації. Анексія Криму.</p> <p>Антитерористична операція/Операція об'єднаних сил (АТО/ООС).</p> <p>Розгортання РФ повномасштабних воєнних дій у 2022 р.</p> <p>Воєнні злочини,</p>	<p>Агресія Росії проти України та міжнародне право.</p> <p>Застосування міжнародного гуманітарного права під час російсько-української війни</p>	<p>1. Підкреслити, що РФ порушила десять принципів міжнародного права вчинивши акт агресії проти України і окупувавши Крим. Назвати десять принципів міжнародного права – фундамент (цеглини) сучасного міжнародного правопорядку, а саме: принцип незастосування сили або погрози силою; принцип суверенної рівності держав; принцип рівноправності і самовизначення народів; принцип мирного вирішення міжнародних спорів;</p> <p>принцип невтручання у внутрішні справи держав; принцип мирного співробітництва; принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; принцип непорушності кордонів; принцип територіальної цілісності держав; принцип загальної поваги і захисту прав людини.</p> <p>Підсумувати, що РФ порушила всі ці принципи своїми протиправними діями проти України і несе міжнародно-правову відповідальність.</p> <p>2. Підкреслити, що нормативною основою кваліфікації акту агресія є положення Статуту ООН</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 180-184 // <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Мельцер Н. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс.</b> С. 321-329 // <a href="https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf">https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf</a></p> <p>3. Задорожній О. В. <b>Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права.</b> К.І.С. 2015. 712 с.</p>

<p>злочини проти людяності, вчинені російськими військовими на території України. Національний опір. Збройні Сили України (ЗСУ) та громадянське суспільство в обороні держави. Волонтерський рух. Міжнародна підтримка України. Лендліз.</p>		<p>1945 р. і Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р. РФ і Білорусь порушили положення Статуту ООН 1945 р. і Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., вчинивши агресивні дії проти України.</p> <p>3. Зазначити, що дотримання норм міжнародного гуманітарного права, в тому числі шляхом їх імплементації до законодавства України, є одним з обов'язків України, що впливають з міжнародних договорів, які були ратифіковані Верховною Радою України.</p> <p>Україна є стороною Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року (Женевська конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенції про захист цивільного населення під час війни; Женевська конвенції про поводження з військовополоненими) та Додаткових протоколів до них 1977 року і 2005 року.</p> <p>Також Україна є учасницею Гаазької конвенції (II) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї; Положення про закони і звичаї суходільної війни від 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції</p>	<p>4. Назарчук І. <b>Вторгнення Росії в Україну як акт агресії та зухвале порушення міжнародного права</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html">https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html</a></p> <p>5. Назарчук І. <b>Геноцид українців внаслідок російської збройної агресії: від політичних заяв до юридичного визнання</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html</a></p> <p>6. Назарчук І. <b>Яким бути Спеціальному трибуналу щодо злочину агресії проти України?</b> // <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html</a></p> <p>7. Короткий Т., Гнатовський М. <b>Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція</b> // <a href="https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/">https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/</a></p>
--	--	---	---

		<p>(III) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 22 серпня 1864 року та 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції (IV) про закони і звичаї суходільної війни та додатки до неї: Положення про закони і звичаї суходільної війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької декларації (IV,2) стосовно задушливих газів від 29 липня 1899 року; Гаазької декларації (IV,3) стосовно куль, що легко розвертаються чи сплющуються в людському тілі від 29 липня 1899 року; Гаазької конвенції (X) про адаптування до морської війни принципів Женевської конвенції від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (VI) про становище ворожих торгових суден на початку воєнних дій від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (VII) про перетворення торгових суден у військові судна від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (IX) про бомбардування морськими силами під час війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни від 18 жовтня 1907 року; Гаазької конвенції (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі суходільної війни.</p> <p><b>Щодо захисту культурних цінностей</b> Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року; Протокол про захист культурних цінностей у</p>	<p>8. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий; <b>Геноцид</b> / Т. Короткий; <b>Злочини проти людяності</b> / Т. Короткий; <b>Воєнні злочини</b> / М. Гнатівський, Т. Короткий // Глосарій проекту <b>Минуле /Майбутнє/Мистецтво</b></p> <p>9. Заворотько І., Кориневич А., Короткий Т. <b>Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право</b> // Центр прав людини ZMINA, 19 травня 2022 URL: <a href="https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochynu-vchynuyaye-rosiya-protu-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/">https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochynu-vchynuyaye-rosiya-protu-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/</a></p> <p>10. Короткий Т., Заворотько І. <b>Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України</b> // Центр прав людини ZMINA, 13 червня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-protu-ukrayiny/">https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-protu-ukrayiny/</a></p> <p>11. Єделев Р., Короткий Т. Співвідношення понять «держава-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту» // Юридична газета. – 22 червня 2022. URL: <a href="https://yur-">https://yur-</a></p>
--	--	---	--

		<p>випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року; Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів, Гаага, 26 березня 1999 року.</p> <p><b>Щодо захисту дітей</b> є учасницею наступних міжнародних договорів: Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року.</p> <p><b>Щодо заборони зброї масового ураження</b> Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 року; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року; Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї та її знищення від 10 квітня 1972 року; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року.</p> <p><b>Щодо заборони і обмеження деяких видів звичайної зброї</b> Україна є учасницею наступних міжнародних договорів: Женевська конвенція про заборону та обмеження використання конкретних</p>	<p><a href="http://gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html">gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html</a></p> <p>12. Гонтар О., Микієвич Н. <b>10 головних питань про геноцид в Україні, покарання за нього та міжнародні суди</b> // Європейська правда 20 травня 2022. URL: <a href="https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/">https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/</a></p> <p>13. Кравченко В. <b>Як покарати Путіна за війну з Україною?</b> // Дзеркало тижня. – 28 липня 2022 р. <a href="https://zn.ua/ukr/international/jak-pokarati-putina-za-vijnu-z-ukrajinoju.html">https://zn.ua/ukr/international/jak-pokarati-putina-za-vijnu-z-ukrajinoju.html</a></p> <p>14. Короткий Т., Неділько Б. <b>Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей</b> // Юридична газета 25 серпня 2020 р., №16 (722). С. 30-31 URL: <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html</a></p>
--	--	--	--

		<p>видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року (зі змінами та доповненнями від 21 грудня 2001 року);</p> <p>Протокол I до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів зброї, осколки, яких не можна виявити; Протокол про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію; Протокол III до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї про заборону або обмеження використання запалювальної зброї від 10 жовтня 1980 року; Додатковий протокол до Конвенції про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV), від 13 жовтня 1995 року; Протокол (V) до Женевської конвенції про заборону або обмеження використання певних</p>	
--	--	--	--

		<p>видів звичайної зброї про вибухонебезпечні предмети - наслідки війни від 28 листопада 2003 року; Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 року.</p> <p>Також Україна є учасницею Конвенції <b>про запобігання злочину геноциду та покарання за нього</b> від 9 грудня 1948 року, Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року, Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 року, Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року, Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року і Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року.</p> <p>4. Звернути увагу, що відповідно до спільної статті 2 чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. на території України відбувається міжнародний збройний конфлікт, викликаний агресією Росії. Його початком є тимчасова окупація</p>	
--	--	---	--

		<p>Криму відповідно до частини 2 статті 2 Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.</p> <p>5. Вказати, що на окупованих територіях діє режим окупації, який покладає обов'язки на державу-окупанта щодо захисту цивільного населення. Росія, як держава-окупант, несе відповідальність за дотримання міжнародного гуманітарного права на всіх тимчасово окупованих територіях України.</p> <p>6. Наголосити, що за порушення міжнародного гуманітарного права міжнародно-правову відповідальність (політичну і матеріальну) несе російська федерація як держава, а особи які вчиняють воєнні злочини і злочини проти людяності несуть індивідуальну кримінальну відповідальність.</p> <p>7. Примусова мобілізація, депортація та примусове переміщення на тимчасово окупованих рф територіях України є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права та воєнними злочинами.</p> <p>8. Наголосити, що Україна протидіє агресії рф та захищає свої інтереси в органах міжнародного правосуддя. В декількох міжнародних судах розглядаються спори між Україною та РФ. Вказати, що в Міжнародному Суді ООН, Арбітражному трибуналі, створеному відповідно додатку сьомому</p>	
--	--	--	--



		до Конвенції ООН з морського права і Європейському суді з прав людини розглядаються міждержавні спори між Україною та РФ. Звернути увагу, що Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду ad hoc, який має юрисдикцію щодо міжнародних злочинів: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочин агресії.	
--	--	---	--

### ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА (ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)

#### *Вступ*

Громадянська освіта як важливий складник становлення демократичної держави та громадянського суспільства в Україні передбачає трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості особистості. Її завданням є формування / розвиток громадянської компетентності здобувачів освіти як сукупності громадянських знань, умінь та ставлень / установок. Громадянська освіта сприяє усвідомленню учнями / ученицями цінності людини, формуванню поваги до гідності та прав людини, активної й відповідальної громадянської позиції, толерантності, утвердженню патріотичних переконань, міжкультурного взаєморозуміння, глобальної взаємозалежності й особистої відповідальності.

Із початку агресії російської федерації проти України в 2014 р. та ескалації агресії внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року одним із актуальних завдань є поширення знань з міжнародного права, зокрема, міжнародного гуманітарного права, норми якого захищають жертв війни та обмежують насильство в умовах збройного конфлікту. Шкільна громадянська освіта значною мірою відповідає виконанню цього завдання через формування / розвиток громадянської свідомості особистості.

Міжнародне гуманітарне право має значний гуманітарний потенціал щодо впровадження ідей гуманізму й гуманності в умовах жорстокості та нелюдності війни, формуючи загальну культуру й світоглядні орієнтири особистості, які базуються на гуманітарних цінностях сучасної цивілізації. Тому міжнародне гуманітарне право важливе не лише як право, що містить правила ведення війни, обмежуючи насильство та захищаючи жертв війни, а й як система світоглядних орієнтирів громадянина України всупереч антигуманній, мілітарній та імперіалістичній політиці росії. Знання з міжнародного гуманітарного права необхідні й з потреби документування численних воєнних злочинів, скоєних російськими військовослужбовцями, ідентифікація яких здійснюється на основі їх норм.

Важливим завданням вчителя / вчительки в нинішніх реаліях є роз'яснення учнівству основних положень міжнародного гуманітарного права для ідентифікації воєнних злочинів, вчинених росією в умовах міжнародного збройного конфлікту на території України, а також питань, пов'язаних з особистою безпекою. Інтеграція питань міжнародного гуманітарного права в систему шкільної громадянської освіти потребує знання та використання поняттєвого інструментарію міжнародного права; тлумачення відповідних норм щодо міжнародної протиправності агресії російської федерації проти України; розуміння механізмів відповідальності за агресію; поняття механізму застосування міжнародного гуманітарного права та надання гуманітарної допомоги. Значна кількість тем інтегрованого курсу «Громадянської освіти» (10 кл.) щільно перекликається з цими питаннями, що, своєю чергою, потребують фахового тлумачення.

Впровадження питань міжнародного гуманітарного права в інтегрований курс «Громадянська освіта» надасть можливість здобувачам освіти усвідомити, як його норми захищають життя та людську гідність в умовах збройного конфлікту та визначати порушення міжнародного

гуманітарного права, ідентифікувати воєнні злочини та не залишатися осторонь їх фіксації й документування.

Формування міжнародно-правової свідомості та розуміння норм міжнародного гуманітарного права відіграють провідну роль у підготовці поінформованих громадян, відповідають зобов'язанням України за Женевськими конвенціями про захист жертв війни та забезпечують інтереси громадянського суспільства та особистості.

Основною метою введення в навчальну програму окремих питань міжнародного гуманітарного права є формування відповідальної поведінки учнів / учениць, їхньої готовності дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, поважати людську гідність.

До провідних завдань інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) є розвиток особистості, яка виявляє патріотизм, поціновує демократичні цінності, справедливість, злагоду в суспільстві, проявляє повагу до людської гідності й дотримання прав людини, здатна налагоджувати соціальне партнерство та конструктивну взаємодію, знаходити порозуміння з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей. Курс сприяє розвитку політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності учня / учениці, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співпраці, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації.

Зазначені завдання повною мірою корелюють та співпадають зі змістом освіти з міжнародного гуманітарного права як складника міжнародного права, та правовим режимом, який застосовується в Україні в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Оскільки норми міжнародного гуманітарного права діють виключно в період збройного конфлікту, вони приймаються, розуміються усвідомлюються переважно за наявних умов їхньої дії, коли застосування цих норм є необхідним та безальтернативним. Тому впровадження питань міжнародного гуманітарного права в освітній процес закладів загальної середньої освіти, зокрема впровадженню в навчальний предмет «Громадянська освіта», в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України виступає важливим компонентом освіти.

Оновлена програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта, 10 клас» (2022 р.) за змістовим наповненням окремих тем має певні можливості щодо інтеграції у її зміст низки питань міжнародного гуманітарного права. В рамках окремих тем нами надані рекомендації та можливості щодо висвітлення окремих питань, пов'язаних, як із міжнародним гуманітарним правом, так і загальним міжнародним правом, що стосується значення міжнародного права для врегулювання міжнародних відносин, його ролі у створенні системи колективної безпеки, кваліфікації агресії, притягнення до відповідальності за агресію. Ці питання щільно пов'язані з темою відповідного заняття й загалом відповідають системі, змісту, меті та завданням курсу «Громадянська освіта».

Детальний опис рекомендацій щодо вивчення / обговорення окремих питань міжнародного гуманітарного права в рамках цих та інших тем чинної навчальної програми інтегрованого «Громадянська освіта, 10 кл.» подано в Таблиці далі . Таблиця як методичний інструмент вміщує: назву теми певного розділу, в якій видається доцільним висвітлювати питання міжнародного гуманітарного права; конкретні питання, на які слід звернути увагу, викладаючи

тему; розширені тези викладу змісту питань; рекомендований перелік додаткових джерел та літератури до кожної теми. Учитель / учителька, готуючи урок або практичне заняття з інтегрованого курсу громадянської освіти, може використати зазначені в Таблиці позиції для укладання змісту шкільної лекції, створення пізнавальних завдань для учнів / учениць, підготовки учнівських досліджень чи навчальних проєктів, а також для проведення бесід із відповідної тематики у позаурочний час.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВПРОВАДЖЕННІ В РАМКАХ  
ОКРЕМИХ ТЕМ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА» (10 КЛАС)**

*Пояснювальна записка*

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України постає потреба надання учням / ученицям відповідних знань і вмінь, формування ставлень щодо викликів та реалій сьогодення. Оновлена програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта, 10 клас» (2022 р.) має значний потенціал щодо імплементації у зміст курсу питань Міжнародного гуманітарного права. Можливості вивчення цих питань на уроках із курсу представлено в таблиці, де подано: теми та зміст відповідно навчальної програми, тезисний план викладу змісту, рекомендовані джерела. Використовуючи таблицю, вчитель / вчителька може розробити уроки / практичні заняття або фрагменти уроків / практичних занять із курсу «Громадянська освіта» чи обрати окремі питання для вивчення / обговорення учнями / ученицями на уроках із тих чи інших тем. На основі запропонованої таблиці розроблено методичні матеріали з громадянської освіти.

Тема	Питання теми /фрагмента теми	План викладу матеріалу Змістові орієнтири викладу матеріалу	Рекомендовані джерела
<b>Розділ 1. Особистість та її ідентичність</b>			
Що означає бути українцем / українкою в часи російської збройної агресії проти України <b>практичне заняття</b>		<p>1. Визначити поняття «агресія». Зосередити увагу на скоєнні рф агресії в формах, передбачених міжнародним правом. Визначити строк початку агресії російської федерації проти України. Порівняти поняття «агресія» та «міжнародний збройний конфлікт». За агресію несе відповідальність держава-агресор та її політичне та військово керівництво.</p> <p>2. Пояснити, що агресія є міжнародним злочином. Вона уможливорює вчинення інших міжнародних злочинів (воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності).</p>	<p>1. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле /Майбутнє/Мистецтво</p> <p>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 180-184. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p>

		<p>3. Звернути увагу, що російська федерація не дотримується заборон, що містяться в міжнародному праві. Тому російське політичне та військове керівництво, російські військові, які скоюють воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид повинні бути притягнені до кримінальної відповідальності на національному та міжнародному рівнях.</p> <p>3. Акцентувати, що російська федерація, її збройні сили, військові порушують спеціальні заборони, які діють у період міжнародного збройного конфлікту, що містяться в міжнародному гуманітарному праві. В період збройного конфлікту діють спеціальні механізми захисту жертв війни.</p> <p>4. Звернути увагу на важливість дотримання Україною міжнародного гуманітарного права. Основні тези: наша моральна та духовна перевага над ворогом; юридичний обов'язок держави та індивіду; це підтримка міжнародної спільноти. Пояснити обов'язок будь якої держави дотримуватися та зобов'язувати дотримуватися міжнародного гуманітарного права.</p> <p>5. Зосередити увагу на нетерпимості до міжнародних злочинів, важливості боротьби з безкарністю за злочин агресії, геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини. Однією з умов</p>	<p>3. <b>Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 13-20, 52-55 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>4. Інна Заворотько, Антон Кориневич, Тимур Короткий. <b>Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право</b> // Центр прав людини ZMINA, 19 травня 2022 URL: <a href="https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochyny-vchynyaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/">https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochyny-vchynyaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/</a></p> <p>5. Тимур Короткий, Інна Заворотько. <b>Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України</b> // Центр прав людини ZMINA, 13 червня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/">https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/</a></p> <p>6. Роман Єделев, Тимур Короткий <b>Співвідношення понять «держава-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту»</b> // Юридична газета. – 22 червня 2022. URL: <a href="https://yur-">https://yur-</a></p>
--	--	---	--

		є документування міжнародних злочинів за для притягнення воєнних злочинців до кримінальної відповідальності.	<p>gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html</p> <p>7. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p> <p>8. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p> <p>9. <b>Як, де і коли діє МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydIA18">https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydIA18</a></p>
<b>Розділ 2. Права і свободи людини</b>			
<b>Тема 1. Людська гідність і права людини</b>	Поняття людської гідності. Людська гідність – основа прав людини.	1. Звернуть увагу, що фундаментальні права людини, людська гідність мають бути забезпечені у будь-який час. У період збройного конфлікту спеціальних захист у порівнянні з загальним захистом надає міжнародне гуманітарне право.	1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 14-17. URL:

		<p>2. Пояснити, що міжнародне гуманітарне право містить спеціальні норми та механізми, які захищають жертв війни. Загальні норми щодо прав людини містить міжнародне право прав людини. У період збройного конфлікту міжнародне гуманітарне право та право прав людини діють паралельно.</p> <p>3. Важливо підкреслити зв'язок міжнародного гуманітарного права з гуманністю, мораллю, релігійними нормами.</p> <p>4. Акцентувати увагу на основоположний для міжнародного гуманітарного права принцип гуманності, який проявляється у кожній нормі міжнародного гуманітарного права.</p> <p>5. Пояснити мету міжнародного гуманітарного права - обмеження насильства в період збройного конфлікту через захист жертв війни та обмеження методів та засобів ведення війни.</p> <p>6. Розглянути приклади порушення міжнародного гуманітарного права, та його дотримання.</p>	<p><a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. <b>Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 19-20, 52-55 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 31-34, 295-316. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>4. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Масвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p> <p>5. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p>
--	--	--	---



<p><b>Тема 2. Еволюція прав людини</b></p>	<p>Борці за права людини.</p>	<p>1. Пояснити передумови та обставини виникнення міжнародного гуманітарного права у XIX ст. Звернуть увагу на ухвалення міжнародних конвенцій з міжнародного гуманітарного права за століття до ухвалення основних міжнародних конвенцій з прав людини. Пов'язати виникнення міжнародного гуманітарного права з загальною тенденцією гуманізації суспільних відносин, розвитком гуманізму.</p> <p>2. Розповісти про роль ідей Анрі Дюнана у створенні Женевської конвенції 1864 р. та Міжнародного Комітету Червоного Хреста.</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 66-71 URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 39-42. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p>
<p><b>Тема 3. Людина і держава</b></p>	<p>Права і свободи людини та їх гарантування і захист державою. Позитивні і негативні зобов'язання держави.</p>	<p>1. Пояснити співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини як загального та спеціального. Акцентувати увагу, що норми міжнародного права прав людини діють в будь який час, норми міжнародного гуманітарного права – тільки під час війни.</p> <p>2. Розкрийте особливості міжнародного гуманітарного права у порівнянні з міжнародним правом прав людини.</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 14-17. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. <b>Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий,</p>

		<p>3. Зверніть увагу на обов'язок держави дотримуватися міжнародного гуманітарного права за будь яких обставин.</p> <p>4. Акцнтуйте увагу на обов'язку держави дотримуватися міжнародного гуманітарного права.</p>	<p>А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гелсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 19, 52-53 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 31-34, 295-313. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>4. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p> <p>5. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p> <p>6. <b>Як, де і коли діє МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydlA18">https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydlA18</a></p>
--	--	--	---

<p><b>Тема 5.</b> <b>Механізми захисту прав людини і прав дитини</b></p>	<p>Порушення прав людини.</p> <p>Міжнародні та європейські механізми захисту прав людини.</p>	<p>1. Поясніть визначення міжнародних злочинів, їхні особливості та співвідношення між ними. Зверніть увагу на обов'язок держави попереджати ці злочини, наявність міжнародної кримінальної відповідальності індивіда та приклади її застосування.</p> <p>2. Надайте характеристику агресії, її роль у можливості скоєння інших міжнародних злочинів та суб'єктів відповідальності за злочин агресії. Надайте кваліфікацію агресії росії проти України з застосуванням юридичних ознак агресії.</p> <p>3. Охарактеризуйте злочин геноциду та його елементи. Акцентуйте увагу, що для кваліфікації геноциду повинен бути геноцидальний намір.</p> <p>4. Розкрийте особливості воєнних злочинів та їхній зв'язок з міжнародним гуманітарним правом. Акцентуйте увагу, що воєнні злочини можуть бути скоєні тільки під час збройного конфлікту.</p> <p>5. Охарактеризуйте злочини проти людяності як систематичні та широкомасштабні напади на цивільних осіб.</p>	<p>1. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий; <b>Геноцид</b> / Т. Короткий; <b>Злочини проти людяності</b> / Т. Короткий; <b>Воєнні злочини</b> / М. Гнатівський, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле/Майбутнє/Мистецтво</p> <p>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 180-184. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p>

		<p>6. Розкрийте особливості відповідальності за міжнародні злочини на національному та міжнародному рівнях, та зобов'язання держави притягнути до відповідальності за міжнародні злочини. Якщо держава цього не робить, то вона теж несе відповідальність. Зверніть увагу на особливості міжнародних трибуналів в історичній ретроспективі та юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо міжнародних злочинів, скоєних на території України.</p>	<p>3. Короткий Т., Гнатовский М. <b>Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція</b> // <a href="https://zmina.info/instructions/shho-take-voeyenni-zlochynu-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykziya/">https://zmina.info/instructions/shho-take-voeyenni-zlochynu-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykziya/</a></p> <p>4. Назарчук І. <b>Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: коли створять і кого судитимуть</b> // Центр прав людини ZMINA, 20 липня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-zlochynu-agresiyi-protu-ukrayiny-kogo-ta-koly-sudytyme/">https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-zlochynu-agresiyi-protu-ukrayiny-kogo-ta-koly-sudytyme/</a></p> <p>5. Гонтар О., Микієвич Н. <b>10 головних питань про геноцид в Україні, покарання за нього та міжнародні суди</b> // Європейська правда 20 травня 2022. URL: <a href="https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/">https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/</a></p>
<p><b>Тема 6. Права людини та права дитини в умовах збройного конфлікту.</b></p>	<p>Забезпечення та захист прав людини та прав дитини в умовах збройного конфлікту.</p>	<p>1. Поясніть, що міжнародне гуманітарне право діє в умовах збройного конфлікту. Охарактеризуйте види збройного конфлікту, та розрізнення в застосовному міжнародному гуманітарному праві.</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного</p>

<p>Міжнародне гуманітарне право.</p>	<p>2. Надайте характеристику джерелам міжнародне гуманітарне право, та особливостям міжнародних договорів та звичасвих норм міжнародного гуманітарного права. Розкрийте особливості права Гааги і права Женеви, зміст Женевських конвенцій про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них.</p> <p>3. Пояснить особливості правового статусу учасників війни. Зверніть увагу на категорії жертв війни та умову надання імунітету від нападу.</p> <p>4. Охарактеризуйте принципи міжнародного гуманітарного права щодо ведення бойових дій.</p>	<p>права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 41-45, 84-86. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. <b>Звичасві норми міжнародного гуманітарного права</b> / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. – Одеса : Фенікс, 2017. – 40 с. <a href="http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf">http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf</a></p> <p>3. <b>Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гелсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 9-15, 29-33 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>4. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 19-29. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>5. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p> <p>6. <b>Як, де і коли діє МГП.</b> Відео лекція з</p>
--------------------------------------	---	---

			міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydlA18">https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydlA18</a>
Які способи та шляхи захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту.  <b>практичне заняття</b>		<p>1. Зосередьте увагу учнів на джерела міжнародного гуманітарного права, які забезпечують захист цивільного населення.</p> <p>2. Охарактеризуйте поняття цивільних осіб в міжнародному гуманітарному праві, та категорії цивільних осіб що мають право на спеціальний захист.</p> <p>3. Поясніть учням наслідки безпосередньої участі цивільних осіб у збройному конфлікті.</p> <p>4. Зверніть увагу на вимоги міжнародного гуманітарного права щодо захисту та гуманного поводження.</p> <p>5. Розкрийте зміст основних норм та механізмів захисту цивільного населення під час збройного конфлікту.</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 42, 149-158. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p><b>2. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права /</b> передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатівський. – Одеса : Фенікс, 2017. – 40 с. <a href="http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf">http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf</a></p> <p><b>3. Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс //</b> МКЧХ, 2021. – С 23-29, 90-100. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p><b>5. Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p>

			<p><b>6. Як, де і коли діє МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydIA18">https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydIA18</a></p> <p><b>7. Принципи МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. <a href="https://cutt.ly/KLIIsIDQ">https://cutt.ly/KLIIsIDQ</a></p>
<p>Як убезпечити себе та своїх близьких в умовах збройного конфлікту.</p> <p><b>практичне заняття</b></p>		<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Поясніть важливість та особливості забезпечення безпеки в період збройного конфлікту.</li> <li>2. Розкажіть про принципи забезпечення мінної безпеки.</li> <li>3. Зверніть увагу на важливість знання основ першої медичної допомоги (чому це важливо; де і як пройти курс першої допомоги).</li> <li>4. Доцільно залучати до уроків тренерів та волонтерів Товариства Червоного Хреста України.</li> </ol>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 212-217. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p><b>2. Перша медична допомога:</b> Керівництво // URL.: <a href="https://cutt.ly/dQTd7JS">https://cutt.ly/dQTd7JS</a></p> <p><b>3. Домедична допомога</b> // URL.: <a href="https://cutt.ly/fQTdNA1">https://cutt.ly/fQTdNA1</a></p> <p><b>4. Дітям – про загрози вибухонебезпечних знахідок</b> // URL: <a href="https://cutt.ly/vQTfrQO">https://cutt.ly/vQTfrQO</a></p>

			5. <b>З чого починається безпека</b> // URL: <a href="https://cutt.ly/GQTfqQv">https://cutt.ly/GQTfqQv</a>
<b>Розділ 3. Людина в соціокультурному просторі</b>			
<b>Тема 3. Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти</b>	Війна як найжорсткіший прояв збройного конфлікту.	<p>1. Охарактеризуйте розвиток заборони агресії в міжнародному праві.</p> <p>2. Зверніть увагу на міжнародну відповідальність держави за агресію.</p> <p>3. Охарактеризуйте повноваження Ради Безпеки ООН у випадку агресії та проблеми застосування відповідних механізмів щодо агресії росії проти України.</p> <p>4. Поясніть умови та зміст відповідальності російської федерації за агресію.</p> <p>5. Зверніть увагу на міжнародну кримінальну відповідальність політичного та військового керівництва Російської Федерації за злочин агресії. Зверніть увагу на перспективи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.</p>	<p>1. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле /Майбутнє/Мистецтво</p> <p>2. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 180-184. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>3. Назарчук І. <b>Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: коли створять і кого судитимуть</b> // Центр прав людини ZMINA, 20 липня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-zlochynu-agresiyi-proty-ukrayiny-kogo-ta-koly-sudytyme/">https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-zlochynu-agresiyi-proty-ukrayiny-kogo-ta-koly-sudytyme/</a></p>



			<p>4. Роман Єделев, Тимур Короткий <b>Співвідношення понять «держава-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту»</b> // Юридична газета. – 22 червня 2022. URL: <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html</a></p> <p>5. Кравченко В. <b>Як покарати Путіна за війну з Україною?</b> // Дзеркало тижня. – 28 липня 2022 р. <a href="https://zn.ua/ukr/international/jak-pokarati-putina-zavijnu-z-ukrajinoju.html">https://zn.ua/ukr/international/jak-pokarati-putina-zavijnu-z-ukrajinoju.html</a></p>
<p>Громадянський опір збройній агресії рф в Україні.</p> <p><b>практичне заняття</b></p>		<p>1. Розкажіть про ознаки комбатантів відповідно міжнародного гуманітарного права, та осіб, які відносяться до комбатантів в Україні. Зверніть увагу, що до комбатантів належать особовий склад Збройних Сил України, Сили територіальної оборони Збройних Сил України.</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 44. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. <b>Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права /</b> передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатівський. – Одеса : Фенікс, 2017. – 40 с. <a href="http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf">http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf</a></p>

			<p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 91-95. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>4. <b>Принципи МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. <a href="https://cutt.ly/KLIIsIDQ">https://cutt.ly/KLIIsIDQ</a></p>
<b>Розділ 5. Світ інформації та мас медіа</b>			
<b>Тема 2. Громадянське суспільство</b>	Громадські організації. Інші форми самоорганізації громадян.	<p>1. Пояснити структуру Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Міжнародна Федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Національні товариства) та відмінності між окремими компонентами Руху.</p> <p>2. Надайте загальну характеристика Товариства Червоного Хреста України.</p> <p>3. Охарактеризуйте діяльність правозахисних організацій України по документуванню воєнних злочинів.</p> <p>4. Розкажіть про діяльність інших організацій з надання гуманітарної допомоги (висвітлення діяльності громадських організацій (Товариства Червоного Хреста України, «Карітас» та ін.,</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 103-110. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 349-372. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>4. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL:</p>

		приклади регіональних громадських організацій).	<a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a>
<b>Тема 4. Громадянська участь</b>	Волонтерство	<p>1. Охарактеризуйте діяльність молодіжного крила Товариства Червоного Хреста України.</p> <p>2. Акцентуйте увагу на діяльності обласної організації Товариства Червоного Хреста України. Варто запросити представника Товариства Червоного Хреста України та розповісти про волонтерський рух у Товаристві Червоного Хреста України; надайте інформацію про офіційний сайт та контакти (телефони) молодіжного відділу Товариства Червоного Хреста України.</p>	<b>Товариство Червоного Хреста України</b> // URL: <a href="https://redcross.org.ua/">https://redcross.org.ua/</a>
<b>Розділ 7. Україна, Європа, світ</b>			
<b>Тема 1. Інтеграція та глобалізація</b>	Збройна агресія рф проти України як виклик світовому порядку та демократичним цінностям. Міграційні процеси. Види та	<p>1. Зверніть увагу на порушення російською федерацією основних принципів міжнародного права внаслідок агресії проти України.</p> <p>2. Акцентуйте увагу на засудження агресії рф проти України різноманітними міжнародними організаціями.</p>	<p>1. <b>Агресія</b> / А. Кориневич, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле/Майбутнє/Мистецтво</p> <p>2. Назарчук І. <b>Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: коли створять і кого судитимуть</b> // Центр прав людини ZMINA, 20 липня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-">https://zmina.info/articles/specztrybunal-shhodo-</a></p>

	форми сучасної міграції.	<p>3. Розкажіть про причини, види, зміст та наслідки санкцій проти російської федерації.</p> <p>4. Охарактеризуйте юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, скоєних на території України та перспективи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.</p> <p>5. Поясніть різницю в правовому статусі біженців та внутрішньо переміщених осіб, та наслідки агресії РФ щодо появи значної кількості українських біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні.</p>	zlochynu-agresiyi-protu-ukrayiny-kogo-ta-koly-sudytyme/
<b>Тема 2. Міжнародні відносини та міжнародне право</b>	Міжнародні відносини. Особливості міжнародного права. Система безпеки. Урядові і неурядові міжнародні організації. Міжнародна солідарність.	<p>1. Розтлумачте особливості міжнародного права як окремої правової системи та її місце в регулюванні сучасних міжнародних відносин. Охарактеризуйте роль міжнародного права в забезпеченні міжнародного правопорядку, та міжнародно-правові засади міжнародного співробітництва держав у протидії агресії РФ.</p> <p>2. Зверніть увагу на міжнародно-правове регулювання системи колективної безпеки і її функціонування в умовах агресії РФ. Визначте</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 180-184. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Антон Кориневич, Тимур Короткий. <b>Російська концепція геноциду по Джорджу Орвеллу: що</b></p>

		<p>міжнародне-правове обґрунтування права України на самооборону від агресії рф.</p> <p>3. Охарактеризуйте особливості окремих галузей міжнародного права - міжнародного права прав людини, міжнародне гуманітарне право та право міжнародної безпеки.</p> <p>4. Зверніть увагу на процеси України проти російської федерації в міжнародних судах та роль міжнародного права для обґрунтування міжнародної протиправності агресії рф проти України.</p> <p>5. Поясніть роль міжнародних організацій у забезпеченні співробітництва між державами та міжнародного правопорядку. Наведіть приклади резолюцій міжнародних організацій, які засуджують агресію рф проти України.</p>	<p><b>криється за наказом Міжнародного Суду ООН //</b> Радіо Свобода. – 18 березня 2022 р. – URL: <a href="https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-minarodnyu-sud/31760166.html">https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-minarodnyu-sud/31760166.html</a></p> <p>3. Короткий Т., Неділько Б. <b>Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей //</b> Юридична газета 25 серпня 2020 р., №16 (722). С. 30-31 URL: <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html</a></p>
<p>Як волонтери різних країн підтримують Україну в умовах збройного конфлікту.</p> <p><b>практичне заняття</b></p>		<p>1. Визначить поняття гуманітарна діяльність та гуманітарний доступ відповідно національного законодавства та міжнародного гуманітарного права. Поясніть основні принципи здійснення гуманітарної допомоги за міжнародним гуманітарним правом.</p> <p>2. Прокоментуйте діяльність гуманітарних організацій в Україні. Розкажіть о діяльності іноземних Національних товариств в Україні, Міжнародної федерації Червоного Хреста та</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 103-110. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p>

		Червоного Півмісяця, їх взаємодії з Товариством Червоного Хреста України.	2. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 349-372. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a>
Які міжнародні гуманітарні організації надають допомогу під час збройного конфлікту та надзвичайних ситуацій  <b>практичне заняття</b>		<p>1. Надайте загальну характеристику міжнародних гуманітарних організацій.</p> <p>2. Охарактеризуйте види міжнародних гуманітарних організацій, які надають допомогу під час збройного конфлікту, та принципи надання гуманітарної допомоги за міжнародним гуманітарним правом.</p> <p>3. Розкажіть про кластерний підхід у діяльності міжнародних гуманітарних організацій щодо надання гуманітарної допомоги.</p> <p>4. Зверніть увагу на діяльність міжнародних гуманітарних організацій в Україні та регіоні по наданню гуманітарної допомоги.</p> <p>5. Поясніть, як шукати гуманітарну допомогу.</p>	<p>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 103-110. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p>2. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 349-372. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p>

			<p>3. Хендель Н. <b>Кластерний підхід діяльності міжнародних організацій під час надзвичайних/кризових ситуацій</b> // Українське право. 15 березня 2020. URL: <a href="https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/klasternyy-pidkhid-diyalnosti-mizhnarodnykh-organizatsiy-pid-chas-nadzvychnykh-kryzovykh-sytuatsiy/">https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/klasternyy-pidkhid-diyalnosti-mizhnarodnykh-organizatsiy-pid-chas-nadzvychnykh-kryzovykh-sytuatsiy/</a></p>
--	--	--	--

### ПРАВознавство

#### *Вступ*

Згідно чинної програми, метою навчання правознавства дев'ятикласників / дев'ятикласниць є надання їм «основ правових знань, виховання поваги до гідності людини, права, державотворчих і правотворчих традицій, любові до держави Україна, забезпечення умов для формування правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки».

Із початку агресії російської федерації проти України в 2014 р. та ескалації агресії внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року одним із завдань, що забезпечують реалізацію зазначеної мети, є надання глибоких знань з міжнародного права, і, зокрема, міжнародного гуманітарного права, норми якого захищають жертв війни та обмежують насильство в умовах збройного конфлікту. Інтеграція в навчальний предмет та систематизація питань міжнародного гуманітарного права викликана передусім інтересами забезпечення безпечної поведінки та захисту цивільних осіб, до яких належать суб'єкти освітнього процесу.

Повномасштабна агресія російської федерації актуалізувала й підвищила запит на інформацію про міжнародне гуманітарне право. До того ж, Україна як держава-учасниця Женевських конвенцій, взяла на себе міжнародно-правове зобов'язання якнайширше впроваджувати та поширювати знання з міжнародного гуманітарного права.

Імплементация питань міжнародного гуманітарного права в шкільні навчальні предмети дасть можливість здобувачам освіти усвідомити, як міжнародне гуманітарне право захищає життя та людську гідність в умовах збройного конфлікту, вчить визначати порушення міжнародного гуманітарного права, ідентифікувати воєнні злочини та не залишатися осторонь їх фіксації й документування. Формування міжнародно-правової свідомості та розуміння норм міжнародного гуманітарного права відіграють провідну роль у підготовці інформованих громадян, відповідають зобов'язанням України за Женевськими конвенціями щодо захисту жертв війни та забезпечують інтереси громадянського суспільства та особистості.

Основною метою введення в програму та висвітлення окремих питань міжнародного гуманітарного права є формування відповідальної поведінки учнів / учениць, їхньої готовності дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, поважати людську гідність.

До основних завдань навчання предмета «Основи правознавства» належать: формування особистості учня / учениці; розвиток в них здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, оцінювати роль права, значення прав людини в житті суспільства і держави; вміння аналізувати різноманітні життєві ситуації відповідно до дії правових норм. Зазначені завдання повною мірою корелюють та співпадають зі змістом освіти з міжнародного гуманітарного права як складника міжнародного права, та правовим режимом, якій діє в Україні в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Оскільки норми міжнародного гуманітарного права діють виключно в період збройного конфлікту, вони приймаються, розуміються усвідомлюються переважно за наявних умов їхньої дії, коли застосування цих норм є необхідним та безальтернативним. Тому впровадження питань міжнародного гуманітарного права в освітній процес закладів загальної середньої освіти, зокрема



імплементация в навчальний предмет «Основи правознавства», в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України виступає важливим компонентом освіти.

Оновлена навчальна програма предмета «Основи правознавства, 9 клас» (2022 р.) за змістовим наповненням окремих тем має певні можливості щодо інтеграції в її зміст низки питань міжнародного гуманітарного права. До тем, в яких можна висвітлювати ці питання, віднесемо: 1) фундаментальні засади права – тут варто привернути увагу учнів / учениць до принципу гуманності; 2) поняття та значення права – при розгляді питань теми слід звернутися до змісту, значення та цінності міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право (особливо в контексті закріплення на міжнародному рівні зобов'язань держав із захисту прав людини та захисту жертв війни); 3) правовий режим воєнного стану – в темі доцільно висвітлити механізми імплементации міжнародного гуманітарного права в правову систему України та його співвідношення з правом прав людини; 4) кримінальна відповідальність – у питання теми слід включити пояснення зв'язку між серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, воєнними злочинами та змістом статті 438 КК України; 5) правоохоронні органи України – тут можна зупинитись на практиці кваліфікації воєнних злочинів, злочину геноциду та злочину агресії, а також на важливості документування воєнних злочинів та ін.

Детальний опис рекомендацій щодо вивчення / обговорення окремих питань міжнародного гуманітарного права в рамках цих та інших тем чинної програми «Основи правознавства» подано в Таблиці (Додаток 1). Таблиця як методичний інструмент вміщує: назву теми певного розділу, в якій видається доцільним висвітлювати питання міжнародного гуманітарного права; конкретні питання, на які слід звернути увагу, викладаючи тему; розширені тези викладу змісту питань; рекомендований перелік додаткових джерел та літератури до кожної теми. Учитель / учителька, готуючи урок / практичне заняття з правознавства, може використати зазначені позиції в Таблиці для укладання змісту шкільної лекції, пізнавальних завдань для учнів / учениць, підготовки учнівських досліджень чи навчальних проєктів, а також для проведення бесід із відповідної тематики у позаурочний час.

**ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ВПРОВАДЖЕННІ В РАМКАХ  
ОКРЕМИХ ТЕМ КУРСУ «ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА» (9 КЛАС)**

*Пояснювальна записка*

Оновлена програма предмета «Основи правознавства, 9 клас» (2022 р.) за змістовим наповненням окремих тем має певні можливості щодо імплементації в її зміст низки питань міжнародного гуманітарного права. Теми, в які на уроках можна включати вивчення окремих питань МГП, представлено в таблиці. Тут подано: теми та питання відповідно навчальної програми, тезисний план викладу пропонованого змісту, рекомендовані джерела. Використовуючи таблицю, вчитель / вчителька може розробити уроки / практичні заняття або фрагменти уроків / практичних занять із предмета «Основи правознавства» чи обрати окремі питання для вивчення / обговорення учнями / ученицями на уроках із тих чи інших тем. На основі запропонованої таблиці розроблено методичні матеріали з імплементації питань МГП у предмет «Основи правознавства».

Тема	Питання теми /фрагмента теми	План викладу матеріалу Змістові орієнтири викладу матеріалу	Рекомендовані джерела
<b>ВСТУП ДО «ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА»</b>			
Фундаментальні засади права.	Гідність, свобода, рівність, справедливість. Людина як найвища соціальна цінність.	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Визначити поняття гуманності та її зв'язку з правом та іншими соціальними регуляторами (мораллю і релігією).</li> <li>2. Пояснити вплив ідей гуманізму на розвиток права та становлення концепції прав людини.</li> <li>3. Звернути увагу на передумови виникнення міжнародного гуманітарного права під впливом ідей гуманізму та релігійних обмежень щодо ведення війни.</li> <li>4. Пояснити зміст та значення принципу гуманності в міжнародному гуманітарному праві.</li> </ol>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 14-17, 66-71. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></li> <li>2. <b>Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О.</li> </ol>

		4. Навести приклади норм міжнародного гуманітарного права, які забезпечують закріплення та реалізацію принципу гуманності.	<p>Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 13-15, 27-28 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 20, 39-42 URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p>4. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p> <p>5. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p>
<b>Розділ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПРАВА І ДЕРЖАВИ</b>			
Поняття та значення права.	Цінність права.	1. Пояснити цінність міжнародного права та його значення як правової основи співробітництва держав та врегулювання міжнародних відносин. Визначити роль та значення міжнародного права розвитку	1. <b>Вивчаючи міжнародне гуманітарне право</b> : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного

		<p>цивілізації та забезпечення міжнародного правопорядку.</p> <p>2. Охарактеризувати цінність міжнародного права прав людини та зміст міжнародних зобов'язань держав щодо дотримання прав людини.</p> <p>3. Пояснити мету, роль і значення міжнародного гуманітарного права як механізму обмеження насильства під час війни.</p>	<p>Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 41-44. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p><b>2. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста</b> / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 19 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 30-32. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p><b>4. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс</b> / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p>
<p><b>Розділ 3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ</b></p>			

<p><b>Урок</b> Правовий режим надзвичайного стану. Правовий режим воєнного стану.</p>	<p>Особливості правових режимів, підстави та порядок уведення.</p>	<p>1. Пояснити як міжнародне гуманітарне право застосовується у національній правовій системі. Навести приклади імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні (наприклад у Збройних Силах України, щодо військовополонених)</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 41-44. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p>
<p><b>Практичне заняття</b> Особливості додержання прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах правового режиму надзвичайного або воєнного стану.</p>		<p>2. Охарактеризувати співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Пояснить особливості, розрізнення, взаємодію між ними.</p> <p>3. Пояснити умови та обсяги можливості обмеження прав людини у період збройного конфлікту. Зверніть увагу на спеціальний характер приписів міжнародного гуманітарного права.</p> <p>4. Прокоментувати участь України в міжнародних договорах з міжнародного гуманітарного права. Україна приймає участь у практично у всіх міжнародних договорах з міжнародного гуманітарного права.</p> <p>5. Навести приклади ситуацій дотримання та порушення норм міжнародного гуманітарного права.</p>	<p><b>2. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста /</b> М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 19, 52-53 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p>
<p><b>Практичне заняття</b> Зобов'язання держави у сфері прав людини: повага, захист, забезпечення.</p>			<p><b>3. Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс //</b> МКЧХ, 2021. – С. 30-32, 295-348. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p><b>4. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс /</b> Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></p>

			<p>5. Назарчук І. <b>«Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) //</b>  <a href="https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html">https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html</a></p> <p>6. Назарчук І. <b>Вторгнення Росії в Україну як акт агресії та зухвале порушення міжнародного права //</b>  <a href="https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html">https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html</a></p> <p>7. Назарчук І. <b>Геноцид українців внаслідок російської збройної агресії: від політичних заяв до юридичного визнання //</b>  <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html</a></p> <p>8. Назарчук І. <b>Яким бути Спеціальному трибуналу щодо злочину агресії проти України? //</b>  <a href="https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html">https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini-.html</a></p> <p>9. Короткий Т., Гнатовський М. <b>Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція //</b>  <a href="https://zmina.info/instructions/shho-take-voynni-zlochynu-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/">https://zmina.info/instructions/shho-take-voynni-zlochynu-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/</a></p>
--	--	--	--

			<p><b>10. Агресія / А. Кориневич, Т. Короткий; Геноцид / Т. Короткий; Злочини проти людяності / Т. Короткий; Воєнні злочини / М. Гнатівський, Т. Короткий // Глосарій проекту Минуле /Майбутнє/Мистецтво</b></p> <p>11. Заворотько І., Кориневич А., Короткий Т. <b>Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право</b> // Центр прав людини ZMINA, 19 травня 2022 URL: <a href="https://zmina.info/articles/yaki-voeyenni-zlochynu-vchynuaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/">https://zmina.info/articles/yaki-voeyenni-zlochynu-vchynuaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/</a></p> <p>12. Короткий Т., Заворотько І. <b>Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які Росія використовує у війні проти України</b> // Центр прав людини ZMINA, 13 червня 2022. URL: <a href="https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/">https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/</a></p> <p>13. Гонтар О., Микієвич Н. <b>10 головних питань про геноцид в Україні, покарання за нього та міжнародні суди</b> // Європейська правда 20 травня 2022. URL: <a href="https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/">https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/20/7139730/</a></p> <p>14. <b>Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p>
--	--	--	---

<b>Розділ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН</b>			
<p>Кримінальне правопорушення, його види.</p>	<p>Поняття та види кримінальних правопорушень.</p>	<p>1. Охарактеризувати обов'язок держав встановити кримінальну відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Навести відповідні норми з Женевських конвенцій щодо захисту жертв війни.</p> <p>2. Пояснити поняття воєнних злочинів в міжнародному праві.</p> <p>3. Надати характеристику застосування статті 438 Кримінального кодексу України (зміст, які є кримінальні провадження, вироки (офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України).</p>	<p><b>1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право :</b> навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – С. 180-184. URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf</a></p> <p><b>2. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста /</b> М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – С. 20 // URL: <a href="https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf">https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf</a></p> <p>3. Нільс Мельцер. <b>Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс</b> // МКЧХ, 2021. – С. 321-</p>



			<p>330. URL: <a href="https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/">https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/</a></p> <p><b>4. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн курс / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський / Prometheus // URL: <a href="https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about">https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/about</a></b></p> <p><b>5. Короткий Т., Гнатовський М. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція // <a href="https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/">https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/</a></b></p> <p><b>6. Що таке МГП.</b> Відео лекція з міжнародного гуманітарного права. Т. Короткий // УГСПЛ, 2022. URL: <a href="https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc">https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJT wBc</a></p>
<b>Розділ 5. ПРАВНИЧА ПРОФЕСІЯ</b>			
<p>Зустріч із представниками правничих професій, правозахисниками.</p> <p><b>Практичне заняття</b></p>		<p>Запросити на зустріч (на вибір): з юристами прийомних Української Гельсінської Спілки з прав людини та/або документаторами воєнних злочинів; із викладачами міжнародного гуманітарного права вищих навчальних закладів; із волонтерів Товариства Червоного Хреста України, які проводять тренінги з міжнародного гуманітарного права.</p>	

## МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ

9 клас

Всесвітня історія

Тема: Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)

Урок: Об'єднання Італії (фрагмент)

## Обґрунтування заняття

Тема об'єднання Італії дає можливість учителю в курсі всесвітньої історії торкнутися питання виникнення міжнародного гуманітарного права. Під час пояснення процесів створення єдиної італійської держави варто звернути увагу на політику Австрійської монархії яка за рішенням Віденського конгресу 1815 р. володіла італійською провінцією Ломбардією та територіями Венеційської республіки. Італійцям спільно з союзними військами Франції довелося вести ряд національно-визвольних війн. Одним з кривавих зіткнень австро-італо-французької війни 1859 року була битва під Сольферіно. Швейцарський підприємець Жан Анрі Дюнан, який волею випадку побачив результати битви і був вражений стражданнями поранених, кількістю загиблих та тим, наскільки людський вимір війни далекий від політичних задумів, як наслідок розпочинається створення організації яка пізніше отримає назву Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Саме зі створення цієї організації розпочинається сучасна історія міжнародного гуманітарного права.

Додати фрагмент про битву при Сольферіно та ініціативу Анрі Дюнана у тему «Об'єднання Італії» є доцільним, оскільки додає історії виникнення та становлення міжнародного гуманітарного права та Міжнародного Комітету Червоного Хреста конкретного історичного виміру та дозволяє міркувати про вплив діяльності конкретної людини, її переконань та вчинків у конкретну епоху та у подальші часи.

**Метою** даного фрагменту уроку є пояснити сутність міжнародного гуманітарного права і показати етапи його становлення як механізму обмеження насильства у війні. Розкрити роль Міжнародного Комітету Червоного Хреста у створенні та розвитку міжнародного гуманітарного права.

Після використання цих матеріалів у процесі вивчення зазначеної теми учні зможуть:

–пояснювати роль Анрі Дюнана у розповсюдженні ідеї гуманізму під час війни та у створенні Міжнародного Комітету Червоного Хреста;

–розповідати, коли і як виникло міжнародне гуманітарне право.

–називати ключові поняття: міжнародне гуманітарне право, *Міжнародний Комітет Червоного Хреста, комбатанти, некомбатанти, цивільні особи*

–характеризувати ідеї Женевської конвенції 1864 року.

–висловлювати власне ставлення до ролі окремих осіб, організацій і держав у розвитку міжнародного гуманітарного права.

Використання даного матеріалу доцільно проводити у другій частині уроку «Об'єднання Італії»

### Теоретичне підґрунтя

Поштовхом розвитку міжнародного гуманітарного права, як галузі міжнародного права, надала діяльність відомого філантропа швейцарця Анрі Дюнан (1828-1910). Під час австро-італо-французької війни 1859 року Дюнан організував місцевих жителів, щоб перев'язати, нагодувати і заспокоїти поранених солдатів, поховати мертвих під час битви біля містечка Сольферіно у Ломбардії.

Книга Дюнан «Спогади про Сольферіно», в якій він описав жахливі наслідки цієї битви, коли близько 36 тисяч поранених воїнів були кинуті напризволяще і більшість з них, не отримавши медичної допомоги, загинули, сколихнула громадську думку.

Для поширення ідей А. Дюнан в Женеві у 1863 р. було створено «Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим» («Комітет п'яти») у складі генерала Гійом-Анрі Дюфура, Гюстава Муаньє, Анрі Дюнан, доктора Лун Аппіа, доктора Теодора Монурта. Цей «Комітет п'яти» пізніше стане відомим як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (з 1880 р.).

26 жовтня 1863 р. за ініціативою А. Дюнан відбулась Міжнародна конференція, на якій представники 16 країн підтримали його ідею про створення товариств допомоги, які мали допомагати санітарним службам армії, члени цих товариств стали позначатися пов'язками з червоним хрестом. День підписання рекомендацій Конференції – 29 жовтня 1963 р. – вважається днем народження Червоного Хреста. Але це були рекомендації, а не міжнародний договір. Тому Комітет п'яти виступив з ініціативою про укладення міжнародного договору між державами, в якому ідеї Дюнан були б закріплені в юридично обов'язковому вигляді. Цю ініціативу підтримав уряд Швейцарії, який скликав Міжнародну конференцію в 1864 році.

22 серпня 1864 року була укладена Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни. Женевська конвенція 1864 року стала першим багатостороннім міжнародно-правовим документом, спрямованим на захист жертв війни. Цей напрямок в розвитку законів та звичаїв війни в подальшому отримав назву «право Женев». В основу Конвенції покладені принципи надання допомоги будь-якому пораненому, незалежно від того, до складу збройних сил якої з воюючих сторін він належить та нейтральний статус госпіталів та медичного персоналу.

Конвенція складалася з 10 статей, які регламентували ставлення до поранених і хворих у діючих арміях. Відповідно до її положень похідні лазарети і військові госпіталі визнавалися нейтральними та недоторканими та такими, що користуються покровительством воюючих сторін, поки в них знаходяться хворі та поранені, однак їхня недоторканість припиняється в тому випадку, якщо вони охороняються збройною силою<sup>1</sup>.

Нейтралітет розповсюджується і на персонал госпіталів і лазаретів та священників. Конвенцією було передбачено, що ці особи можуть і після зайняття місцевості супротивником продовжувати виконання своїх обов'язків або приєднатися до того корпусу, до якого вони належать; в останньому випадку вони мають передаватися на аванпости супротивника.

<sup>1</sup> Історія міжнародного права : курс лекцій / К. О.Савчук ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Київ; Одеса : Фенікс, 2021.

На рухоме майно госпіталів поширюється дія законів війни і персонал госпіталів може забрати з собою лише ті речі, які є їхньою особистою власністю; похідні лазарети навпаки зберігають своє обладнання.

Місцеві мешканці, які надають допомогу пораненим користуються недоторканістю та за ними зберігається свобода; кожен поранений комбатант, прийнятий для догляду у будинок є охороною для цього будинку, а місцевий мешканець, який прийняв у себе пораненого, звільняється від постію та контрибуції.

Пораненим та хворим має надаватися допомога незалежно від їхньої національності. Якщо це дозволяють обставини, командувачі воюючих сторін можуть передати поранених на аванпости супротивника відразу ж після бою за згодою обох сторін. Конвенцією також було передбачено, що ті особи, які після видужання будуть визнані нездатними до військової служби будуть відправлятися на батьківщину, а інші також можуть бути відпущені, але за умови, що вони не будуть більше брати участь у війні до її закінчення.

Для госпіталів, похідних лазаретів та транспортів з пораненими запроваджувався однаковий для всіх спеціальний розпізнавальний прапор, який мав встановлюватися поруч з національним прапором.

Також було передбачено встановлення особливого нарукавного знаку для всіх осіб, що користуються правом нейтральності – білого прапору та нарукавної пов'язки з зображенням червоного хресту.

Саме ця Конвенція запровадила червоний хрест як захисну емблему. З цієї Конвенції починається історія сучасного міжнародного гуманітарного права, основним «янголом-охоронцем» якого є МКЧХ. Саме тому Женева є столицею гуманності та штаб-квартирою Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який є хранителем міжнародного гуманітарного права. Також, наслідком діяльності Анрі Дюнанна стало створення Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, учасниками якого на сьогоднішній день є 192 Національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та дві міжнародні неурядові організації – Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Цей історичний приклад демонструє як саме одна Людина, одна Книга, може вплинути на світ і зробити великий поштовх до гуманізації та захисту людської гідності під час війни.

## **Словник**

**Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни** – міжнародний договір, ухвалений у 1864 р.

**Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ)** був заснований у 1863 році, є міжнародною неурядовою організацією, яка працює по всьому світу, надаючи допомогу людям, постраждалим від збройних конфліктів, допомагаючи в розшукові зниклих безвісти через воєнні дії, а також поширюючи знання про норми міжнародного гуманітарного права, що захищають жертв війни і обмежують насильство під час збройного конфлікту. Будучи незалежною і нейтральною організацією, він володіє передбаченим Женевськими конвенціями 1949 року мандатом на те, щоб виступати хранителем міжнародного гуманітарного права та нейтральним гуманітарним посередником між сторонами збройних конфліктів. [www.icrc.org](http://www.icrc.org)

**Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФТЧХ і ЧП)** – це міжнародна неурядова організація, яка координує та направляє міжнародну гуманітарну допомогу у місця природних і техногенних катастроф та сприяє побудові стабільних і мирних суспільств. Її місією є полегшення життя вразливих категорій людей шляхом мобілізації сили гуманності. [www.ifrc.org](http://www.ifrc.org)

### **Національні товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця**

- 192 національні товариства у всьому світі формують мережу Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Кожне Національне товариство базується на роботі спеціалістів та волонтерів, які надають широкий спектр послуг: від реагування на надзвичайні ситуації та допомоги постраждалим від збройних конфліктів, до навчання навичкам надання першої допомоги і відновлення родинних зв'язків. До Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця входить Товариство Червоного Хреста України [www.redcross.org.ua](http://www.redcross.org.ua)

**Комбатанти** - це особовий склад збройних сил, тобто законні учасники війни.

**Некомбатанти** – особи, що входять до складу збройних сил, але не мають права застосовувати насильство. Це військовий медичний персонал, військові капелани, військові юристи. Вони також не можуть бути об'єктом нападу, стосовно них діють спеціальні механізми захисту.

**Цивільні особи** – це всі особи, які не належать до комбатантів. Цивільні особи не мають права брати участь у збройному конфлікті. Вони забезпечені імунітетом від нападу, доки не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Серед цивільних осіб як окремі під категорії, які мають спеціальні механізми захисту, вирізняють жінок, дітей, поранених, хворих.

## **Методичні рекомендації щодо проведення фрагменту уроку**

### **1.Крок 1. [10-11 хв.]**

Об'єднайте учнів у 4 групи та запропонуйте наступну діяльність:

варіант I: познайомитися з текстом та ілюстраціями (додаток 1-2)

варіант II: переглянути відеофрагмент (додаток 3 з початку і до 4.06 хв.).

Запропонуйте під час читання тексту 1 чи перегляду відео 3 записати назву та мету організації, що виникла у 1863 році.

Після ознайомлення з інформацією про Анрі Дюнана та його враженнями від результатів битви запропонуйте учням розглянути перелік понять та закреслити ті з них, яке НЕ відповідають особистості Жана Анрі Дюнана (додаток 4).

Якщо робота відбувається в класі - підготуйте цю хмару слів на окремому аркуші паперу А-1 чи кілька роздрукованих аркушів.

У випадку онлайн уроку приготуйте PDF варіант цієї хмари слів та надайте можливість викреслювати поняття у кожній групі за допомогою відповідних інструментів.

АБО запропонуйте зі списку цінностей обрати ті, які стали основою для діяльності Анрі Дюнана та нової міжнародної організації (додаток 5).

Проведіть обговорення:

- Чому ця історія вивчається в темі «Об'єднання Італії»?
- Наскільки закономірною чи випадковою була ініціатива Анрі Дюнана?
- Якими були результати ініціативи Анрі Дюнана?
- Чому саме Швейцарія стала державою – засновницею міжнародної організації, яка існує до сьогодні?

Під час роботи вчитель спостерігає за роботою груп і за необхідності надає їм необхідну допомогу.

## **Крок 2. [7-8 хв.]**

1. Міні-лекція на основі теоретичної частини заняття. Ключові слова/словосполучення вчитель записує на дошці або демонструє на слайді презентації.

Запитайте:

- Що називають міжнародним гуманітарним правом?
- Чому саме міжнародним і саме гуманітарним?
- Чому організація допомоги жертвам воєнних дій має саме таку назву?

Скажіть, що створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста свідчила, що світова громадськість усвідомила необхідність обмеження насилля сторін, що воюють, та необхідність допомоги жертвам війни. Ці події вважають початком появи окремої галузі міжнародного права – міжнародного гуманітарного права. **Міжнародне гуманітарне право - це сукупність юридичних норм, які обмежують насильство в період збройних конфліктів.** Як окрема галузь міжнародного права, міжнародне гуманітарне право виникла завдяки Женевській конвенції 1864 року. **Основним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип гуманності.**

Базові положення міжнародного гуманітарного права:

- **на цивільних осіб – НЕ НАПАДАТИ;**
- **не нападати на комбатантів з використанням будь-яких заборонених засобів;**
- **гуманно поводитися з особами, які перебувають під владою супротивної сторони, з пораненими та хворими, військовополоненими;**
- **захищати жертв конфлікту.**

Дотримуватися міжнародного гуманітарного права зобов'язані всі сторони та учасники збройного конфлікту – і агресор, і жертва агресії, і збройні сили держави, і різноманітні неурядові збройні групи.

**Міжнародне гуманітарне право поділяє усіх осіб на дві основні групи: цивільні особи та комбатанти.** До комбатантів належить особовий склад збройних сил. Вони мають право застосовувати насильство в межах, дозволених міжнародним гуманітарним правом, і не несуть за це персональної відповідальності. При цьому вони є законною військовою ціллю.

Комбатант, який вийшов зі строю (припинив спротив) внаслідок поранення чи захоплення в полон, перестає бути військовою ціллю.

Комбатант, що порушив міжнародне гуманітарне право, несе персональну відповідальність за свої дії.

Цивільні особи – це всі особи, які не належать до комбатантів. Цивільні особи не мають права брати участь у збройному конфлікті. Вони забезпечені імунітетом від нападу, доки не беруть безпосередньої участі у воєнних діях.

**Як окрему підкатегорію виділяють некомбатантів** – осіб, що входять до складу збройних сил, але не мають права застосовувати насильство. Це військовий медичний персонал, військові капелани, військові юристи. Вони також не можуть бути об'єктом нападу, стосовно них діють спеціальні механізми захисту.

**Отже, до жертв війни належать окремі цивільні особи і цивільне населення в цілому, а також комбатанти, які припинили брати участь у воєнних діях, військовополонені.** Жертви війни – це особи, що підпадають під захист міжнародного гуманітарного права. Напад на них є воєнним злочином.

2. Запропонуйте школярам познайомитися з документом (додаток 6) і запитайте:

- *Що це за документ? В якому році він з'явився?*
- *Про які категорії осіб йдеться у фрагменту?*
- *Як саме можна згідно із сучасними поняттями міжнародного гуманітарного права класифікувати згадуваних груп людей: цивільні особи, комбатанти, некомбатанти?*

**Крок 3. [3-5 хв.]** Підсумкове обговорення.

Запропонуйте учням висловитися методом «Займи позицію»:

- *Чи можуть зусилля навіть однієї людини змінити світ?*



Попросіть 1-2 учнів прокоментувати свій вибір. Під час роботи офлайн учні можуть зайняти позицію на уявній лінії в класній кімнаті. Якщо урок проходить з використанням технологій дистанційного навчання, то можна попросити учнів позначити свою позицію на шкалі за допомогою будь-якої онлайн-дошки, наприклад в zoom.

**Крок 4. [2-3 хв.]**

Проведіть рефлексію за допомогою запитань:

- *Що несподіваного ви дізналися із сьогоднішньої історії?*
- *Які почуття викликає у вас постать Анрі Дюнанна? Чому?*

## Матеріали для учнів:

### Додаток 1.<sup>2</sup>

24 червня 1859 р. під селищем Сольферіно в Північній Італії відбулася найбільша в Другій війні за незалежність Італії битва між франко-італійськими (сардинськими) військами та австрійською армією. Гуманітарні наслідки битви були жахливими: на полі бою, а також у розташованих поблизу населених пунктах залишилися кілька десятків тисяч поранених і загиблих солдатів з обох сторін. Свідком цих подій став женевський комерсант Жан Анрі Дюнан (Jean Henri Dunant). Він побачив десятки тисяч поранених, вмираючих, загиблих, які лежали на полі бою без допомоги, без втішання, без поваги та поховання. Дюнан організував місцевих жителів, щоб перев'язати, нагодувати і заспокоїти поранених солдатів, поховати мертвих. На підставі своїх вражень Дюнан у 1862 р. опублікував невелику книжку «Спогади про Сольферіно», в якій сформулював дві основні пропозиції: необхідність укладення юридично обов'язкової конвенції, що спонукатиме держави надавати захист пораненим у діючих арміях, а також створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал і матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб. Для поширення ідей А. Дюнана в Женеві у 1863 р. було створено «Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим» («Комітет п'яти») у складі генерала Гійом-Анрі Дюфура, Гюстава Муаньє, Анрі Дюнана, доктора Лун Аппіа, доктора Теодора Монуарта. Цей «Комітет п'яти» пізніше стане відомим як Міжнародний комітет Червоного Хреста (з 1880 р.).

26 жовтня 1863 р. за ініціативою А. Дюнана відбулась Міжнародна конференція, на якій представники 16 країн підтримали його ідею про створення товариств допомоги, які мали допомагати санітарним службам армії, члени цих товариств стали позначатися пов'язками з червоним хрестом. День підписання рекомендацій Конференції – 29 жовтня 1863 р. – вважається днем народження Червоного Хреста. Прапором організації став червоний хрест на білому фоні — швейцарський прапор з перевернутими кольорами. Але це були рекомендації, а не міжнародний договір. Тому Комітет п'яти виступив з ініціативою про укладення міжнародного договору між державами, в якому ідеї Дюнана були б закріплені в юридично обов'язковому вигляді. Цю ініціативу підтримав уряд Швейцарії, який скликав Міжнародну конференцію в 1864 році. Результатом роботи конференції стало укладання Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни 22 серпня 1864 року. Женевська конвенція 1864 року стала першим багатостороннім міжнародно-правовим договором, спрямованим на захист жертв війни.



Протягом наступних років А. Дюнан продовжував розповсюджувати свої гуманітарні ідеї та плани. У 1901 році він був нагороджений першою в історії Нобелівською премією миру за роль у створенні Міжнародного руху Червоного Хреста та ініціативі Женевської конвенції<sup>3</sup>.

<sup>2</sup> Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 67. [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

<sup>3</sup> Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника



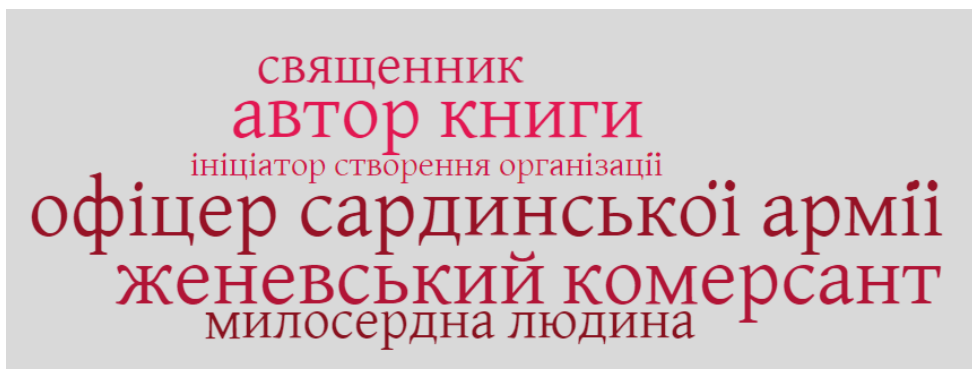
## Додаток 2.

	
Прапор МКЧХ <sup>4</sup>	Прапор Швейцарії <sup>5</sup>

## Додаток 3. Відео.

<https://www.youtube.com/watch?v=8FUNyLTd0CM>

## Додаток 4.



## Додаток 5.

Із запропонованого набору оберіть ті цінності, що стали підґрунтям для діяльності А. Дюнанна та організації, яку було створено завдяки його ініціативі.

- Зло
- Жадібність
- Людяність
- Відповідальність
- Права людини

---

президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. С. 67. [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

<sup>4</sup> [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag\\_of\\_the\\_Red\\_Cross.svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Red_Cross.svg)

<sup>5</sup> [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80\\_%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D0%B9%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%97#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Flag\\_of\\_Switzerland.svg](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80_%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D0%B9%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%97#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Flag_of_Switzerland.svg)

- Заздрощі
- Емпатія
- Захист
- Гуманність
- Гідність
- Багатство
- Релігія

#### Додаток 6.

*Довідка: Женевська конвенція була підписана 12 державами і ратифікована дев'ятьма: Швейцарією, Великим герцогством Баден, Бельгією, Данією, Іспанією, Францією, Італією, Швецією та Норвегією і Нідерландами. До 1907 року до неї приєдналось ще 37 держав. Цього ж року на 2-й Гаазькій конференції дія Женевської конвенції була поширена і на морську війну, при чому всі держави, які підписали конвенцію 1907 року, зобов'язувалися дотримуватися Женевської конвенції, якщо навіть вони раніше і не приєдналися до неї. Починаючи з 1864 р. здійснювалося регулярне виправлення та доповнення договорів з міжнародного гуманітарного права.*

#### **Женевська конвенція 22 серпня 1864 р. Фрагмент.**

«Ст. 1. Похідні лазарети та військові госпіталі будуть визнаватися нейтральними і на цій підставі вважатися недоторканими, користуватися захистом воюючих сторін весь період, поки в них будуть знаходитися хворі або поранені.

Ст. 2. Право нейтральності буде поширюватися на особовий склад госпіталів і похідних лазаретів, включаючи частини інтендантську, лікарську, адміністративну та перев'язочну для поранених, а також включаючи священнослужителів, які будуть виконувати свої обов'язки доки залишатимуться поранені, яких потрібно підібрати або надати їм допомогу.

Ст. 7. Для госпіталів і похідних лазаретів та при переміщенні таких буде ухвалений спеціальний, для всіх однаковий прапор. Він буде завжди знаходитись поряд з прапором національним.

Так само для осіб, які перебувають під захистом нейтралітету, буде допущено вживання особливого знаку на рукаві, але видача його буде надана військовому начальству. Прапор та знак на рукаві будуть білі із зображенням червоного хреста»<sup>6</sup>

---

<sup>6</sup> URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=477CEA122D7B7B3DC12563CD002D6603>

**9 клас**

**Всесвітня історія**

**Тема:** Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)

**Урок:** Громадянська війна у США і «Реконструкція» Півдня. (фрагмент уроку)

### Обґрунтування заняття

Тема «Громадянська війна в США» дає можливість вчителю знайомити учнів з поняттям міжнародного гуманітарного права, зокрема розглянути питання про те, як в XIX столітті формулювалися і закріплювалися в формі юридичних норм так звані “закони війни”. Громадянська війна для США була не лише найбільшим збройним конфліктом за масштабами людських втрат. Оскільки воювали громадяни однієї країни, то під час протистояння постали особливі моральні та етичні дилеми. Це було зумовлено особливостями військових дій, які були спрямовані на захоплення територій супротивника і втягуванням у війну цивільного населення, яке вступало добровольцями у швидко зростаючі армії Півдня і Півночі. Перемога Північних штатів в цій війні була обумовлена не лише економічною перевагою, але й ідеологічною, моральною та психологічною, оскільки за армією Північних штатів стояло більш модернізоване суспільство, яке прагнуло ліквідувати рабство як ганебне явище з точки зору ідей Просвітництва та революційних настроїв, а також як основу господарства південних штатів. Уряд Союзу дбав про авторитет своєї армії і вимагав від солдат дотримуватися дисципліни і законності, що в умовах війни було складно втілити і відслідкувати, а тому в 1863 році з'являється підписана президентом Авраамом Лінкольном *Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів*, або так званий «Кодекс Лібера». Автором цього документу став емігрант з Пруссії, американський вчений-юрист та політичний філософ Франц Лібер. Таким чином, учні можуть дізнатися про ще один аспект Громадянської війни у США – спробою сформулювати нові закони війни, що очевидно демонструвало модернізаційне просування американського суспільства. Запропонована вправа може бути інтегрована в урок під час знайомства із законами, які з'явилися під час Громадянської війни і сприяли перемозі Півночі. Зокрема, із законом про гомстеди (хомстеди) та ліквідацією рабства. Кодекс Лібера поряд з названими документами став передумовою для перемоги Півночі.

Також даний фрагмент може вивчатися паралельно з відповідним заняттям з правознавства.

**Метою заняття** є познайомитися з Кодексом Лібера, який прописував “закони війни” та його впливом на суспільну і правову думку американського та європейського суспільства.

Після використання цих матеріалів у процесі вивчення зазначеної теми учні зможуть:

- Називати і пояснювати ключові ідеї Кодексу Лібера
- Пояснювати значення Кодексу Лібера як одного з джерел міжнародного гуманітарного права
- Висловлювати власне судження про роль окремих осіб, організацій і держав у розвитку міжнародного гуманітарного права та зростанні гуманності у людському суспільстві.

## Теоретичне підґрунтя

Основні поняття: Кодекс Лібера, правила (закони) війни, комбатанти, цивільні особи, принцип розрізнення, принцип військової необхідності, воєнні злочини.

З часів перших конфліктів і до появи сучасного міжнародного гуманітарного права було зафіксовано понад 500 картелів, кодексів поведінки, угод та інших документів, які мали на меті регламентувати ведення бойових дій<sup>7</sup>. Серед них слід назвати Кодекс Лібера, який набув чинності в 1863 р. Цей Кодекс має велике значення, оскільки він став першою спробою кодифікації законів і звичаїв війни, що існували на той час.

Розвиток напрямку законів та звичаїв війни, тобто того напрямку, який стосувався обмеження засобів і методів ведення воєнних дій і згодом отримав назву «право Гааги», пов'язаний з ім'ям Френсіса Лібера – німецького юриста, який під час громадянської війни в США за дорученням президента А. Лінкольна розробив інструкції для польових військ США (так званій Кодекс Лібера). Цей Кодекс як інструкція для польових військ США, затверджені наказом № 100 президента Лінкольна від 24 квітня 1863 р. Вони передбачали дію на окупованій території законодавства воєнного часу, яке пов'язувало як окуповану, так і окупуючу сторону (ст. 13) і забезпечувало припинення як порушень права війни, і загальнокримінальних злочинів (ст. 44, 47).

Кодекс Френсіса Лібера став також джерелом криміналізації воєнних злочинів (серйозні порушення норм, які застосовуються у збройних конфліктах) у сучасному міжнародному кримінальному праві<sup>8</sup>.

Також Кодекс Лібера містить два основоположних положення міжнародного гуманітарного права, а саме про захист цивільного населення (ст. 22) і гідне поводження з військовополоненими (ст. 56).

Кодекс Лібера став першим правовим актом, у якому принцип військової необхідності отримав своє нормативне закріплення. У Кодексі Лібера було сформульовано, що «військова необхідність, як вона розуміється сучасними цивілізованими народами, полягає в необхідності вжиття таких заходів, які є незаперечними для досягнення цілей війни і є правомірними відповідно до сучасного права і звичаїв війни», але «чоловіки, які беруться за зброю один проти одного в громадянській війні, не припиняють бути у зв'язку з цим моральними істотами, відповідальними один перед одним і перед Господом», «військова необхідність не допускає ні жорстокості, що означає, у тому числі, заподіяння страждань заради самих страждань або з почуття помсти, ні нанесення каліцтв або поранень, крім як у бою, ні тортур для отримання зізнань»; «Вона не допускає ні використання отрути будь-яким способом, ні довільного спустошення території». «Військова необхідність» в інтерпретації Ф. Лібера, з одного боку, уповноважує на застосування сили, з іншого боку, накладає обмеження для тих хто на полі бою.

Кодекс Лібера значно вплинув на процес подальшої кодифікації законів та звичаїв війни та прийняття аналогічних положень іншими державами. Наприклад, у 1870 р. Кодекс Лібера був прийнятий у Пруссії. У сукупності вони склали основу проєкту міжнародної конвенції про закони і

<sup>7</sup> Міжнародне гуманітарне право. Відповідаємо на ваші запитання. URL.: [https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL\\_Answers\\_to\\_your\\_questions\\_Ukr\\_web.pdf](https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL_Answers_to_your_questions_Ukr_web.pdf)

<sup>8</sup> David E. *Principes de droit des conflits armés (Principles of the law of armed conflict)*, handbook of the Law Faculty of the Free University of Brussels, Bruylant, Brussels, 1994.

звичаї війни, представленого Брюссельської конференції в 1874 р. Хоча ця конвенція не була ухвалена, вона стала основою для створення Гаазьких конвенцій та Декларацій 1899 і 1907 рр. Ці договори не пропонували кодифікації всіх законів та звичаїв війни, тому вони містили застереження Мартенса, яке було включено до преамбули Гаазької конвенції (II) 1899 р., яке передбачало, що: «Надалі до того часу, коли представиться можливість видати більш повне зведення законів війни, Високі Договірні Сторони вважають за доречне засвідчити, що у випадках, не передбачених прийнятими ними постановами, населення і воюючі залишаються під охороною та дією основ міжнародного права, оскільки вони випливають із тих, що встановилися між цивілізованими народами звичаїв, із законів людяності та вимог суспільної свідомості»<sup>9</sup>.

## Словник

**Кодекс Лібера** – інструкції для польових військ США, які були затверджені наказом № 100 президента Лінкольна від 24 квітня 1863 р.

**Закони та звичаї війни** – приписи, які обмежують насильство під час війни і захищали жертв війни, синонім міжнародного гуманітарного права.

**Комбатанти** – це особовий склад збройних сил, тобто законні учасники війни.

**Цивільні особи** – це всі особи, які не належать до комбатантів. Цивільні особи не мають права брати участь у збройному конфлікті. Вони забезпечені імунітетом від нападу, доки не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Серед цивільних осіб як окремі під категорії, які мають спеціальні механізми захисту, вирізняють жінок, дітей, поранених, хворих.

**Принцип розрізнення** передбачає, щоб сторони збройного конфлікту завжди проводили розрізнення між цивільними особами і цивільними об'єктами – з одного боку, і комбатантами та військовими об'єктами – з іншого. Сторона збройного конфлікту може здійснювати напад тільки на комбатантів або на військові об'єкти.

**Принцип військової необхідності** припускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети конфлікту.

**Воєнні злочини** – серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, за які міжнародним правом передбачена кримінальна відповідальність конкретних індивідів.

## Методичні рекомендації щодо проведення фрагменту уроку

### Крок 1. [10-11 хв.]

Об'єднайте учнів у 3 групи, нагадайте правила роботи в групі. Повідомте, що у 1863 році президент А. Лінкольн підписав Інструкцію для керування діючою армією Сполучених Штатів

<sup>9</sup> Introduction. Customary IHL Database. URL.: [https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1\\_rul\\_in](https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in)

(Додаток 1), яка прописувала правила поведінки для солдат армії Півночі під час Громадянської війни.

Запропонуйте ознайомитися із вибраними статтями з цього документу та Додатком 2 (за можливості його можна вивести на екран для спільного ознайомлення або при дистанційній формі уроку).

Групи отримують набір аркушів із роздрукованими окремо статтями Кодексу і у загальному обговоренні методом виключення обирають ті статті, які відповідають завданню групи в таблиці.

На заздалегідь підготовлену на дошці чи великому аркуші паперу таблицю прикріплюють аркуші з обраними статтями. Або прописують номери статей у відповідних комірках таблиці з наступним поясненням свого вибору.

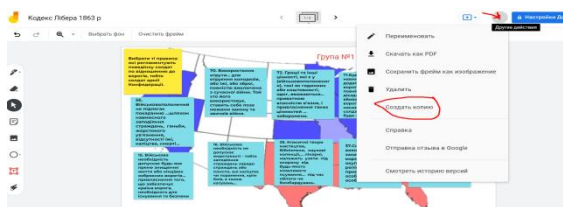
Група №1. Правила ставлення до ворогів, тобто солдат армії Конфедерації.	
Група №2. Правила ставлення до цивільних людей, які не беруть участі у військових діях.	
Група №3. Правила про ставлення до матеріальних цінностей.	

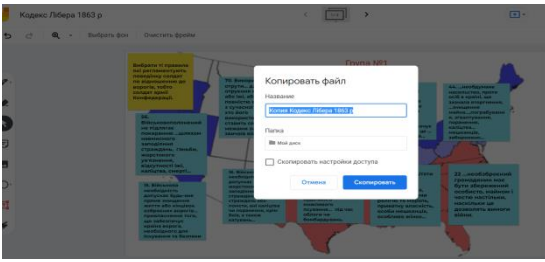
Якщо урок проводиться в дистанційному форматі то учні отримують доступ до онлайн-дошки Jamboard, де статті прописані на окремих стікерах і кожна група видаляє зайві статті, залишаючи на своєму полі лише ті які відповідають завданню.

Вчитель може скористатися дошкою, яку пропонують автори.

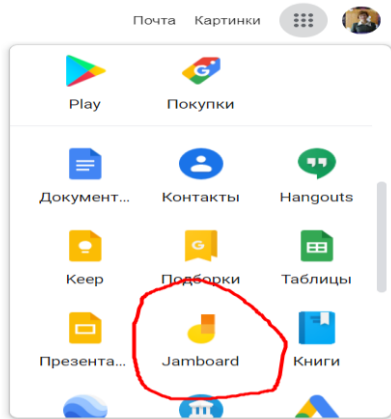
Для цього необхідно:

1.Перейти за посиланням <https://cutt.ly/VXFq72J> і створити собі копію дошки.

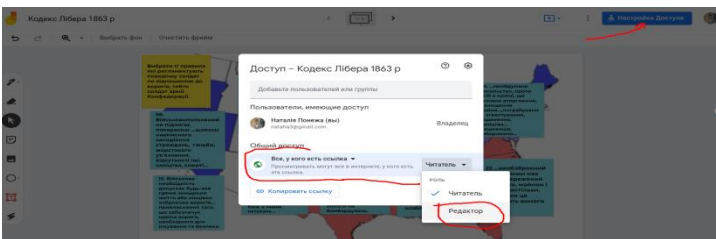




2.Зайти у власний аккаунт google, знайти скопійовану дошку.



3.Змінити налаштування доступу, для того щоб учні могли працювати як редактори і видаляти ті правила, які не відповідають вимогам.



## Крок 2. [8-10 хв.]

Групи презентують результати роботи. Вчитель доповнює відповіді учнів. Якщо учні не знайомі з поняттям міжнародного гуманітарного права то вчитель коротко пояснює що таке міжнародного гуманітарного права, хто такі комбатанти і цивільні особи.

## Крок 3. [3-4 хв.]

Підведення підсумків в вигляді фронтальної бесіди за питаннями.

- *Як ви вважаєте, з якою метою була прийнята ця Інструкція?*
- *Про які якості влади А. Лінкольна та його уряду свідчить усвідомлення необхідності у такому юридичному документі?*
- *Наскільки прописані більше 150 років тому правила для воюючої армії актуальні сьогодні? Чому?*

В кінці важливо наголосити що Кодекс Лібера став прикладом для розробки подібних правила поведінки для військових під час війни, які сьогодні існують для збройних сил у всьому світі. Цей Кодекс військової етики часто називають першою систематичною спробою укласти закони війни - як у Сполучених Штатах, так і на міжнародному рівні. Частина положень, які в ньому прописані, знайшли своє відображення пізніше в ключових документах міжнародного гуманітарного права. Учасники міжнародних Гаазьких мирних конференцій використали Кодекс Лібера як основу для переговорів, результатом яких стала Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років. Ці міжнародні договори зокрема встановили закони та звичаї сухопутної та морської війни. Найважливішим з яких є принцип розрізнення, який є основоположним принципом міжнародного гуманітарного права: цивільні особи повинні відрізнитися від комбатантів, і напади не можуть бути спрямовані проти них.

#### **Крок 4. [2 хв.] Рефлексія (за наявності навчального часу)**

Попросіть учнів у парах з сусідом за партою поділитися враженням про те, *які думки і почуття викликало у них знайомство із цим документом?* Якщо урок проводиться дистанційно, то відповідь учні можуть написати в спільний чат, або за бажанням приватно учителю чи один одному.

#### **Домашнє завдання**

В якості домашнього завдання можна запропонувати познайомитися з витягом з Картки військовослужбовця ЗС України (Додаток 3), яка була підготовлена в співпраці з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста і поміркувати над питанням:

*Які спільні ідеї закладені в Картці військовослужбовця ЗС України і в Кодексі Лібера?*

За наявності навчального часу можна запропонувати написати структуроване есе, використавши цитату із Кодексу Лібера:

*Чи можна назвати дієвим застереженням думку Франца Лібера про те, що “Люди, які беруть зброю один проти одного в публічній війні, не перестають через це бути моральними істотами, відповідальними один перед одним і перед Богом.”*

### **Матеріали для учнів:**

#### **Додаток 1**


**Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів<sup>10</sup> (Кодекс Лібера) 24 квітня 1863 р.**

<sup>10</sup> URL: <https://web.archive.org/web/20010407120840/http://www.civilwarhome.com/liebercode.htm>



15. Військова необхідність допускає будь-яке пряме позбавлення життя або завдання шкоди озброєним ворогам... привласнення того, що забезпечує країна ворога, необхідного для існування та безпеки армії...
16. Військова необхідність не допускає жорстокості, тобто заподіяння страждань заради страждань або з помсти, заподіяння каліцтва або ран, за винятком бою, а також катувань заради зізнання...
- 22 ...неозброєного громадянина слід щадити як особу, майна і честі настільки, наскільки це дозволять обставини війни.
35. Класичні твори мистецтва, бібліотеки, наукові колекції,... лікарні, належить узяти під охорону від будь-якого можливого псування... під час облоги чи бомбардувань.
37. Сполучені Штати визнають та захищають в окупованих ними ворожих країнах релігію та моральність, приватну власність, особистості мешканців, особливо жінок...
44. ... Будь-яке довільне насильство над людьми в захопленій країні, будь-яке знищення майна без наказу уповноваженого офіцера, будь-яке пограбування, будь-яке мародерство чи грабіжництво ... будь-яке зґвалтування, поранення, каліцтва чи вбивства мешканців, заборонено під загрозою іншого суворого покарання, яке може здатися відповідним тяжкості злочину. ...
56. Військовополонений не підлягає покаранню ... шляхом навмисного заподіяння страждань чи ганьби, жорстокого ув'язнення, позбавлення їжі, каліцтва, смерті...
70. Використання отрути... для отруєння колодязів їжі або зброї, повністю виключено з сучасної війни. Той хто його використовує, ставить себе поза межами закону та звичаїв війни.
71. Будь-хто, хто навмисно завдає додаткових ран ворогу, який вже повністю втратив дієздатність, або вбиває такого ворога, або хто наказує або заохочує солдатів робити це ... буде засуджений...
72. Гроші та інші цінності, які є в ув'язненого [військовополоненого], такі як годинник або коштовності, а також додатковий одяг, вважаються... приватною власністю ув'язненого, і привласнення таких цінностей ... заборонено.

## Додаток 2.

 <p><i>Francis Lieber</i></p>	<p><b>Френсіс Лібер</b> (18 березня 1798 або 1800 — 2 жовтня 1872), німецько-американський юрист і політичний філософ. Він був автором низки правил, які регулюють правила ведення війни і поведінку солдат під час збройних конфліктів. Під час Громадянської війни (1861-1865) в США ці правила були</p>
--	--

	затверджені та підписані президентом Лінкольном і відомі як Кодекс Лібера <sup>11</sup> .
--	---

### Додаток 3

## КАРТКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗС УКРАЇНИ<sup>12</sup>

Витяг

### ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

- Щоразу, коли дозволяє ситуація, підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.
- Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».
- Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глум над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

### ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

- Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.
- Заборонено грабувати майно цивільного населення.
- Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

### ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

- Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.
- Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

### ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

- Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.

<sup>11</sup> [https://manfred-nippe.de/wp-content/uploads/2012/11/Francis\\_Lieber.jpg](https://manfred-nippe.de/wp-content/uploads/2012/11/Francis_Lieber.jpg)  
[https://uk.upwiki.one/wiki/Francis\\_Lieber](https://uk.upwiki.one/wiki/Francis_Lieber)

<sup>12</sup> Картка військовослужбовця, підготовлена Міністерством оборони України за сприяння Міжнародного Комітету Червоного Хреста – URL: <https://cutt.ly/zWldH9Y>

- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.

#### НЕВИБІРКОВІ НАПАДИ ЗАБОРОНЕНІ.

- Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.
- Заборонено вбивати чи ранити комбатанта (особа зі складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який знаходиться під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.
- Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападів.

#### 9 клас

#### Всесвітня історія

#### Тема: Європа та Америка в добу революцій і національного об'єднання (1815–1870 рр.)

Урок: Індустріальна революція у країнах Західної Європи та її наслідки. Парламентаризм. **Спроби осмислення нової дійсності** (фрагмент). Консерватизм, лібералізм, соціалізм. Національна ідея (націоналізм).

#### Обґрунтування заняття

Даний фрагмент уроку може бути використаний як частина узагальнення до вказаної теми у 9 класі, так і в якості вступного уроку в 10 класі для повторення та актуалізації вивченого щодо особливостей історичного процесу у другій половині XIX століття та на рубежі століть.

Програма пропонує вчителю такий підпункт теми як «Осмислення нової дійсності», що передбачає ознайомлення не лише у сфері політичного, економічного та технічного розвитку, але і знайомство з історією ідей, які зазвичай не надається належна увага. Однак саме для цього періоду характерні різні ідеологічні підходи до вирішення проблем, пов'язаних із становленням індустріального суспільства та пов'язаних із цим соціальних викликів. Після епохи Просвітництва ідеї гуманізму та справедливого устрою суспільства стають все поширенішими у XIX столітті. Зростає роль і вплив держави в суспільному житті. Після періоду наполеонівських війн в Європі виникають деякі локальні конфлікти, пов'язані перш за все зі становленням національних держав та переосмисленням імперської політики. Поширюються дипломатичні відносини. Кристалізація таких ідеологічних систем як лібералізм, консерватизм, націоналізм, соціалізм сильно впливає на соціальні та політичні рухи не лише «довгого XIX століття», але й визначає історію XX-ого.

Тема становлення міжнародного гуманітарного права як суспільного та політичного явища поки що не відображена у наших програмах та підручниках належним чином. Але розуміння

потреби у так званих «правилах війни» та усвідомлення необхідності зменшення гуманітарних наслідків будь-якого збройного конфлікту органічно витікають із стану суспільної думки того часу та індивідуальних зусиль окремих людей. Саме тема «Осмислення нової дійсності» надає вчителю прекрасну можливість говорити про міжнародне гуманітарне право, історію його становлення та основні поняття і принципи.

**Метою** даного фрагменту уроку є познайомити учнів з першими міжнародними документами, які заклали фундамент міжнародного гуманітарного права. Даний фрагмент уроку буде особливо ефективним за умови розповіді про діяльність Анрі Дюнану, чому присвячений окремий матеріал даного посібника. Запропонована вправа може стати частиною практичної роботи з теми. Важливо щоб учні на той час вже були знайомі з особливостями політичного, економічного та соціального розвитку провідних держав Заходу періоду 1815-1870 рр.

Після використання цих матеріалів у процесі вивчення зазначеної теми учні зможуть:

- Називати ключові ідеї документів 60-70рр. XIX ст. щодо правил ведення війни.
- Пояснювати вплив збройних конфліктів на становлення і розвиток міжнародного гуманітарного права.
- Аналізувати роль міждержавних договорів для закріплення «законів та звичаїв війни» і поширення ідеалів гуманності в суспільстві.
- Висловлювати власне ставлення до зміни суспільної думки щодо правил ведення війни в 60-70 рр. XIX ст.

## Теоретичне підґрунтя

### Ключові поняття та ідеї:

Міжнародне гуманітарне право, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, комбатанти, некомбатанти, цивільні особи, «закони та звичаї війни».

Центральну роль у кодифікації, а також у практичній організації гуманітарної допомоги відіграла організація – Міжнародний комітет допомоги пораненим, створений Анрі Дюнаном у Женеві, який на власні очі побачив загиблих та поранених, залишених без жодної опіки на полі битви у Сольферіно у 1859 році. У Сольферіно Анрі Дюнану відкрилася прихована сторона військових зіткнень великих держав того часу: близько 40 000 загиблих і поранених обох армій було кинуте на полі бою і стали жертвами мародерів. 1864 року він бере на себе ініціативу щодо написання першої Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і пропонує державам її підписати під час дипломатичної конференції, скликаній з цієї нагоди. Ця Конвенція, крім усього іншого, пропонує державам розпочати роботу нейтрального та незалежного комітету з надання медичної допомоги, уповноваженого добирати та лікувати поранених та хворих незалежно від їхньої національності. У ході війни 1870 року Комітет за своєю ініціативою розширює свою діяльність, починаючи надавати допомогу військовополоненим, не охопленим Конвенцією 1864 р. Таким чином, Комітет доводить своїм існуванням, що надання неупередженої гуманітарної допомоги веде до появи міжнародного гуманітарного права та є основою для подальшої кодифікації

державами. В 1876 року Міжнародний комітет допомоги пораненим став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ), і цю назву він носить досі.

29 листопада (11 грудня) 1868 року на конференції в Санкт-Петербурзі була підписана Декларація про заборону використання вибухових і запалювальних снарядів вагою менше ніж 400 грамів – перший міжнародний договір, який обмежував свавілля сторін при виборі засобів ведення бойових дій. В преамбулі цієї Декларації було наголошено: успіхи цивілізації повинні мати наслідком зменшення по можливості лих війни; єдиною законною метою, яку повинні переслідувати держави під час війни, є послаблення військових сил супротивника; для досягнення цієї мети достатньо виводити зі строю найбільшу по можливості кількість людей; застосування такої зброї, яка при нанесенні супротивнику поранень без користі збільшує страждання людей, виведених зі строю, або робить їхню смерть неминучою, повинно визнати таким, що не відповідає згаданій меті; застосування такої зброї суперечило б законам людяності<sup>13</sup>.

Важливим кроком у правовій регламентації обмежень засобів та методів ведення війни стала Брюссельська конференція 1874 року. Завданням цієї конференції була кодифікація законів та звичаїв сухопутної війни, оскільки питання правового регулювання війни на морі були залишені поза рамками конференції за наполяганням Великої Британії<sup>14</sup>. Однак держави-учасниці конференції виявилися неготовими прийняти юридично зобов'язуючий документ і в галузі сухопутної війни. За підсумками конференції був складений лише проєкт Декларації щодо законів та звичаїв війни від 27 серпня 1874 року, який так і не набув юридичної сили. Тим не менш, Брюссельська декларація 1874 року справила значний вплив на подальший розвиток правової регламентації ведення сухопутної війни. Вона була покладена в основу багатьох національних інструкцій щодо правил ведення війни.

### **Словник**

**Міжнародне гуманітарне право** – це система принципів і норм міжнародного права, які регулюють відносини між державами щодо захисту жертв війни та обмеження засобів і методів ведення війни.

**Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ)** був заснований у 1863 році, є міжнародною неурядовою організацією, яка працює по всьому світу, надаючи допомогу людям, постраждалим від збройних конфліктів, допомагаючи в розшукові зниклих безвісти через воєнні дії, а також поширюючи знання про норми міжнародного гуманітарного права (МГП), що захищають жертв війни і обмежують насильство під час збройного конфлікту. Будучи незалежною і нейтральною організацією, він володіє передбаченим Женевськими конвенціями 1949 року мандатом на те, щоб виступати хранителем міжнародного гуманітарного права та нейтральним гуманітарним посередником між сторонами збройних конфліктів. [www.icrc.org](http://www.icrc.org)

**Комбатанти** – це особовий склад збройних сил, тобто законні учасники війни.

---

<sup>13</sup> Савчук К. О. Історія міжнародного права : курс лекцій / К. О.Савчук ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ; Одеса : Фенікс, 2021.

<sup>14</sup> Савчук К. О. Історія міжнародного права : курс лекцій / К. О.Савчук ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ; Одеса : Фенікс, 2021

**Некомбатанти** – особи, що входять до складу збройних сил, але не мають права застосовувати насильство. Це військовий медичний персонал, військові капелани, військові юристи. Вони також не можуть бути об'єктом нападу, стосовно них діють спеціальні механізми захисту.

**Цивільні особи** – це всі особи, які не належать до комбатантів. Цивільні особи не мають права брати участь у збройному конфлікті. Вони забезпечені імунітетом від нападу, доки не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Серед цивільних осіб як окремі під категорії, які мають спеціальні механізми захисту, вирізняють жінок, дітей, поранених, хворих.

**Закони та звичаї війни** – приписи, які обмежують насильство під час війни і захищали жертв війни, синонім міжнародного гуманітарного права.

## Методичні рекомендації щодо проведення фрагменту уроку

### Крок 1. [5-8 хв.]

Запитайте:

- 1) *Які збройні конфлікти відбулися протягом XIX століття?*
- 2) *До яких наслідків вони призводили?*
- 3) *Як різні соціальні групи (політики, військові, аристократія, середній клас, селяни, робітники тощо) ставилися до збройних конфліктів?*

Під час короткого обговорення пит. 3 не розшифруйте відповіді, зверніть увагу, що у кожній групі були свої інтереси, однак головна відповідальність завжди лежить на політиках, на ведення війни впливають вишкіл і моральні якості військових, а решта населення сприймає війну в залежності від її цілей і характеру, а також від кількості втрат на війні.

Якщо учні не виконували попередні вправи посібника то важливо познайомити їх з інформацією про Анрі Дюнан і створення Міжнародного комітету Червоного хреста та Женевську міжнародну конференцію 1864 року, яка заклала основи нової галузі права – міжнародного гуманітарного права. Коротко поясніть учням основні принципи міжнародного гуманітарного права.. (див. попередні вправи)

### Крок 2. [12-15 хв.]

Об'єднайте учнів в 3 групи, нагадайте правила групової роботи.

Запропонуйте кожній групі ознайомитися з одним із документів(додаток А, Б, В) та підготувати відповіді на запитання для наступного фронтального обговорення.

Запитання для роботи над документами:

- *Що це за документ? Де і коли він з'явився?*
- *Як ви можете визначити мету його прийняття?*
- *Чи відображені у змісті документу ідеї гуманізму, людяності? Наведіть приклади (ключові словосполучення чи речення). Про що це свідчить?*

Під час виступу представників від груп бажано на дошці, великому аркуші паперу чи на екрані фіксувати назву документів та рік їх прийняття.

Після виступу усіх трьох груп запитайте:

- Що об'єднує ці документи?
- Про що це свідчить?
- Яка галузь права формується завдяки цим документам?

Спрямовуйте обговорення до висновку, що поява цих документів свідчить про усвідомлення частиною інтелектуалів та політиків необхідності обмеження насилля воюючих сторін шляхом узгодженої розробки й укладання договорів, які регулюють відносини між державами під час збройних конфліктів. Також варто підкреслити про становлення такої галузі міжнародного права як міжнародне гуманітарне право.

### Крок 3. [3-5 хв.] Рефлексія фрагменту уроку як частини змісту.

Запропонуйте учням заповнити таблицю (метод «бортовий журнал»)

Я сьогодні дізнався/дізналася	Чому це важливо знати і розуміти

### Матеріали для учнів:

#### Додаток А.

#### Женевська конвенція 22 серпня 1864 р.<sup>15</sup>

«Ст. 1. Похідні лазарети та військові госпіталі будуть визнаватися нейтральними і на цій підставі вважатися недоторканими, користуватися захистом воюючих сторін весь період, поки в них будуть знаходитися хворі або поранені.

Ст. 2. Право нейтральності буде поширюватися на особовий склад госпіталів і похідних лазаретів, включаючи частини інтендантську, лікарську, адміністративну та перев'язочну для поранених, а також включаючи священнослужителів, які будуть виконувати свої обов'язки доки залишатимуться поранені, яких потрібно підібрати або надати їм допомогу.

Ст. 7. Для госпіталів і похідних лазаретів та при переміщенні таких буде ухвалений спеціальний, для всіх однаковий прапор. Він буде завжди знаходитись поряд з прапором національним.

Так само для осіб, які перебувають під захистом нейтралітету, буде допущено вживання особливого знаку на рукаві, але видача його буде надана військовому начальству. Прапор та знак на рукаві будуть білі із зображенням червоного хреста»

Довідка: Женевська конвенція була підписана 12 державами і ратифікована дев'ятьма: Швейцарією, Великим герцогством Баден, Бельгією, Данією, Іспанією, Францією, Італією, Швецією та Норвегією і Нідерландами. До 1907 року до неї приєдналось ще 37 держав. Цього ж року на 2-й

<sup>15</sup> URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=477CEA122D7B7B3DC12563CD002D6603>

*Гаазькій конференції дія Женевської конвенції була поширена і на морську війну, при чому всі держави, які підписали конвенцію 1907 року, зобов'язувалися дотримуватися Женевської конвенції, якщо навіть вони раніше і не приєдналися до неї. Починаючи з 1864 р. здійснювалося регулярне виправлення та доповнення договорів з міжнародного гуманітарного права.*

## **Додаток Б.**

### **Декларація про заборону застосування розривних і запалювальних куль 1868 р<sup>16</sup>.**

Враховуючи, що успіхи цивілізації повинні мати наслідком зменшення наскільки можна лих війни;

що єдина законна мета, яку повинні мати держави під час війни, полягає в ослабленні військових сил ворога;

що для досягнення цієї мети достатньо виводити з ладу найбільше по можливості кількість людей;

що вживання такої зброї, яка після нанесення противнику рани без користі збільшує страждання людей, виведених з ладу, або робить смерть їх неминучою, має визнавати невідповідним до згаданої мети;

що вживання подібної зброї було б противне законам людинолюбства.

Договірні сторони зобов'язуються у разі війни між собою відмовитися взаємно від вживання як сухопутними, і морськими військами снарядів, які за вагою менше 400 грамів мають властивість вибухової або споряджені ударним чи горючим складом.

Вони зобов'язуються запросити всі держави, уповноважені яких не брали участь у нарадах колишньої Санкт-Петербурзької військової міжнародної комісії, пристати до цього договору.

Довідка: Дія розривної кулі зумовлена тим, що потрапляючи в організм людини вона розлітається на велику кількість осколків. Запалювальні набойки містять вибухонебезпечні сполуки і, окрім механічної дії на організм, викликають ще і опіки.

## **Додаток В**

### **Брюссельська декларація про закони і звичаї війни 1874 року (витяг)<sup>17</sup>**

Про військову владу стосовно до уряду й території ворожої держави

**Стаття 7.** Державі, чие військо зайняло територію, слід уважати себе розпорядником, який лише має право користуватися громадськими будинками, нерухомим майном, лісами та угіддями, що знаходяться в зайнятій країні та надаються ворожій державі.

<sup>16</sup> [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_195#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_195#Text)

<sup>17</sup> [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_764#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_764#Text)



Вона мусить піклуватися про зберігання в цілості цього майна і може ним розпоряджатися та керувати на чітко визначених засадах про користування ним.

**Стаття 8.** Власність громад, а також релігійних установ та благодійних навчальних, художніх і наукових закладів, навіть таких, що належать державі, має поважатися нарівні з приватною власністю. Всіляке загарбання, а також навмисне руйнування чи пошкодження подібних установ, пам'яток, художніх і наукових творів переслідуються відповідною владою.

Про облогу й бомбардування

**Стаття 15.** Тільки укріплені місця можуть підлягати облозі. Відкриті й незахищені міста, поселення й села не підлягають ні нападові, ні бомбардуванню.

**Стаття 17.** Під час бомбардування необхідно вживати всіх належних заходів для збереження, наскільки це можливо, церков, художніх, наукових та благодійних споруд, шпиталів та інших пунктів, призначених для зібрання хворих і поранених, якщо тільки останні не використовуються водночас і для досягнення якихось воєнних цілей.

Обложені зобов'язуються вирізнити ці споруди особливими видимими знаками, що їх належить завчасно вказати супротивникові.

**Стаття 18.** Місто, взяте приступом, не може бути віддане на пограбування військам.

Довідка: Брюссельська конференція 1874 року — міжнародна конференція з кодифікації законів та звичаїв війни, яка пройшла з 15 (27) червня по 15 (27) серпня 1874 року у Брюсселі. Участь брали Росія, Німеччина, Австро-Угорщина, Бельгія, Данія, Іспанія, США, Франція, Великобританія, Іран, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина, Швеція. Декларація яка була прийнята за результатами роботи зібрання мала рекомендаційний характер.

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ**  
**«ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА» (інтегрований курс)**  
**10 КЛАС**

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Практичне заняття. Що означає бути українцем / українкою в часи російської збройної агресії проти України**

Фрагмент заняття. Поняття агресії та міжнародного збройного конфлікту.

**Укладачка: Тетяна Ремех**

**Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) Практичне заняття присвячене питанню громадянської ідентичності. Утім, в умовах сьогодення слід донести до учнів трактування понять «агресія» та «міжнародний збройний конфлікт» для розуміння ними подій і явищ, що відбуваються в Україні.

**2) Очікувані освітні результати:**

*Учень/учениця:*

- пояснює поняття «агресія» та «міжнародний збройний конфлікт», називає їх ознаки та прояви;
- оцінює дії російської федерації, застосовуючи визначення понять «агресія» та «міжнародний збройний конфлікт»;
- аналізує фрагменти міжнародно-правових актів стосовно питань теми;
- ділиться власними міркуваннями щодо агресії РФ проти України та її наслідків.

3) **Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними запитаннями і завданнями).

**I. Розпочніть із запитання:**

- *Як міжнародна спільнота (іноземні держави, міжнародні організації) характеризують події в Україні?*

- *Які слова/ поняття застосовують для таких характеристик?*

- *Що таке, на вашу думку, агресія?*

*Чи співпадають, на вашу думку, поняття «агресія» і «міжнародний збройний конфлікт»?*

Запропонуйте учням/ученицям у малих **групах/парах** ознайомитися з трактуванням поняття «агресія» (**Додаток 1**), проаналізувавши фрагменти міжнародно-правових актів? за такими запитаннями:

- *Як називаються проаналізовані вами міжнародно-правові акти?*

- *Коли і ким вони були ухвалені?*

- *Що спільного у визначенні поняття «агресія» в цих міжнародно-правових актах? А що відмінного?*

По витіканню часу надайте слово 3-4 представникам/представницям пар/груп.

У якості резюме зазначте:

Існує два взаємозв'язаних підходи до визначення агресії – як міжнародно-протиправного діяння держави, що є основою відповідальності держави-агресора відповідно до загального міжнародного права, та як злочину агресії – міжнародного злочину, за який особа несе кримінальну відповідальність на національному або міжнародному рівні.

Визначення агресії потрібно: 1) для кваліфікації міжнародно-протиправних дій держави як агресії та як основа для звернення до права на самооборону і застосування механізмів колективної безпеки; 2) для застосування санкцій та контрзаходів проти держави-агресора; 3) для притягнення держави до міжнародної відповідальності за вчинення акту (-ів) агресії; 4) для притягнення осіб до індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів.

Запитайте в учнів/учениць:

- Чи розширили/поглибили ви розуміння поняття «агресія»?

Запропонуйте учням/ученицям порівняти тлумачення поняття «агресія» з визначенням поняття «міжнародний збройний конфлікт» (Додаток 2) та запитайте:

- Чим відрізняються ці два ключові поняття?

Відведіть на цю частину заняття **10-12 хв.**

**II.** Поінформуйте учнів/учениць **лекційно** про наслідки агресії та становлення заборони агресії.

По завершенню міні лекції запитайте?

- Про що свідчить наявність у багатьох міжнародних і національних правових актах заборони агресії?

### **АГРЕСІЯ: НАСЛІДКИ І ЗАБОРОНИ<sup>18</sup>**

Агресія – найбільш серйозне порушення загального міжнародного права. Агресія порушує обов'язок утримуватися від погрози або застосування сили в міжнародних відносинах. Норми щодо заборон агресії належать до *jus cogens*<sup>19</sup>, оскільки під загрозою перебувають інтереси всього міжнародного співтовариства.

Наслідком агресії є право держави-жертви агресії на самооборону або колективну оборону і прийняття третіми державами та міжнародними організаціями заходів щодо припинення агресії та притягнення до відповідальності держави-агресора у формі санкцій та інших заходів на міжнародному та національному рівнях відповідно до міжнародного права.

Повноваження щодо кваліфікації акту агресії та дій для підтримки або відновлення миру та міжнародної безпеки має Рада Безпеки ООН відповідно Статуту ООН (Глава VII «Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії»).

Статут Ліги Націй містив часткову та недосконалу заборону війни, але він створив систему засобів колективного реагування на розв'язування війни членом Ліги Націй. Статут зобов'язував членів Ліги Націй не вдаватися до війни при використанні засобів вирішення спорів (ст. 12). За порушення цього обов'язку Радянський Союз було виключено із Ліги Націй за агресію проти Фінляндії у 1939 р.

<sup>18</sup> За матеріалами: Агресія / Антон Кориневич, Тимур Короткий. Глосарій проекту [Минуле /Майбутнє/Мистецтво](https://www.pastfutureart.org/glossary#Aggression). <https://www.pastfutureart.org/glossary#Aggression>

<sup>19</sup> Імперативна норма загального міжнародного права, яка ухвалюється і визнається міжнародною спільнотою держав як норма, відхилення від якої недопустиме.

У 1928 р. був ухвалений Загальний договір про відмову від війни як інструменту національної політики (Пакт Бріана-Келлога, який досі чинний). Пакт проголошував відмову від війни як засобу врегулювання міжнародних спорів і визнавав необхідність розв'язувати будь-які міжнародні спори мирними засобами.

Статут ООН розширив заборону агресії, відмовившись від традиційної концепції війни, яка залишала державам можливість для зловживань. Статут ООН використовує у зв'язку з агресивними актами три пов'язаних між собою концепції: заборона погрози силою або застосування сили (ст. 2(4) Статуту ООН); право Ради Безпеки ООН приймати заходи у відповідь на акти агресії (Глава VII Статуту ООН); право на самооборону (ст. 51 Статуту ООН).

Універсальне визначення агресії та перелік актів агресії містить Резолюція «Визначення агресії» 3314 (XXIX) ГА ООН від 14 грудня 1974 р., положення якого мають юридичну силу як звичаєві норми міжнародного права (див. Документ № 2 у Додатку 1).

Рада Безпеки ООН ухвалила ряд резолюцій щодо актів агресії, здійснених Південною Родезією; Південною Африкою; Іраком проти Кувейту та ін. Однак рішення РБ ООН щодо актів агресії дуже часто стикається із застосуванням права вето постійними членами ООН.

Генеральна Асамблея ООН ухвалила низку резолюцій, пов'язаних з актами агресії у зв'язку з інтервенцією Китаю проти Кореї, окупацією Південною Африкою Намібії, агресією Росії проти України.

Кримінальне законодавство окремих держав (їх біля 50) містить положення щодо кримінальної відповідальності за вчинення злочину агресії (зокрема, ст. 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» Кримінального кодексу України, ст. 117 (1) Кримінального кодексу Республіки Польща). В інших державах криміналізація відповідальності за війну обмежена агресією проти цієї держави (ст. 46 (1) (в) і (с) Кримінального кодексу Канади, ст. 411-4 Кримінального кодексу Франції). Окремим складом злочину є пропаганда (підбурювання до) агресії (зокрема, ст. 436 «Пропаганда війни» Кримінального кодексу України, ст. 117 (3) Кримінального кодексу Республіки Польща, ст. 80а «Підбурювання до злочину агресії» Кримінального кодексу ФРН).

*Зазначте, що детальніше про злочин агресії мова йтиме на іншому занятті.*

Відведіть на лекцію й обговорення до **7 хв.**

**III.** Запропонуйте учням/ученицям опрацювати текст «Агресія російської федерації проти України» (Додаток 3) та поставити до нього **4-6 закритих і відкритих запитання**. Зверніть увагу учнів/учениць, що у тексті йтиметься про агресію та злочин агресії. Зауважте, що це різні поняття.

По завершенню роботи учнів/учениць організуйте обговорення складених ними запитань у **загальному колі**.

Відведіть на цю частину заняття до **15 хв.**

**IV.** Організуйте обговорення в **загальному колі** таких запитань:

- *Як українці/українки протистоять агресії російської федерації проти нашої держави?*
- *Як міжнародна спільнота протидіє агресії російської федерації проти України?*

В якості резюме зазначте:

- російська федерація порушує спеціальні заборони, які діють в період міжнародного збройного конфлікту;

- у період міжнародного збройного конфлікту діють спеціальні механізми захисту прав людини, що поширюються перш за все на протилежну сторону конфлікту;
- надважливим є дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Це: 1) наша перевага над ворогом; 2) юридичний обов'язок; 3) підтримка міжнародної спільноти.

Відведіть на цю роботу **7-8 хв.**

*Матеріали для учнів/учениць*  
**Додаток 1.**

**Документ № 1.**

**Із СТАТУТА ООН, 1945 р.**

*Стаття 39.* Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії та надає рекомендації або вирішує те, які дії варто почати у відповідності зі статтями 41 та 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки.

*Стаття 40.* Щоб запобігти погіршенню ситуації, Рада Безпеки має повноваження, перш ніж надавати рекомендації або вирішити про вжиття заходів, передбачених статтею 39, зажадати від зацікавлених сторін виконання тих тимчасових заходів, які вона вважатиме за необхідні або бажані. Такі тимчасові заходи не повинні завдавати збитку правам, домаганням або становищу зацікавлених сторін. Рада Безпеки належним чином ураховує невиконання цих тимчасових заходів.

*Стаття 41.* Рада Безпеки має повноваження вирішувати, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для виконання її рішень, і вона може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин

**Документ № 2.**

**Із Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р.**

a) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;

b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

c) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

e) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди;

f) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь в них.

Стаття 4. Вищенаведений перелік актів не є вичерпним, і Рада Безпеки може визначити, що інші акти являють собою агресію згідно з положеннями Статуту:

### **Документ № 3.**

#### **Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду Кампала, 31 травня – 11 червня 2010 року**

... Стаття 8-біс Злочин агресії

1. Для цілей цього Статуту "злочин агресії" означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акту агресії, який в силу свого характеру, серйозність і масштабів є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

### **Додаток 2.**

#### **Документ № 1.**

##### **Із Закону України «Про національну безпеку України»<sup>20</sup>**

Стаття 1. Визначення термінів

7) збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)...

#### **Документ № 2.**

##### **Із Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України**

2. Основні терміни і поняття міжнародного гуманітарного права

33. Міжнародний збройний конфлікт - будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил.

### **Додаток 3.**

#### **АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ<sup>21</sup>**

Починаючи з лютого 2014 р. відбувається збройна агресія російської федерації проти України, що включає тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, воєнні дії на Сході України та широкомасштабне вторгнення з 24 лютого 2022 р. Росія вчинила проти України усі акти агресії, зазначені в п. 3 (a, b, c, d, e, g) Резолюції «Визначення агресії» 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН.

<sup>20</sup> <https://ips.ligazakon.net/document/TM060332>

<sup>21</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель

Республіка Білорусь вчинила агресію проти України шляхом надання власної території для здійснення акту агресії Росії проти України п. 3 (f) Резолюції «Визначення агресії» 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН.

Правова оцінка агресії російської федерації проти України надана в численних актах третіх держав, резолюціях міжнародних міжурядових організацій, Наказі про тимчасові заходи Міжнародного Суду ООН, заявах політичних діячів та громадських лідерів, зверненнях міжнародних неурядових організацій, доктрині міжнародного права, законодавстві України.

Серед численних резолюцій міжнародних міжурядових організацій, якими кваліфікована агресія російської федерації проти України: Резолюція ГА ООН «Агресія проти України» A/RES/ES-11/1 від 2 березня 2022 р., Резолюція ГА ООН «Гуманітарні наслідки агресії проти України» A/RES/ES-11/2 від 24 березня 2022 р., резолюція ПАРЄ «Агресія РФ проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини» 2436 (2022) від 24 квітня 2022 р.

Неправомірні дії російської федерації проти України також знайшли відображення в численних заявах держав, а також у Наказі Міжнародного Суду ООН щодо тимчасових заходів по справі Україна проти російської федерації «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього». У Наказі Міжнародного Суду ООН прямо встановлене зобов'язання РФ негайно припинити військові дії в Україні. Суд наказав російській федерації виконати такі тимчасові заходи:

- негайно зупинити військові операції, розпочаті 24 лютого 2022 року на території України;

- забезпечити, щоб будь-які військові чи будь-які інші організації чи особи, які перебувають під російським контролем, не продовжували військові операції.

Міжнародний Суд ООН також наказав обом сторонам утриматися від будь-яких дій, які можуть поглибити або розширити спір (*Allegations of genocide under the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Ukraine v. Russian Federation)*).

У значній кількості нормативно-правових актів України надано кваліфікацію дій російської федерації як збройної агресії проти України. Це Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором від 27 січня 2015 р., Заява Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту від 30 березня 2021 р., Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

В Україні відкрите кримінальне провадження (Магістральна справа «24 лютого») за злочин агресії щодо вищого військово-політичного керівництва російської федерації (очільники держави, міністри, депутати, військове командування, посадовці, керівники правоохоронних відомств, розпалювачі війни та пропагандисти).

Оскільки Міжнародний Кримінальний Суд не має юрисдикції щодо злочину агресії проти України, то для притягнення до індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності вищого політичного і військового керівництва російської федерації за злочин агресії запропоновано створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України.

Створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України підтримано резолюціями Парламентської асамблеї Ради Європи 2433 (2022) «Наслідки триваючої агресії Російської Федерації проти України: роль та відповідь Ради Європи» від 27.04.2022 р. і 2436 (2022) «Агресія Російської Федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини» від 28.04.2022 р., резолюцією Сейма Литви № XIV-1070 «Про визнання дій Російської Федерації в Україні геноцидом та заснування спеціального міжнародного кримінального трибуналу з розслідування злочину російської агресії» від 10.05.2022 р., резолюцією Європейського парламенту 2022/2655 (RSP) «Боротьба проти безкарності в Україні» від 19.05.2022 р., декларацією ПА НАТО «Підтримуємо Україну» від 30.05.2022 р.

Тема (за програмою):

## **Розділ 2. Тема 1. Людська гідність і права людини**

Фрагмент уроку. Людська гідність – основа прав людини.

**Укладачка: Тетяна Ремех**

### **Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) Важливо підкреслити, що на захисті людської гідності та прав людини стоять як мораль і релігія, так і право. На цій основі слід акцентувати увагу учнів/учениць на природі міжнародного гуманітарного права, зв'язку його норм із гуманністю та нормами моралі.

### **2) Очікувані освітні результати:**

*Учень/учениця:*

- визначає зв'язок гуманності та моралі з нормами міжнародного гуманітарного права;
- називає основні відмінності норм міжнародного гуманітарного права від норм моралі та релігійних норм;
- пояснює основну мету міжнародного гуманітарного права – обмеження насильства в період збройного конфлікту;
- висловлює власне ставлення значення норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту жертв війни у період збройних конфліктів.

**3) Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними запитаннями і завданнями).

**I.** Попросіть учнів/учениць пригадати основні поняття уроку, відповівши на запитання:

- Що розуміють під гідністю людини?

- Що таке права людини?

- Як пов'язані ці два поняття?

-Що таке міжнародне право прав людини?

Зазначте, що гідність і права людини повинні бути захищені у будь який час. В умовах збройного конфлікту вони знаходяться під загрозою. Тому вкрай важливим є захист жертв війни, їхнього життя, здоров'я, гідності. Для цього ухвалені норми міжнародного гуманітарного права, які діють саме в період збройного конфлікту. Зауважте, що міжнародне гуманітарне право містить



спеціальні норми, спеціальні механізми, які захищають жертв війни. Наголосіть, що існує тісний зв'язок міжнародного гуманітарного права з міжнародними правом прав людини, та з гуманністю, мораллю, релігією. Запросіть їх дослідити цей зв'язок.

Відведіть на цю роботу до **5 хв.**

**II.** За допомогою створеної за текстом, поданим нижче, **презентації** (або **шкільної лекції** чи заздалегідь підготовленої **короткої доповіді** учня/учениці) надайте інформацію про природу міжнародного гуманітарного права.

Після цього обговоріть з ними у **загальному колі** такі запитання:

- *На що спрямовані в першу чергу норми міжнародного гуманітарного права?*
- *Як це пов'язано з мораллю і релігією?*
- *Як такий зв'язок відображає застереження Мартенса?*
- *Які основні три-чотири тези можна скласти як відповідь на питання, винесене у заголовок «Як пов'язані мораль, релігія та норми міжнародного гуманітарного права?»*

Відведіть на цю роботу до **7 хв.**

## **ЯК ПОВ'ЯЗАНІ МОРАЛЬ, РЕЛІГІЯ ТА НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**<sup>22</sup>

Норми міжнародного гуманітарного права зобов'язують у першу чергу держави забезпечити дотримання відповідних правил під час збройного конфлікту. Однак в основі цих норм лежать загальнолюдські моральні правила, правила, які відображають розвиток цивілізації, в якій війни, на жаль, займали неабияке місце. Застосування цих моральних правил під час війн, і їх подальше закріплення в нормах права було складним процесом. Його результатом стало виникнення міжнародного гуманітарного права як зводу юридичних правил поведінки, що накладають певні зобов'язання на держави.

Але і поза міжнародного гуманітарного права ці правила існують в якості релігійних і моральних норм, і, не дивлячись на антигуманну сутність війни, забезпечують у припустимій і можливій мірі захист жертв війни від насильства.

Саме статус жертв війни як певної категорії осіб – дітей, жінок, загальною цивільного населення, поранених і хворих комбатантів, військовополонених, – дає право на захист. Це право носить не лише юридичний, а й моральний характер, властивий усім цивілізованим суспільствам.

Зв'язок між моральними та юридичними нормами добре відображений у застереженні Мартенса<sup>23</sup> – положенні, яке закріплено в міжнародних договорах, але яке відсилає до норм гуманності й моралі:

*«У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи й комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості».*

<sup>22</sup> Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – 145 с. // <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>

<sup>23</sup> Декларація Мартенса – положення преамбули Гаазької конвенції про закони та звичаї війни 1899 р.

Отже, якщо в конкретних міжнародних договорах відсутні відповідні юридичні норми, а принципи гуманності й вимоги суспільної свідомості, суспільної моралі їх містять, і спрямовані на захист цивільних осіб і комбатантів, то вони стають складовою міжнародного права і набувають правової форми, породжуючи юридичні зобов'язання їх дотримання. Тож застереження Мартенса відсилає до базових, загальнолюдських принципів гуманності та моралі, принципів, через призму яких слід розглядати неврегульовану нормами міжнародного права поведінку сторін під час війни, розробку нових видів зброї і методів ведення війни.

Норми міжнародного гуманітарного права, як правило, є похідними від основних принципів моралі і моральності – гуманності, милосердя, співчуття, що інтерпретуються з урахуванням умов війни. Ці якості властиві людській особистості, і їх втрата тягне втрату мети і сенсу будь-якої діяльності, включаючи перемогу над противником.

Тому будь-яка норма міжнародного гуманітарного права конкретизує загальний принцип гуманності та його похідних, адаптованих до умов збройного конфлікту – принцип розрізнення, принцип пропорційності, принцип прийняття запобіжних заходів під час нападу, заборону заподіяння надмірних ушкоджень і зайвих страждань.

**II.** Зазначте, що наступний рівень конкретизації (деталізації) принципу гуманності відображений у забороні нападу на цивільних осіб, цивільні об'єкти, осіб, які вийшли зі строю і т. д. Запросіть учнів/учениць ознайомитися з правилами, викладеними в **Картці військовослужбовця Збройних Сил України**<sup>24</sup> (Додаток 1) та відповісти на такі запитання:

- *Як у Картці військовослужбовця Збройних Сил України відображена сутність міжнародного гуманітарного права?*
- *Які види відповідальності передбачені за недотримання правил, зазначених у Картці?*
- *Чи можна назвати правила, що містить Картка військовослужбовця Збройних Сил України, спрощеним викладом міжнародного гуманітарного права? Свою думку обґрунтуйте.*

Відведіть на цю роботу до **8 хв.**

**III.** Надайте учням/ученицям інформацію щодо відмінностей норм міжнародного гуманітарного права і норм моралі та релігійних норм. Запропонуйте їм занотувати основне з почутого. Запросіть 2-3 учнів озвучити основні відмінності на **загальне коло**.

Відведіть на цю роботу до **7 хв.**

## **ПРИНЦИП ГУМАННОСТІ, МОРАЛЬ ТА НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ<sup>25</sup>**

<sup>24</sup> Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання: О. Войтенко, М. Єгулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за загальною редакцією радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. С. 36.

<sup>25</sup> Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гелсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. – 145 с. // <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>

Право (в тому числі й міжнародне гуманітарне право), на відміну від загального принципу гуманності та моральних норм, є досить конкретним, тобто містить деталізовані правила поведінки. Найбільша ступінь деталізації властива міжнародним договорам – Женевським конвенціям від 12 серпня 1949 р. і Додатковим протоколам до них 1977 р., іншим міжнародним договорам в сфері міжнародного гуманітарного права.

Ще однією відмінністю міжнародного гуманітарного права від відповідних моральних норм є його юридична природа, його юридично зобов'язуючий характер. Держави (а саме їм адресовані норми міжнародного права, частиною якого є міжнародне гуманітарне право), зобов'язані дотримуватися цих норм та змушувати осіб, які знаходяться під їх юрисдикцією (владою) дотримуватися цих норм.

Зобов'язання держав в дотриманні міжнародного права (в тому числі міжнародного гуманітарного права) має погоджувальну природу. Будь-яка норма міжнародного права по своїй суті є угодою між державами, на яку вони дають зобов'язання дотримуватися. Узгоджувальна сутність властива і міжнародному договору – він обов'язковий тільки для держав, які беруть участь у ньому, та для осіб, які перебувають під їх юрисдикцією. Міжнародно-правовий звичай теж має узгоджувальну сутність, але в разі універсальності він стає обов'язковим для всіх держав, всіх суб'єктів (у тому числі недержавних). Тож серед правових джерел міжнародного гуманітарного права велике значення мають звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, які є обов'язковими як для держав, так і для недержавних сторін збройного конфлікту.

**IV.** За наявності часу запросіть учнів/учениць у **парах** прочитати й обговорити чотири прості правила (**Додаток 2**) та поміркувати над запитаннями:

- *Що відображають наведені правила?*
- *Чи забезпечують вони виконання основних норм міжнародного гуманітарного права?*

Можна вислухати охочих 2-3 представників/представниць пар.

Відведіть на цю роботу до **5 хв.**

*Матеріали для учнів/учениць*

**Додаток 1.**

### **КАРТКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ**

#### *ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:*

- *Щоразу, коли дозволяє ситуація, підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.*
- *Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».*
- *Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глум над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.*

#### *ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:*

- *Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.*
- *Заборонено грабувати майно цивільного населення.*
- *Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.*

### ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСІЙ:

• Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.

• Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

### ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ ДІЙ:

• Цивільні об'єкти та цивільні особи не повинні бути об'єктами нападу.  
• Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів при визначенні того, чи є особа або об'єкт цивільними. У разі сумнівів слід вважати, що особа або об'єкт захищені від безпосереднього нападу.

• Невибіркові напади заборонені.

• Атаки, які ймовірно можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам, не повинні бути надмірними по відношенню до очікуваної конкретної та безпосередньої воєнної переваги.

• Заборонено вбивати чи ранити комбатанта (особа зі складу збройних сил, яка бере участь у збройному конфлікті), який знаходиться під твоїм контролем, нездатний захистити себе або чітко висловив намір здатися.

• Необхідно вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту підконтрольного цивільного населення та цивільних об'єктів від наслідків нападів.

### Додаток 2.

Для застосування міжнародного гуманітарного права у більшості випадків достатньо засвоїти прості правила:

- не нападати на цивільних осіб та некомбатантів
- не нападати на комбатантів із використанням будь-яких заборонених засобів
- гуманно поводитися з особами, які перебувають під владою супротивної сторони, з раненими та хворими
- захищати та гуманно поводитись з жертвами конфлікту

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Тема 2. Права і свободи людини**

Фрагмент уроку. Питання: Борці за права людини.

**Укладачка: Вікторія Гонтаренко**

#### Рекомендації для вчителя/вчительки

- 1) Важливо акцентувати увагу учнів/учениць на обставини виникнення міжнародного гуманітарного права та ролі в цьому Анрі Дюнан. Це той випадок в історії, коли одна людина та одна книга (за його авторства) врятували безліч людських життів.

## 2) Очікувані освітні результати:

Учень/учениця:

- називає основні етапи становлення міжнародного гуманітарного права;
- пояснює історичні передумови, роль Анрі Дюнан і Міжнародного Комітету Червоного Хреста у виникненні міжнародного гуманітарного права; вплив війн на становлення і розвиток міжнародного гуманітарного права;
- висловлює власне ставлення до діяльності Анрі Дюнан;
- оцінює міжнародні зусилля у просуванні ідей гуманізму в збройних конфліктах.

**3) Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними запитаннями і завданнями).

**I.** Попросіть учнів/учениць пригадати, що вони вже знають про МГП.

Запропонуйте методом «**Правильне/хибне твердження**» визначитися стосовно тверджень:

- *Міжнародне гуманітарне право – це частина міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів (так)*
- *Гуманність можлива на війні (так)*
- *Принцип гуманності в міжнародному гуманітарному праві обмежує право сторін збройного конфлікту вести збройний конфлікт (ні, вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті)*
- *Насильство в період війни потрібно обмежувати (так)*
- *Міжнародне гуманітарне право містить спеціальні норми, які захищають жертв війни (так)*
- *8 травня відзначають день народження Анрі Дюнан (1828–1910), засновника Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця щорічно (так, можна додати, що щорічно ще відзначається Міжнародний день Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та згідно з Резолюцією Генеральної асамблеї ООН Дні пам'яті та примирення, присвячені пам'яті жертв Другої світової війни)*

Відведіть на цю роботу до **8 хв.** Прокоментуйте почуте.

**II.** Зверніть увагу учнів/учениць на те, що Анрі Дюнан є автором ідеї конвенції про захист поранених. Запропонуйте учням/ученицям в **групах/парах** опрацювати текст (**Додаток 1**) та відповісти на такі запитання:

- *Про які події йдеться?*
- *Які з цих подій, на вашу думку, мали вплив на становлення міжнародного гуманітарного права?*

Запросіть учнів презентувати роботу групи/пари (вислухайте 2-3 охочих доповідачів/доповідачок).

По закінченню роботи **організуйте обговорення** запитань у **загальному колі**:

- *Як і чому виникло міжнародне гуманітарне право?*
- *Яким чином Анрі Дюнану вдалося змінити ставлення суспільства та держав до «правил війни»?*
- *Чому 8 травня відзначають як Всесвітній День Червоного Хреста та Червоного Півмісяця?*
- *Чому вчить діяльність Анрі Дюнан і його подвижників?*

Відведіть на цю роботу до **10 хв.**

**III.** За допомогою **шкільної лекції** (або створеної на основі тексту **презентації**) надайте інформацію учням/ученицям щодо обмеження насильства в період війни.

Після цього обговоріть з ними у **загальному колі** такі запитання:

- *Які основні етапи становлення міжнародного гуманітарного права ви можете визначити?*
- *Про які основні події й дати йшлося?*
- *У чому, на вашу думку, важливість положень Женевських конвенцій? Як вони пов'язані з принципом гуманності?*

Відведіть на цю роботу до **8 хв.**

### **ВІД ІДЕЙ ДЮНАНА ДО ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ<sup>26</sup>**

Обмеження насильства в період війни має давню історію, утім воно не було усталеною практикою, але скоріше виключенням на фоні жорстокості, часто порушувалось, не мало обов'язкового характеру. Утім ці обмеження, перш за все релігійні, розвиток гуманітарних ідей, розповсюдження звичаїв, що застосовувалися в період війни, а також картелі між воюючими сторонами у XVIII – першій половині XIX століття, розвиток норм права нейтралітету стали передумовою створення міжнародного гуманітарного права.

У 1864 році в Женеві було укладено перший універсальний договір про захист жертв війни, в якому йшлося про захист поранених та медичного персоналу на полі бою. Основна заслуга в цьому належить швейцарцю Анрі Дюнану. Його день народження – 8 травня – відзначається як Всесвітній День Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Для поширення цих ідей у 1863 році в Женеві було створено Міжнародний комітет допомоги пораненим – «Комітет п'яти» в складі генерала Дюфура, Гюстава Муанье, Анрі Дюнана, доктора Лун Аппія, доктора Теодора Монуарта. З 1880 року цей «Комітет п'яти» стане відомим як Міжнародний комітет Червоного Хреста.

26 жовтня 1863 року за ініціативи Міжнародного комітету допомоги пораненим пройшла міжнародна конференція. На ній представники 16 країн підтримали ідею Дюнана про створення товариств з обов'язками допомагати санітарним службам армії. Членів товариств стали позначати пов'язками з червоним хрестом. Таким чином була започаткована система Національних товариств, яка зараз створює Міжнародний Рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Ініціативу підтримав уряд Швейцарії та скликав Міжнародну конференцію в 1864 році. 22 серпня того ж року в Женеві було укладено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях, яка передбачала надання допомоги пораненим і визначала нейтралітет медичних служб на полі бою. Ця Конвенція складалася із 10 статей. Наприклад:

---

<sup>26</sup> За матеріалами: Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – 268 с. URL: [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

*Стаття 1. Похідні лазарети та військові госпіталі будуть визнаватися нейтральними і на цій підставі вважатися недоторканими, користуватися заступництвом воюючих сторін весь період, поки в них будуть знаходитися хворі або поранені.*

*Стаття 7. Для госпіталів і похідних лазаретів та при переміщенні таких буде ухвалений спеціальний, для всіх однаковий прапор. Він буде завжди знаходитись поряд з прапором національним. Так само для осіб, які перебувають під захистом нейтралітету, буде допущено вживання особливого знаку на рукаві, але видача його буде надана військовому начальству. Прапор та знак на рукаві будуть білі із зображенням червоного хреста.*

Ця конвенція запровадила червоний хрест як захисну емблему. З цієї Конвенції почалася історія сучасного міжнародного гуманітарного права. Женева стала столицею гуманності та, відповідно, місцем розташування штаб квартири Міжнародного комітету Червоного Хреста та місцем проведення конференцій Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

**Матеріали для учнів/учениць**

**Додаток 1.**

### **ІСТОРІЯ ЗАДУМУ**

Червень 1859 року самотній візок перетнув північну Італію та його пасажир, женевський комерсант, Анрі Дюнан їхав по важливій справі. Він мав намір досягти аудієнції у Наполеона III, могутнього імператора Франції. Дюнан усвідомлював, що зараз Наполеон знаходиться десь неподалік від своєї армії.

Раптово Дюнан зрозумів, що навколо кипить бій. Його охопив жах. Біля звичайного тихого селища Сольферіно французька та австрійська армії вели запеклий бій.

*«25 червня сонце освітло найжахливіше видовище, яке тільки може уявити собі людська уява, — пише Дюнан. — Усе поле битви всіяне трупами людей і коней; дороги, канави, яри повні мертвими тілами, а в околицях Сольферіно земля насправді вся покрита ними... Нещасні поранені, яких піднімають протягом дня, бліді і зовсім знесилені; у деяких, особливо у важкопоранених, погляд отупілий, вони точно нічого не розуміють, але це не заважає їм відчувати страждання; інші збуджені і здригаються від нервового тремтіння; інші, з запаленими, рваними ранами, точно збожеволіли від жорстоких страждань; вони благають їх прикінчити і зі спотвореними обличчями б'ються в передсмертних судомах... Уламки кісток, клаптки одягу, земля, шматки свинцю роз'ятрюють рани і підсилюють муки поранених».*

Військові лікарі просто не витримували, а втомлені і закривавлені солдати обох сторін були зайняті порятунком власного життя та пошуком шляхів до своїх. Дюнан забув про власні справи. Треба була допомога. Він негайно організував тимчасовий шпиталь у селищній церкві, де ті, хто вмирає, та поранені мали можливість отримати допомогу в тиші та спокої. До нього приєдналися місцеві жителі, жінки та люди похилого віку, які намагалися допомогти чим можна. З французами та австрійцями поводитися однаково. Вони навіть записували під диктовку листи для родин тих, хто помирав. День і ніч вони без втоми дбали про поранених. Дюнан став свідком однієї з найжорстокіших і кровопролитних битв XIX століття — битви при Сольферіно (24 червня 1859 р.). Підсумком битви стало 40 тисяч загиблих і поранених.

Дюнан повернувся в Швейцарію, але не зміг забути те, що сталося. Ці події повністю змінили його життя. Його книга спогад про битву при Сольферіно опубліковано 1862 року.

Дюнан запропонував створити в кожній країні нейтральну незалежну організацію, яка мала б можливість у випадок війни надати захист і допомогу пораненим усіх сторін, що воюють. Ідея була революційною, але в неї знайшлись послідовники.

Незабаром Дюнан і четверо інших жителів Женеві створили міжнародний комітет Червоного Хреста. У 1864 році була скликана міжнародна дипломатична конференція в Женеві, прийняла першу Женевську конвенцію про нейтральну гуманітарну допомогу та захист поранених солдатів. Багато років потому, після Першої і Другої світових війн інші подвижники досягли прийняття ще трьох женеvських конвенцій, які допомагають захищати поранених, хворих і моряків, постраждалих від катастрофи на кораблі, військовополонених, цивільних осіб під час війни, але першим був саме Анрі Дюнан. Його ініціатива проклала шлях людяності серед жорстокості.

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Тема 3. Людина і держава**

Питання: Права і свободи людини та їх гарантування і захист державою.

**Укладач: Святослав Ратушняк**

### **Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) В умовах збройної агресії російської федерації проти України важливо донести до учнів/учениць ідею, що права людини (міжнародне право прав людини) діють в будь-який час (як у мирний так і під час війни), а норми міжнародного гуманітарного права діють лише під час збройних конфліктів та є обов'язковими для виконання всіма сторонами конфлікту. Недотримання/порушення норм міжнародного гуманітарного права тягне за собою відповідальність держави та окремих осіб.

### **2) Очікувані освітні результати:**

*Учень/учениця:*

- розрізняє особливості дії міжнародного гуманітарного права у порівнянні з міжнародним правом прав людини;
- визначає роль та обов'язки держави щодо дотримання міжнародного гуманітарного права;
- розуміє і усвідомлює відповідальність держави за недотримання (порушення) норм міжнародного гуманітарного права.

**3) Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними запитаннями і завданнями).

**I.** За допомогою **шкільної лекції** (або створеної на основі тексту **презентації**) надайте інформацію учням/ученицям щодо особливостей і значення міжнародного гуманітарного права, його відмінності від міжнародного права прав людини.

Після цього обговоріть з ними у **загальному колі** такі запитання:

- *У чому основні відмінності міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини?*
- *На що спрямоване міжнародне гуманітарне право?*



- У чому полягає значення міжнародного гуманітарного права?  
Відведіть на цю роботу до **10 хв.**

### **ЩО РЕГУЛЮЄ МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО<sup>27</sup>**

Права людини повинні бути захищені державою, в тому числі й під час збройного конфлікту. У період збройного конфлікту діють норми як права прав людини, так і спеціальні норми міжнародного гуманітарного права, які захищають жертв війни. Під час збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини застосовуються одночасно та діють паралельно.

Норми міжнародного гуманітарного права, ґрунтовані на принципі гуманності, тісно пов'язані з людяністю, мораллю й релігійними нормами.

Особливістю міжнародного гуманітарного права є те, що воно спрямоване на обмеження насильства в період війни, обмеження застосування окремих засобів та методів ведення війни, тобто носить переважно превентивний характер. Під час збройного конфлікту важливо запобігти вчиненню найбільш серйозних порушень міжнародного гуманітарного права – воєнних злочинів. Важливо також розуміти, що міжнародне гуманітарне право – це право, що діє між державами.

Міжнародне гуманітарне право направлено на захист певних категорій осіб (поранені та хворі комбатанти, військовополонені, цивільні), на відмінність від міжнародного права прав людини, яке спрямовано перш за все на захист індивідів, індивідуальних прав. Щодо міжнародного гуманітарного права, то це відображено в назвах Женевських конвенцій.

Міжнародне гуманітарне право породжує зобов'язання сторони конфлікту щодо жертв війни із переважно супротивної сторони. Наприклад, щодо поводження з військовополоненими, поводження з цивільним населенням окупованої території, щодо поранених, хворих комбатантів супротивника, у відносинах між воюючими сторонами.

Сторони збройного конфлікту мають однакові зобов'язання щодо виконання приписів міжнародного гуманітарного права тому що ці зобов'язання стосуються захисту жертв війни. Обидві сторони збройного конфлікту повинні захищати жертв війни. Наприклад, зобов'язання сторін конфлікту щодо поводження з військовополоненими відповідно до третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими ідентичні.

Будь-яка сторона збройного конфлікту повинна виконувати приписи міжнародного гуманітарного права, навіть якщо інша сторона конфлікту порушує їх або не є учасником міжнародної конвенції (в міжнародному гуманітарному праві відсутня взаємність). Тобто зобов'язання з міжнародного гуманітарного права не залежать від дотримання міжнародного гуманітарного права іншою стороною конфлікту, тому що захист жертв війни є абсолютним зобов'язанням сторони конфлікту.

**II.** Зверніть увагу учнів/учениць на те, що Україна є стороною міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією росії.

Запропонуйте учням/ученицям індивідуально (або в парах) **опрацювати текст (Додаток 1)** та відповісти на такі запитання:

<sup>27</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель

- Чи зобов'язана одна держава (сторона) в умовах міжнародного збройного конфлікту дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, якщо інша їх не дотримується? Чому?

- Якими можуть бути наслідки для держави, посадових осіб, інших учасників збройного конфлікту у разі порушення норм міжнародного гуманітарного права?

По закінченню роботи організуйте обговорення цих запитань у загальному колі.  
Відведіть на цю роботу до **10 хв.**

*Матеріали для учнів/учениць*

**Додаток 1.**

### **ЯКОЮ Є ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЗА ДОТРИМАННЯ/ПОРУШЕННЯ НОРМ МГП<sup>28</sup>**

Тимчасова окупація Криму росією в лютому 2014 року, навіть без збройного спротиву – це міжнародний збройний конфлікт. Події на сході України, повномасштабне вторгнення РФ в лютому 2022 року є продовженням міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією росії проти України.

Для констатації міжнародного збройного конфлікту не є важливим його визнання іншою стороною міжнародного збройного конфлікту. Його фактична наявність породжує обов'язкове застосування норм міжнародного гуманітарного права між державами-сторонами конфлікту. Евфемізми на зразок «спеціальна операція» не впливають на кваліфікацію міжнародного збройного конфлікту та на застосування міжнародного гуманітарного права на всій території сторін збройного конфлікту.

Російська федерація та Україна як сторони міжнародного збройного конфлікту несуть зобов'язання по застосуванню та дотриманню всіх норм міжнародного гуманітарного права, щодо яких вони дали згоду на обов'язковість. Перш за все йдеться про міжнародні конвенції з міжнародного гуманітарного права.

Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені усіма органами влади та особами, які знаходяться під її владою чи контролем. Зокрема, вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняють особи, які входять до складу її збройних сил. Держава несе матеріальну відповідальність (репарації, реституції) та політичну відповідальність.

На сторони збройного конфлікту також покладається обов'язок притягнути осіб, винуватих у порушеннях міжнародного гуманітарного права, до відповідальності. Тому національне законодавство містить в обов'язковому порядку норми про відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права. За серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (воєнні злочини) передбачено кримінальну відповідальність.

Окрім кримінальної відповідальності на національному рівні, існує міжнародна кримінальна відповідальність індивіда, щодо якої має юрисдикцію Міжнародний кримінальний суд, який діє на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.). Тобто існує два види міжнародної відповідальності за порушення міжнародного

---

<sup>28</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель.

гуманітарного права: 1) міжнародна відповідальність держави, 2) міжнародна кримінальна відповідальність індивіда.

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Тема 5. Механізми захисту прав людини і прав дитини**

Урок: Міжнародні злочини. Міжнародні та європейські механізми захисту прав людини.

**Укладачка: Світлана Побережник**

**Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) Матеріали запропонованої теми мають на меті ознайомити учнів/учениць з поняттям, складом та видом міжнародних злочинів; розглянути види та механізми відповідальності за міжнародні злочини та значення міжнародного гуманітарного права для кваліфікації воєнних злочинів. Тема є актуальною й важливою для розуміння учнями/ученицями міжнародних злочинів, які були скоєні під час міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією росії проти України. Важливо акцентувати увагу учнів на невідворотності покарання російської федерації й окремих індивідів за воєнні злочини на території України шляхом застосування міжнародних механізмів правосуддя.

*Пропонований матеріал та види діяльності учнів/учениць потребуватимуть по часу 40-45 хв., тому можна провести окремий урок за цією темою або ж використати окремі частини для фрагменту уроку з відповідної теми.*

**2) Очікувані освітні результати:**

*Учень/учениця:*

- пояснює, що таке міжнародні злочини та які є види;
- розрізняє міжнародну відповідальність держави та міжнародну кримінальну відповідальність індивіда;
- описує механізми притягнення індивіда до міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини;
- визначає власну позицію щодо скоєних міжнародних злочинів в період міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією російської федерації проти України.

**3) Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними питаннями і завданнями).

**I.** У першій частині уроку відповідно до програми та підручника, сфокусуйте увагу учнів/учениць на ролі держави та національних державних інституцій щодо захисту прав людини та прав дитини. Нагадайте, що забезпечення прав людини, їх захист стосується взаємовідносин особи й держави. Перейдіть від теми забезпечення прав людини до теми міжнародних злочинів і відповідальності за їх вчинення зазначивши, що держава має юридичні зобов'язання захисту прав людини та несе відповідальність у випадку їх порушення.

Запропонуйте учням/ученицям *пригадати/спрогнозувати*, що таке **міжнародний злочин**. Вислухайте кілька відповідей та *зробіть акцент* на тому, що міжнародні злочини це міжнародно-протиправне діяння у вигляді суттєвого порушення міжнародних зобов'язань, які мають основоположне значення для забезпечення міжнародного миру та безпеки, захисту людської

особистості та порушує інтереси міжнародного співтовариства загалом. Поясніть учням/ученицям нові терміни, що зустрічатимуться на уроці: **провадження, юрисдикція, криміналізація** тощо.

Відведіть на цю роботу до **5 хв.**

**II.** Зазначте, що зараз виокремлюють лише чотири види міжнародних злочинів: злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид.

Запропонуйте учням/ученицям засвоїти зміст та види міжнародних злочинів на основі їх опису.

Об'єднайте старшокласників/старшокласниць у **групи**. Кожній групі надайте 4 картки з назвою міжнародних злочинів та 4 картки з їх описом (**Додаток 1**). Запросіть учнів/учениць зіставити опис із назвою та підібрати приклад/приклади.

По витіканню часу організуйте коротку презентацію результатів роботи груп методом «**Коло ідей**».

Після цього **лекційно** узагальніть й розширте інформацію про міжнародні злочини (*візьміть до уваги, що це новий для учнів/учениць матеріал, тож не варто їм ставити запитання – ефективніше подати це у вигляді міні лекції*).

### **ЩО ТАКЕ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ<sup>29</sup>**

Наявність агресії обумовлює, як правило, існування міжнародного збройного конфлікту, тобто фактичних та юридичних умов скоєння та кваліфікації воєнних злочинів. Щодо злочинів проти людяності та геноциду, то такого прямого зв'язку немає. Але, частіше вони вчиняються саме в умовах збройного конфлікту – міжнародного або неміжнародного. Тобто агресія відкриває браму пекла, за якою – геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини.

Чому ці чотири злочини є міжнародні? Тому що стосовно них існує не лише міжнародна криміналізація та обов'язок держав переслідувати осіб, які їх скоїли, а й юрисдикція міжнародних кримінальних судів та трибуналів. Є й інші, криміналізовані в міжнародному праві злочини, як, наприклад, піратство, найманство, тероризм та ін. Але щодо цих злочинів не існує міжнародних судів – держави несуть міжнародні зобов'язання застосовувати кримінальну відповідальність на національному рівні до осіб, які їх вчинили.

Запитайте учнів/учениць:

- *Хто має нести відповідальність за воєнні злочини та серйозні порушення прав людини в період збройного конфлікту?*

Вислухайте кілька відповідей.

Далі поясніть учням/ученицям, що міжнародні злочини також безпосередньо пов'язані з державою, з її міжнародно-правовою поведінкою. Міжнародне право містить пріоритетний обов'язок держави покарати осіб, які скоїли міжнародні злочини.

Акцентуйте увагу учнів/учениць на тому, що правоохоронними органами України активно здійснюється провадження воєнних злочинів. Станом на початок вересня 2022 року зареєстровано **32459** воєнних злочинів<sup>30</sup>. Також відкриті провадження й по геноциду та злочину агресії.

Повідомте, що у міжнародному праві також існує інститут міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, який дозволяє притягнути осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів. Особливість цього інституту полягає в тому, що притягнення до відповідальності здійснюють

<sup>29</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель.

<sup>30</sup> Офіс Генерального прокурора : <https://www.gp.gov.ua/>

міжнародні кримінальні суди/трибунали, а склади цих злочинів визначені у міжнародно-правових джерелах, перш за все у статутах міжнародних кримінальних судів чи трибуналів. Компетенція Міжнародного кримінального суду заснована на Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який містить склад міжнародних злочинів: злочину агресії, геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів.

Відведіть на цю частину **10 хв.**

### III. Організуйте обговорення в загальному колі таких запитань:

- Якими можуть бути причини скоєння міжнародних злочинів?
- Чому знання про ці злочини та їх розуміння є важливим, зокрема для громадян нашої держави?
- Які міжнародні злочини, на вашу думку, вчинила російська федерація на території України?

*Відповідь аргументуйте.*

- Що спільне, а що відмінне у цих злочинах ?

*(Довідка: будь-які держави мають обов'язок переслідувати осіб, що скоїли ці злочини, вони також підпадають під юрисдикцію міжнародних кримінальних судів і трибуналів)*

Як альтернативний варіант або за наявності часу як підсумок цієї частини уроку за результатами вивчення теми запропонуйте учням/ученицям скласти **мапу думок /інтелект-карту**, яка має містити ключові ознаки та взаємозв'язки міжнародних злочинів. *(Надайте їм додаткову інформацію (Додаток 2)).*

Відведіть на цю роботу **10-12 хв.**

### IV. Продовжіть виклад міні лекції.

#### **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МГП<sup>31</sup>**

В умовах збройного конфлікту спеціальним механізмом захисту прав людини є міжнародне гуманітарне право, яке стоїть на захисті саме загальнолюдських цінностей. Воно є додатковим і спеціальним механізмом захисту прав людини лише у період збройного конфлікту. І на держави покладається відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені всіма органами влади та особами, які перебувають під її владою чи контролем. Зокрема, вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняють особи, які входять до складу її збройних сил. На сторони збройного конфлікту нормами міжнародного гуманітарного права також покладається обов'язок притягнути осіб, винуватих у порушеннях міжнародного гуманітарного права, до відповідальності. Тому національне законодавство в обов'язковому порядку містить норми про відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права. За серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (воєнні злочини) передбачається кримінальна відповідальність. В Україні діє ст. 438 Кримінального Кодексу України. Окрім кримінальної відповідальності індивіда на національному рівні існує міжнародна кримінальна відповідальність індивіда. Отже, існує два види міжнародної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права: 1) міжнародна відповідальність держави (матеріальна та політична відповідальність), 2) міжнародна кримінальна відповідальність індивіда.

Перервіть лекцію і **методом мозкового штурму** (2-3 хв.) зберіть на загальне коло думки учнів/учениць із запитання:

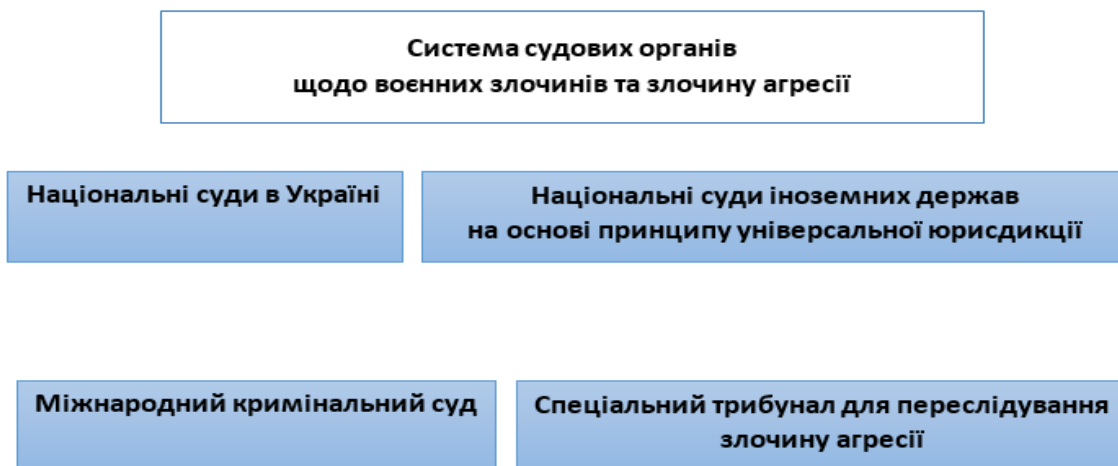
<sup>31</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель.

- Хто має карати за воєнні злочини?

Продовжіть і повідомте, що на воєнні злочини поширюється принцип універсальної юрисдикції. Він полягає в тому, що будь-яка держава може притягнути особу, винну в скоєнні воєнних злочинів, до кримінальної відповідальності, незважаючи на місце скоєння злочину та громадянство суб'єкта злочину чи його жертви. Близько 150 країн світу запровадили механізм універсальної юрисдикції для притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи у квітні 2022 року закликала держави використовувати універсальну юрисдикцію для переслідування ймовірних злочинців у контексті збройної агресії рф проти України.

Наразі відомо про 12 держав, що розпочали розслідування в рамках універсальної юрисдикції за фактами скоєння воєнних злочинів та злочинів проти людяності внаслідок агресії рф проти України. **Німеччина** ще у березні 2022 року розпочала розслідування щодо вчинення рф воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Зокрема, йдеться про обстріли об'єктів цивільної, енергетичної інфраструктури, використання касетних бомб. **Іспанія** також розпочала розслідування вчинення акту агресії з боку рф. **Швеція** ще від квітня активно працює з постраждалими та свідками воєнних злочинів. Докази, знайдені ними, можуть бути надані і МКС, й іншим державам, що застосовують універсальну юрисдикцію. **Франція** має обмеження: вона розслідує злочини, вчинені проти її громадян. Але і вона розпочала кілька розслідувань<sup>32</sup>.

У продовження інформування учнів/учениць **продемонструйте** у форматі слайду/ роздавального матеріалу схему правосуддя за міжнародні злочини та **прокоментуйте** її. Акцентуйте їхню увагу на тому, що наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, скоєних на території України має Міжнародний кримінальний суд.



Поясніть, що для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини під час збройних конфліктів застосовували спеціальні міжнародні судові органи – міжнародні військові (кримінальні) трибунали та суди.

Відведіть на цю частину уроку **10-12 хв.**

<sup>32</sup> Як універсальна юрисдикція дозволяє карати за злочини в Україні. URL : <https://cutt.ly/TCR7YRz>

V. Об'єднайте учнів/учениць у малі **групи** залежно від кількості дітей у класі (груп може бути 2-4-6) та запропонуйте їм таке завдання\*:

**Група 1(3; 5):**

Дослідіть повноваження Міжнародного кримінального суду.

З'ясуйте, в яких випадках Міжнародний кримінальний суд починає розгляд справ.

У чому важливість діяльності Міжнародного кримінального суду?

**Група 2 (4; 6):**

Дослідіть діяльність одного з міжнародних трибуналів.

Щодо яких міжнародних злочинів вони мали юрисдикцію?

Яке значення міжнародних трибуналів?

Міжнародний військовий трибунал, Нюрнберзький трибунал (1945 – 1946)

Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу, Токійський процес (1946 –1948)

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (1993– 2017)

Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994 – 2015)

Для виконання завдання діти використовують власні гаджети або роздавальний матеріал при потребі (**Додаток 3**).

Відведіть на роботу груп до **15 хв.**

\* При відсутності навчального часу це завдання можна запропонувати учням/ученицям в якості домашнього індивідуального/групового дослідження, результат якого вони можуть оформити у форматі постеру чи есеїв. До результатів досліджень доцільно звернутися під час розгляду теми 3 розділу 3 «Війна як найжорстокіший прояв збройного конфлікту».

**VI.** Підбийте підсумки уроку обговоренням у **загальному колі** таких запитань:

- *Як, на вашу думку, кваліфікуються дії росії проти України, починаючи з 2014 року відповідно міжнародного права?*
- *Хто несе відповідальність за злочин агресії?*
- *Які міжнародні злочини, вчинені російськими військовими на території України з 2014 року, ви можете назвати? Хто має нести відповідальність за них?*
- *Якою інформацією ви хотіли б поділитися з близьким оточенням (рідними чи друзями)?*

Зазначте, що притягнення до відповідальності осіб, винуватих у вчиненні воєнних злочинів, потребує фіксації цих злочинів та їх документування з метою забезпечення об'єктивного розслідування міжнародних злочинів задля притягнення до міжнародної відповідальності держави та кримінальної відповідальності осіб.

Запропонуйте учням/ученицям самостійно вдома дослідити ресурс «Доказ»<sup>33</sup> (вкладка «Порушення прав людини») та скласти 3-4 запитання на основі цього дослідження.

**Матеріали для учнів/учениць**  
**Додаток 1.**

<sup>33</sup> <https://dokaz.gov.ua/#human-rights>

## ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ<sup>34</sup>

Агресія (від лат. aggressio – напад)	Застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Цей злочин заборонений міжнародним правом і є міжнародно-протиправним діянням держави. Визначення та перелік дій даного міжнародного злочину визначено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. За цей злочин індивід може бути притягнений до міжнародної кримінальної відповідальності.
Воєнні злочини (англ. war crimes)	Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (договірного та звичаєвого), за які на міжнародному та національному рівні встановлена кримінальна відповідальність фізичних осіб. Належить до міжнародних злочинів, за які будь-яку особу може притягувати до відповідальності будь-яка держава (універсальна юрисдикція). Ці злочини можуть мати місце тільки в період збройного конфлікту та у зв'язку зі збройним конфліктом. У 1945 році Статут Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу визначив ці злочини як «порушення законів і звичаїв війни», зокрема вбивства, жорстоке поводження або депортація цивільного населення на окупованих територіях; вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими; вбивство заручників; розграбування суспільної чи приватної власності; безглузде знищення населених пунктів; руйнування, не спричинені військовою необхідністю. Повний перелік діянь, які кваліфікуються на міжнародному рівні як воєнні злочини в міжнародному кримінальному праві, міститься у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.
Злочини проти людяності (англ. crimes against humanity)	Категорія міжнародних злочинів, що полягають у широкомасштабному або систематичному нападі

<sup>34</sup> За матеріалами: Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – 268 с. URL: [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)



	<p>на цивільних осіб з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або з метою сприяння такій політиці. Перелік діянь міститься у ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. До цих злочинів належить будь-яке з таких діянь, що вчиняється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, і якщо такий напад вчиняється свідомо: вбивство; винищення; поневолення; депортація або насильницьке переміщення населення; тюремне ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної волі на порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне поневолення або будь-які інші форми сексуального насильства співставної тяжкості; переслідування будь-якої групи або спільноти, що може бути ідентифікована за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними або за іншими мотивами, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом; насильницьке зникнення людей; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння аналогічного характеру, які полягають в умисному завданні сильних страждань, або серйозних тілесних ушкоджень, або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.</p>
Геноцид (англ. genocide)	<p>Міжнародний злочин, який полягає в діях, що вчиняються з наміром знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Закріплення злочину як окремого виду міжнародного злочину відбулося із прийняттям на Генеральній Асамблеї ООН Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Конвенцією даний злочин тлумачиться як дії, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; умисне створення для будь-якої групи таких життєвих</p>

	<p>умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її; заходи, розраховані на запобігання дітонородженню в середовищі такої групи; насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої. Конвенція 1948 р. встановлює міжнародно-правову відповідальність держави за порушення відповідних зобов'язань та обов'язок держав передбачити кримінальну відповідальність індивідів за цей злочин і можливість притягнення індивіда до відповідальності міжнародним кримінальним судом. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду склад злочину геноциду міститься в ст. 6.</p>
--	--

## Додаток 2.

### ЩОДО ОЗНАК МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ<sup>35</sup>

- Безпосередньо зі збройним конфліктом пов'язані злочин агресії та воєнні злочини. Водночас злочини проти людяності та злочини геноциду частіше відбуваються під час збройного конфлікту.
- Воєнні злочини можуть бути вчинені лише під час збройного конфлікту: як міжнародного, так і неміжнародного. Воєнними злочинами є серйозні порушення норм МГП, перш за все - Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949 р), та Додаткових протоколів до них 1977 р.
- Злочин геноциду може вчинятися поза збройного конфлікту. У 1948 році Генеральна Асамблея ООН уклала Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, де вперше було визнано злочин геноциду як міжнародний злочин. Ця Конвенція засуджує геноцид і визначає його як злочин, що не має виправдання.
- Геноцид та злочини проти людяності можуть мати схожість з воєнними злочинами, тобто вбивства, поранення, невибіркові напади. Але для кваліфікації злочинів проти людяності необхідно, щоб вони були скоєні широкомасштабно, або щоб вчинявся систематичний напад на цивільних осіб, або в рамках політики держави. Щодо злочину геноцид необхідно довести існування геноцидального наміру.
- Агресія належить до найбільш серйозних порушень загального міжнародного права. Агресія порушує інтереси всього міжнародного співтовариства. Цей злочин породжує можливість вчинення інших міжнародних злочинів.

## Додаток 3.

### З ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ<sup>36</sup>

<sup>35</sup> За матеріалами тренінгу УГСПЛ з міжнародного гуманітарного права для освітян, 2022. Т. Короткий, Р. Єделев, Н. Хендель.

<sup>36</sup> За матеріалами: Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника

**Міжнародний військовий трибунал (Міжнародний військовий трибунал для переслідування та покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі, Нюрнберзький трибунал).** Створений Союзниками (Великобританія, СРСР, США, Франція) у 1945 р. на основі міжнародного договору для суду над головними воєнними злочинцями європейських країн осі. Трибунал є важливою складовою Нюрнберзьких процесів – низки військових трибуналів, що утворювались після Другої світової війни союзниками на основі міжнародного права та законів війни. Компетенція Трибуналу була визначена у Статуті та включала три склади злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності.

Сторона обвинувачення висунула обвинувальні акти проти 24 основних воєнних злочинців і семи організацій: у злочинах проти миру – планування, підготовка, розв’язання та ведення агресивних воєн, які також були війнами, що порушують міжнародні договори, угоди та зобов’язання; у воєнних злочинах – вбивства і жорстоке поводження з цивільним населенням на окупованих територіях і у відкритому морі, вивезення цивільного населення з окупованих територій у рабство та для інших цілей, вбивства та жорстоке поводження з військовополоненими і військовослужбовцями держав, з якими Німеччина перебувала в стані війни, а також з особами, що знаходилися в плаванні у відкритому морі, безцільне руйнування великих і малих міст і сіл, спустошення, не виправдані військовою необхідністю; у злочинах проти людяності – політика переслідування, репресій та знищення ворогів нацизму.

Більшість звинувачених була засуджена до страти або тривалих (аж до довічного) ув’язнень.

Під час процесу відбулося 403 відкритих судових засідання, на яких крім підсудних було допитано 116 свідків, розглянуто десятки тисяч письмових показів свідків і понад 4 тис. документів доказів. Цими доказами було встановлено жакливі злочини, вчинені підсудними проти миру, проти законів і звичаїв війни та проти людяності. 30 вересня та 1 жовтня 1946 року було оголошено Вирок Трибуналу. Трибунал визнав підсудних винними у здійсненні змови з метою підготовки і ведення агресивної війни, у злочинній агресії проти Австрії, Чехословаччини, Польщі, Данії, Норвегії, Бельгії, Югославії, Греції, СРСР та ряду інших держав; у скоєнні численних воєнних злочинів і найтяжчих злодіянь проти людяності. Було засуджено 12 осіб до смертної кари через повішення; 3 особи – до довічного ув’язнення; 4 особи – до тюремного ув’язнення. Трибунал визнав злочинними організаціями керівний склад нацистської партії Німеччини, охоронні загони нацистської партії (СС), службу безпеки (СД) та державну таємну поліцію (гестапо).

Нюрнберзький трибунал став першим міжнародним кримінальним судом, який притягував до відповідальності індивідів за міжнародні злочини, визначені міжнародним правом. На основі складів цих злочинів, визначених у Статуті Трибуналу, уперше фізичні особи мали притягатися до кримінальної відповідальності за міжнародним правом і нести покарання за свої злочини. У Вироку Нюрнберзького трибуналу цей принцип виражено так: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними суб’єктами, і

---

президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. – Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. – 268 с. URL: [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

лише через покарання фізичних осіб, які вчинили такі злочини, може бути забезпечено дотримання принципів міжнародного права».

**Міжнародний військовий трибунал для Далекého Сходу (Токійський трибунал, Токійський процес)** – військовий трибунал, створений окупаційною владою США у 1946 р. для суду над воєнних злочинцями Японії, що проходив у Токіо з 1946 по 1948 рік. До його складу увійшли представники 11 держав: США, Китаю, Великої Британії, СРСР, Австралії, Канади, Франції, Нової Зеландії, Нідерландів, Індії та Філіппін.

Обвинувачення відкрило справу, звинувативши 28 політичних і воєнних керівників Японії у злочинах проти миру, у воєнних злочинах і злочинах проти людяності. Судовий розгляд тривав понад два з половиною роки, було заслухано 419 свідків та залучено 4 336 експонатів доказів, у тому числі заяви та свідчення 779 інших осіб.

Дотримуючись моделі Нюрнберзького процесу (Німеччина) обвинувачення встановило три широкі категорії. Звинувачення «класу А» – стосовно злочинів проти миру – мали бути пред’явлені вищим керівникам Японії, які планували та керували війною. Звинувачення «класу В та С» могли бути висунуті японцям будь-якого рангу, вони охоплювали звичайні воєнні злочини та злочини проти людяності відповідно. На відміну від Нюрнберзького процесу, звинувачення у злочинах проти миру було обов’язковою умовою переслідування – Трибунал міг переслідувати лише тих осіб, чиї злочини включали злочини проти миру. Зрештою, в Токіо звинувачень «класу С» не висувалось. В обвинувальному акті було сформульовано 55 пунктів, які містять загальні обвинувачення всіх підсудних і вину кожного окремо.

За участь у підготовці та розв’язанні агресивної війни, за здійснення масового знищення мирного населення в окупованих країнах і полонених та інші злочини семи найбільшим злочинцям було винесено смертний вирок, 16 – довічне ув’язнення.

**Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991, МКТЮ)** – тимчасовий судовий орган ООН, створений для переслідування в судовому порядку осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права під час війн у колишньої Югославії: Боснії та Герцеговині (1992–1995), Хорватії (1991–1995), Косові (1998–1999), Македонії (2001).

МКТЮ був створений на основі резолюції РБ ООН 827 від 25.05.1993 відповідно до глави VII Статуту ООН і розташовувався у м. Гаага (Нідерланди). Компетенція Трибуналу полягала у визначенні індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб за серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни (1949), порушення законів і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людяності, визначені у Статуті Трибуналу, на території колишньої Югославії. МКТЮ став першим після Нюрнберзького та Токійського трибуналів міжнародним органом для розгляду справ про воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Обвинуваченими Трибуналу були, як правило, вищі посадові особи політичних структур, органів влади, армії, поліції республік колишньої Югославії. Трибунал висунув звинувачення щодо 161 особи. Наприкінці 2017 р. МКТЮ виніс вирок щодо останнього

обвинуваченого – генерала Р. Младича, засудивши його до довічного ув'язнення. Трибунал припинив своє існування 31.12.2017. Загалом понад 80 осіб було визнано винними, більш як 20 обвинувачених виправдано, справи щодо 13 осіб передано до національних судів, щодо 37 осіб звинувачення було відкликано або розгляд справи припинено.

МТКЮ кваліфікував різанину у Сребрениці в 1995 році як геноцид. Близько 30 особам були пред'явлені звинувачення в участі у геноциді або співучасті в геноциді. У справі Брджаніна Трибунал визначив, що «діяння являють собою злочин геноциду в тому випадку, якщо доведено, що обвинувачений не тільки хотів вчинити ці діяння, а й мав намір знищити повністю або частково певну національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку... Саме цей специфічний намір характеризує злочин геноциду».

**Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди (МКТР)** – тимчасовий міжнародний судовий орган, створений відповідно резолюції Ради Безпеки ООН у 1994 році (Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав у період з 1 січня до 31 грудня 1994 року).

Створення МКТР було зумовлено злочином геноциду, вчиненого у 1994 році етнічною групою хуту проти етнічної групи тутсі, коли на території Руанди загинуло від 700 тис. до 1 млн осіб. Цей Трибунал розташовувався у м. Аруша (Танзанія). Його юрисдикція обмежувалась діяннями, вчиненими в Руанді або руандійськими громадянами в сусідніх державах з 1 січня до 31 грудня 1994 р., і охоплювала три категорії злочинів, а саме: геноцид, злочини проти людяності та порушення ст. 3, загальної для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосуються захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру.

МКТР виніс вироки щодо 95 обвинувачених, 14 осіб було виправдано і звільнено, 10 – передано для здійснення правосуддя в національні суди. Серед обвинувачених Трибуналом були вищі посадові особи Руанди: прем'єр-міністр Ж. Камбанда, міністр інформації Е. Нійїтегека, глави адміністрацій, священики, редактори ЗМІ, керівники збройних формувань.

Перший судовий процес, над Жан-Подем Акайесу, почався в 1997 році, і вже в жовтні 1998 року Акайесу був засуджений до довічного ув'язнення, а Жан Камбанда (тимчасовий прем'єр-міністр) визнав себе винним. Особливий інтерес становить процес «ЗМІ ненависті»: за вчинення геноциду, підбурення до геноциду та злочини проти людяності до тривалих строків тюремного ув'язнення було засуджено керівників радіо- і телекомпанії Ф. Нахіману та Ж.Б. Бараягвізу, а також директора і засновника газети «Кангура» Х. Нгезе. Вироки у справі «ЗМІ ненависті» є важливим прецедентом – вони започаткували розподіл між правом на свободу слова та підбурюванням до вчинення міжнародних злочинів.

Трибунал щодо Руанди є першим міжнародним трибуналом, який інтерпретував визначення геноциду, викладене у Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948), та виніс вироки за злочини геноциду. Він офіційно завершив свою роботу 31 грудня 2015 року, його функції було передано Міжнародному залишковому механізму для кримінальних трибуналів.

**Міжнародний кримінальний суд (МКС)** має юрисдикцію щодо конкретних міжнародних злочинів (предметна юрисдикція), вчинених на певній території (територіальна юрисдикція) і стосовно певних осіб (персональна юрисдикція). Усі питання юрисдикції МКС визначені в Римському Статуті МКС.

1. МКС має предметну юрисдикцію щодо найтяжчих міжнародних злочинів: злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочинів агресії відповідно ст. 5 Римського Статуту. Склади цих злочинів безпосередньо містяться в Римському статуті (ст. 6–8 bis), а також деталізовані в окремому документі МКС «Елементи злочинів».

2. Персональна юрисдикція МКС поширюється тільки на індивідів, які вчинили міжнародні злочини та не були притягнені до кримінальної відповідальності на національному рівні. Держава взагалі не є суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності. Офіційний статус обвинуваченого (голова держави, член уряду, парламенту) не може бути підставою для уникнення кримінальної відповідальності.

3. Територіальна юрисдикція МКС поширюється перш за все на територію держав та їхніх громадян, що ратифікували Римський Статут. Юрисдикція МКС також поширюється на держави, які не ратифікували Римський статут, але зробили заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно того чи іншого злочину відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту, як це зробила Україна.

4. МКС здійснює юрисдикцію відповідно до принципу компліментарності. Суть цього принципу – забезпечити, щоб відповідальність за здійснення правосуддя над особами, звинуваченими у вчиненні злочинів проти міжнародного права, покладалася на судову систему відповідної держави. Відповідно до ст. 17 Римського статуту, МКС починає здійснювати свою кримінальну юрисдикцію лише тоді, коли встановлено, що відповідна держава не бажає або не може сама її реалізувати.

5. Будь-яка держава-учасниця Римського Статуту може передати Прокурору МКС запит на розгляд будь-якої ситуації щодо передбачуваного злочину, котрий належить до юрисдикції МКС, у т. ч. скоєного на території або громадянами іншої держави-учасниці Римського Статуту. Прокурор самостійно на підставі наявної в його розпорядженні інформації може розпочати слідство щодо передбачуваного або здійсненого злочину в юрисдикції МКС за умови санкції Палати попереднього провадження. РБ ООН на підставі Статуту ООН може передати Прокурору МКС ситуацію для розслідування і подальшого переслідування.

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Практичне заняття. Які способи захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту**

**Укладач: Світлана Побережник**

**Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) Практичне заняття присвячене захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту. Важливо акцентувати увагу учнів/учениць на ключових нормах та механізмах міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільних осіб як в зоні активних бойових дій, так і на окупованій території. Слід донести до учнів/учениць наслідки безпосередньої участі цивільних осіб у збройному

конфлікті. Значна частина заняття присвячена роботі із витягами IV Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час війни та I Додаткового протоколу, що дасть змогу глибше зрозуміти принципи та механізм міжнародного гуманітарного права, вдосконалив навички роботи з першоджерелом.

## 2) Очікувані освітні результати:

*Учень/учениця*

- пояснює поняття «цивільне населення», «цивільна особа», «окупація» в міжнародному гуманітарному праві;
- розрізняє комбатантів та цивільних осіб;
- називає категорії цивільних осіб, які перебувають під особливим захистом міжнародного гуманітарного права;
- визначає наслідки безпосередньої участі цивільних осіб у збройному конфлікті;
- пояснює механізми захисту цивільних осіб в зоні активних бойових дій та на окупованій території відповідно міжнародному гуманітарному праву;
- визначає власну позицію щодо ролі міжнародного гуманітарного права у захисті цивільного населення під час збройного конфлікту.

**3) Алгоритм опрацювання матеріалу** (з хронометражем, вказаними методами, прописаними питаннями і завданнями).

**I.** Запропонуйте учням/ученицям пригадати, хто є учасниками збройного конфлікту. Запитайте:

- *Які особи мають особливий захист відповідно до чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року (Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Конвенції про поводження з військовополоненими; Конвенції про захист цивільного населення під час війни та Додаткових протоколів до них 1977 року)?*

Запропонуйте учням/ученицям відмітити цивільних осіб, які забезпечені імунітетом від нападу, із запропонованого переліку (**Додаток 1**).

Обговоріть результати роботи та запитайте:

- *Який принцип міжнародного гуманітарного права вони застосовували під час виконання справи?*

Відведіть на цю роботу до **7 хв.**

**II.** Запропонуйте учням/ученицям поміркувати та визначити людські цінності/потреби, що є важливими для цивільних осіб у період збройного конфлікту.

Проведіть вправу «**Діамант цінностей**»<sup>37</sup>. Об'єднайте учнів/учениць у **групи** з 4-5 осіб та надайте їм таке завдання:

1. У групі визначають цінності/потреби цивільних осіб в період збройного конфлікту, та записують їх на окремому аркуші кожну окремо (не менше 10).
2. Із визначених цінностей/потреб складіть «Діамант цінностей». Для цього ви маєте в групі обговорити і дійти згоди щодо порядку їх важливості: вказати найбільш пріоритетне твердження,

<sup>37</sup> Компас: : Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/using-compass-for-human-rights-education#Basic%20methods%20that>

під яким розмістить два висловлювання меншої важливості, потім – три висловлювання середньої важливості і так далі (як показано на схемі).

Для складання діаманту ви можете використати лише 9 карток з усіх наявних у них.

#### «Діамантове» ранжування



По закінченню часу організуйте коротку презентацію результатів роботи груп. Проведіть обговорення в загальному колі:

- *Які думки і почуття викликало це завдання?*
- *Чим керувалися учасники/учасниці вашої групи при формуванні переліку цінностей/потреб;*
- *Наскільки складно/легко було проранжувати цінності/потреби в «діамант»? Чому?*
- *Як ви вважаєте, чому створені групами «діаманти» схожі?*
- *Чи відрізнявся б ваші «діаманти» і в чому, якби ви визначали цінності/потреби людини в мирний час?*

Відведіть на цю роботу до **12 хв.**

**III.** Зазначте, що захист людських цінностей та задоволення основних потреб цивільних осіб є завданням усіх сторін збройного конфлікту.

Акцнтуйте увагу учнів/учениць на особливій ролі міжнародного гуманітарного права, мета якого – захист осіб, що не беруть участі у збройному конфлікті, або перестали брати участь, незалежно від фаху. Тобто, депутат, волонтер, водій, працівник електростанції, учень, вчитель та інші – всі мають однаковий захист.

Запитайте учнів/учениць:

- *Чи може, на вашу думку, цивільна особа втратити імунітет від нападу? Відповідь обґрунтуйте.*

Далі запропонуйте учням/ученицям **індивідуально опрацювати текст (Додаток 2)** та визначити:

- *Коли та на який період цивільні особи втрачають імунітет від нападу, але не набувають привілеїв комбатанта щодо імунітету від відповідальності за участь у збройному конфлікті?*

Результати роботи обговоріть у **загальному колі**. Наведіть приклади (або попросіть зробити це учнів/учениць) прямої та непрямой участі цивільних осіб у воєнних діях. У якості резюме зазначте:

*Цивільні особи потребують захисту міжнародного гуманітарного права у двох ситуаціях:*

- *під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та внаслідок застосування сили проти військових цілей і комбатантів супротивника;*
- *коли потрапляють під владу супротивника. Зокрема, коли вони опиняються на території супротивної держави або коли територію, на якій вони мешкають, окуповано.*

Запитайте в учнів/учениць:



- *Що таке окупація?*

Повідомте, що у першому випадку йдеться про застосування згаданих принципів розрізнення, пропорційності та обережності. У другому – основним застосованим джерелом є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), що захищає цивільних осіб у будь-який момент та за будь-яких обставин, у разі бойових дій чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами якої вони не є.

Відведіть на цю роботу до **10 хв.**

**IV.** Об'єднайте учнів/учениць у 3 / 6 груп (залежно від кількості дітей у класі). Запропонуйте їм пригадати з попередніх занять принципи міжнародного гуманітарного права та проаналізувати витяги з IV Женевської конвенції, I Додаткового протоколу. Поставте завдання на основі тексту витягів IV ЖК та Додаткового протоколу (**Додаток 3**) або посилання на ці нормативні акти на сайті Верховної Ради України через (QR- код):

**Завдання для груп:**

1 / 4 група:

1. Визначте та складіть у вигляді схеми/карти думок/плану основні положення міжнародного гуманітарного права щодо загального захисту цивільного населення від небезпеки, яка виникає у зв'язку з військовими операціями під час активної фази збройного конфлікту.
2. На основі тексту та матеріалу попередніх тем складіть пам'ятку для комбатанта однієї із сторін збройного конфлікту щодо правил поведінки з цивільним населенням в зоні активних бойових дій.
3. Доведіть, що норми міжнародного гуманітарного права важливі для захисту цивільних осіб під час збройного конфлікту.

2 / 5 група:

1. Визначте та складіть у вигляді схеми/карти думок/плану основні положення міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення, яке перебуває на окупованій території.
2. На основі тексту та матеріалу попередніх тем складіть пам'ятку для представника держави-окупанта щодо правил поведінки з цивільним населенням на окупованій території.
3. Доведіть, що норми міжнародного гуманітарного права важливі для захисту цивільних осіб під час збройного конфлікту.

3 / 6 групи:

1. Визначте та складіть у вигляді схеми/карти думок/плану основні положення міжнародного гуманітарного права щодо окремих категорій цивільних осіб, які потребують особливого захисту.
2. На основі тексту та матеріалу попередніх тем складіть пам'ятку як цивільним особам уберегтися від загроз та наслідків бойових дій та не втратити імунітет на захист.
3. Доведіть, що норми міжнародного гуманітарного права важливі для захисту цивільних осіб під час збройного конфлікту.

Відведіть на роботу груп **15-20 хв.**

По завершенню роботи груп об'єднайте учасників/учасниць у змішані групи (в кожній новій групі мають бути представники/представниці 1,2,3 / 4,5,6 груп) для презентації результатів роботи. В новоутворених групах вони мають поінформувати учасників/учасниць інших груп за результатах своєї роботи.

По витіканню часу запросіть учнів/учениць поділитися у **загальному колі** почутим у новоутворених групах.

За наявності навчального часу або в якості домашнього завдання запропонуйте учням/ученицям поміркувати щодо наслідків безпосередньої участі цивільних осіб у воєнних діях. Запитайте:

- *Як має вести себе цивільна особа в зоні активних бойових дій та/або на окупованій території? Проілюструйте це прикладами із засобів масової інформації.*
- *Де і за яких обставин можуть бути корисними опановані на практичному занятті знання та здобута інформація?*

## Матеріали для учнів/учениць Додаток 1.

- Лікар
- Військовий журналіст
- Юридичний радник командира
- Військовий капелан
- Начальник штабу
- Командир
- Артилерист
- Танкіст
- Зв'язківець
- Працівник електростанції
- Вчитель
- Поліцейський
- Льотчик (штурман)-випробувач
- Морський піхотинець
- Повітряний стрілець-радист-випробувач
- Учень
- Радист
- Снайпер

## Додаток 2.

### СТАТУС ЦИВІЛЬНОЇ ОСОБИ<sup>38</sup>

Основним об'єктом захисту норм міжнародного гуманітарного права є цивільне населення. Терміни «цивільні особи», «цивільне населення» мають значення для визначення жертв війни, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права. До цивільних осіб відносяться усі особи, які не входять до особливого складу збройних сил сторони

---

<sup>38</sup> Використано матеріали: Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс [Електронний ресурс] / Нільс Мельцер – Режим доступу до ресурсу: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>.

конфлікту та не є комбатантами. У разі сумніву щодо статусу, особа повинна все одно розглядатися як цивільна.

З усіх осіб, що є цивільними, складається цивільне населення. Серед нього виокремлюють спеціальні категорії, які потребують особливого захисту. Це поранені, хворі, інваліди, літні люди, діти, породілля. Захист цивільного населення має місце як при бойових діях, так й в умовах окупації.

Таким чином, цивільні особи потребують захисту міжнародного гуманітарного права у двох аспектах:

- під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових цілей та комбатантів супротивника;
- коли потрапляють під владу супротивника. Зокрема, коли опиняються на території супротивної держави або коли територію, на якій вони мешкають, окуповано.

Відповідно до положень, що стосуються ведення бойових дій, цивільне населення та окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпеки, що виникає у зв'язку з воєнними операціями. Міжнародне гуманітарне право покладає на сторони збройного конфлікту обов'язок постійно розрізняти цивільне населення і комбатантів; вести операції тільки проти військових цілей. У ситуаціях збройного конфлікту цивільні особи мають право на захист від прямих нападів, «крім тих випадків і на такий період, коли вони беруть безпосередню участь у бойових діях» (ДП I, Ст. 51(3)). Іншими словами, протягом їхньої безпосередньої участі в бойових діях на цивільних осіб дозволено здійснювати прямі напади так, наче вони є комбатантами. В таких випадках особа втрачає лише імунітет, захист від нападу, але не втрачає статус цивільної особи. Така участь не перетворює цивільну особу на комбатанта, а лише позбавляє її захисту саме на період безпосередньої участі у воєнних діях.

Втрата захисту від нападу має місце лише у разі безпосередньої участі цивільної особи у воєнних діях.

Непряма участь (сприяння загальним воєнним зусиллям, але без безпосереднього заподіяння шкоди супротивнику) не тягне втрату захисту від нападу. Наприклад, якщо цивільний водій грузовика доставляє на лінію зіткнення боєприпаси – це безпосередня участь у воєнних діях. Не є участю у воєнних діях надання будь якою цивільною особою допомоги пораненим – ця діяльність захищена МГП. Більш того, цивільний медичний персонал та цивільні лікарні – мають спеціальний захист відповідно 4 ЖК.

**Додаток 3.**

**Женевська конвенція (IV)  
про захист цивільного населення під час війни (Витяг)<sup>39</sup>**

12.08.1949

**Частина I  
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ  
Стаття 1**

Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин.

<sup>39</sup> [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)

## **Стаття 2**

На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

## **Частина II**

### **ЗАГАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД ДЕЯКИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ**

#### **Стаття 13**

Положення частини II стосуються всього населення країн, які перебувають у конфлікті, без будь-якої дискримінації за ознакою, зокрема, раси, національності, релігійних або політичних переконань, і спрямовані на полегшення страждань, спричинених війною.

#### **Стаття 16**

Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням.

#### **Стаття 17**

Сторони конфлікту намагаються укладати місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон.

#### **Стаття 18**

Цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом.

#### **Стаття 23**

Кожна Висока Договірна Сторона дозволяє вільне пропускання всіх посилок з медикаментами та санітарними матеріалами, а також предметами, необхідними для виконання релігійних обрядів, які призначаються виключно для цивільного населення іншої Сторони, навіть якщо ця остання є ворожою. Вона також дозволяє вільне пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей.

#### **Стаття 24**

Сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями.

#### **Стаття 25**

Кожна особа, яка знаходиться на території однієї зі сторін конфлікту або на окупованій нею території, зможе повідомляти членам своєї сім'ї, де б вони не були, а також отримувати від них відомості суто сімейного характеру. Ця кореспонденція повинна пересилатися швидко й без невинного зволікання.

#### **Стаття 26**

Кожна зі сторін конфлікту повинна полегшувати пошуки, які здійснюють члени розлучених війною сімей з метою встановлення контакту, та, наскільки це можливо, об'єднання.

**Частина III**  
**СТАТУС ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАХИСТОМ,**  
**ТА ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ**  
**Розділ I**  
**ПОЛОЖЕННЯ, СПІЛЬНІ ДЛЯ ТЕРИТОРІЙ СТОРІН КОНФЛІКТУ**  
**ТА ДЛЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ**

**Стаття 27**

Особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань.

**Стаття 33**

Жодну особу, що перебуває під захистом, не може бути покарано за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються. Пограбування забороняються. Репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна забороняються.

**Стаття 34**

Захоплення заручників забороняється.

**Розділ III**  
**ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ**

**Стаття 47**

Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції ... внаслідок її окупації, або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території.

**Стаття 49**

Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Однак окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких

було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території.

#### **Стаття 50**

Окупаційна держава ... сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Окупаційна держава не повинна перешкоджати реалізації будь-яких преференційних заходів стосовно надання харчування, медичної допомоги та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни, реалізація яких була затверджена до початку окупації з метою сприяння дітям віком до 15 років, вагітним жінкам та матерям дітей віком до 7 років.

#### **Стаття 51**

Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах.

Окупаційна держава може залучати до примусових робіт лише осіб, що перебувають під захистом, яким виповнилося 18 років, і лише до такої роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами. Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях.

#### **Стаття 53**

Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій.

#### **Стаття 55**

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалом; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

### **Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (Витяг)<sup>40</sup>**

#### **Стаття 35. Основні норми**

1. У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим.

2. Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань.

#### **Стаття 48. Основна норма**

Для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й

<sup>40</sup> [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text)

комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів.

#### **Стаття 51.** Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цим розділом, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

4. Напади невибіркового характеру заборонено. До нападу невибіркового характеру належать:

- а) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;
- б) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; або
- с) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені і які ...у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

6. Заборонено напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.

7. Присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинні використовуватись для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм.

#### **Стаття 57.** Запобіжні заходи при нападі

1. При проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти.

2. Щодо нападів вживаються такі запобіжні заходи:

- а) ті, хто планує напад або приймає рішення про його здійснення:
  - а.1) роблять все практично можливе, щоб пересвідчитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту, а є воєнними об'єктами;
  - а.2) вживають усіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам і, в усякому випадку, звести їх до мінімуму;
  - а.3) утримуються від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам ;
- б) напад відміняється або зупиняється, якщо напад, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати;

с) робиться ефективно завчасне попередження про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють.

#### **Стаття 76. Захист жінок**

1. Жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

#### **Стаття 77. Заходи для захисту дітей**

1. Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні із числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

---

Тема (за програмою):

**Розділ 2. Практичне заняття. Як убезпечити себе та своїх близьких в умовах збройного конфлікту**

**Укладач: Святослав Ратушняк**

#### **Рекомендації для вчителя/вчительки**

1) Збереження життя та здоров'я цивільних осіб у період збройного конфлікту, під час надзвичайних ситуацій безпосередньо залежить від знання та дотримання правил безпеки. Такі правила стосуються різних сфер життєдіяльності, деякі з них мають надважливі й у мирний час. Необхідно донести до учнів/учениць важливість і потребу засвоєння цих правил, відпрацювання необхідних навичок, а також вміння знаходити і використовувати необхідну інформацію.

#### **2) Очікувані освітні результати:**

Учень/учениця:

- називає та пояснює правила поведінки у період збройного конфлікту та під час надзвичайних ситуацій;
- пояснює зміст протимінної безпеки;
- обґрунтовує важливість дотримання безпекової поведінки, надання першої медичної допомоги;
- моделює власну поведінку у разі потрапляння в надзвичайну ситуацію на основі знань відповідних правил поведінки.

3) Алгоритм опрацювання матеріалу (з хронометражем, вказаними методами, прописаними запитаннями і завданнями).



## **I. Вступне слово вчителя/вчительки та важливі акценти для мотивації учнів/учениць<sup>41</sup>** (відведіть на цю частину заняття до 5 хв.).

У зоні бойових дій і дорослі, і діти завжди мають бути готові до непередбачуваних обставин. Збройні конфлікти та інші надзвичайні ситуації створюють небезпеку для цивільних осіб і потребують додаткових засобів безпеки.

Тож необхідно знати й дотримуватися основних правила безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях, ситуаціях, які загрожують життю і здоров'ю, у тому числі й під час збройного конфлікту та гуманітарних катастроф; вміти розрізнити військові та цивільні об'єкти, знати, що під час збройного конфлікту цивільних осіб передусім захищає міжнародне гуманітарне право.

Захист цивільного населення під час збройного конфлікту забезпечується нормами міжнародного гуманітарного права, що містять насамперед заборони для учасників збройного конфлікту. Знання положень міжнародного гуманітарного права допоможуть усвідомити безпекові правила поведінки в зоні бойових дій.

*Важливі акценти для вчителя/вчительки:*

1) важливо показати, як застосовувати принцип розрізнення для забезпечення особистої безпеки та безпеки навколишніх; акцентувати увагу на критеріях безпосередньої участі у воєнних діях і наслідках їх ігнорування;

2) звернути увагу на те, що: існують небезпеки, притаманні виключно збройному конфлікту, відтак, тому важливо знати та дотримуватися спеціальних правил; мінна небезпека є найбільш поширеним наслідком збройного конфлікту, тому слід ознайомити учнів/учениць із правилами безпечної поведінки в умовах мінної небезпеки та наслідками їх нехтування;

3) у ході заняття важливо мотивувати учнів/ учениць дотримуватися безпекових правил, ділитися вивіреною інформацією про такі правила з іншими (представниками родини, друзями, тощо);

4) завданням є донести учнівству значущість життя та здоров'я як найважливіших цінностей, усвідомлення того, що особиста безпека безпосередньо пов'язана із знанням правил та їх дотриманням і застосуванням.

## **II. Виконання учнями/ученицями практичного завдання**

1) Зазначте, що в період збройного конфлікту законною ціллю є комбатант (особа, що бере безпосередню участь у збройному конфлікті) або військовий об'єкт. Тому, щоб уникнути нападу, цивільна особа має відрізнити себе від комбатанта, а також максимально дистанціюватись від військових об'єктів.

Запитайте учнів/учениць:

- *Що для цього слід робити, як діяти?*

Вислухайте кілька відповідей і наголосіть на наступному:

---

<sup>41</sup> За матеріалами посібника: Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання: О. Войтенко, М. Єгулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за загальною редакцією радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с. URL: [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

Важливо не використовувати військову форму та амуніцію або схожий за кольором одяг, особливо камуфляж. Необхідно максимально відрізнити себе від військових за допомогою одягу. Крім того, небезпечно використовувати в зоні ведення бойових дій біноклі та інші прилади для спостереження – такі або аналогічні дії можуть призвести до помилки з боку військових щодо приналежності особи до комбатантів і спровокувати напад.

Щоб уникнути ризику випадкової шкоди у разі нападу на військову ціль важливо не перебувати в зоні ведення бойових дій, поряд із військовими об'єктами (об'єктами, де розміщені комбатанти і військова техніка як стаціонарно, так і на марші).

## 2) Організаційний етап.

Об'єднайте учнів/учениць у 6 груп (за невеликої кількості дітей у класі – в 6 пар).

Зазначте, що кожна група має обирати завдання (ситуацію). До нього кожна група отримує допоміжні матеріали (Додаток 1):

### *Алгоритм дій у випадках:*

- *Якщо ви знаходитесь у районі бойових дій або в іншій надзвичайній ситуації.*
- *Якщо оголосили евакуацію.*
- *Якщо почали стріляти у приміщенні.*
- *Якщо почали стріляти на вулиці.*
- *Якщо ви потрапили у полон або вас захопили терористи.*
- *Якщо ви натрапили на небезпечну знахідку.*

## 3) Завдання:

Кожна група має підготувати інструкцію-порадник із правил безпечної поведінки у конкретній небезпечній ситуації для своїх однолітків у формі малюнків/знаків/схем.

Робота а групах/парах триватиме 15 хв. По завершенню роботи кожна група презентує свої розробки. Представники інших груп після презентації можуть додавати свої поради, використовуючи власний досвід чи інші джерела.

Обладнання: 6 аркушів А1, маркери, допоміжні матеріали.

## 4) Підсумковий етап.

Після презентації результатів роботи останньою групою (парою) організуйте обговорення в **загальному колі** таких запитань:

- *Як ви себе почували під час підготовки завдань?*
- *Якими були ваші емоції, відчуття, думки?*
- *Що цікавого і корисного ви сьогодні для себе дізналися?*
- *Де ці знання можуть статися вам в пригоді?*
- *На які ще запитання ви б хотіли отримати відповіді? Де можна знайти необхідну інформацію?*

*Матеріали для учнів/учениць  
Додаток 1.<sup>42</sup>*

<sup>42</sup> За матеріалами посібника: Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання: О. Войтенко, М. Єгулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за загальною редакцією радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с. URL: [https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP\\_4\\_3.pdf](https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf)

### **Ситуація 1.**

#### **Якщо ви знаходитесь у районі бойових дій або в іншій надзвичайній ситуації:**

- у разі початку бойових дій слід якомога швидше покинути зону бойових дій;
- по можливості заздалегідь створити запас питної води і продуктів;
- вкласти найцінніші речі, документи в зручну для перенесення упаковку і бути готовим до евакуації;
- об'єднатися з мешканцями будинку з метою взаємодопомоги;
- не наближатися до військової техніки, що рухається, оскільки її водії мають малий ближній огляд і можуть завдати травми;
- з настанням темряви включати світло, тільки якщо зашторені вікна;
- не зберігати зброю і боєприпаси;
- не поширювати і не підтримувати неперевірені чутки;
- не піднімати і не гратися з незнайомими предметами (іграшками, телефонами, планшетами, боєприпасами тощо);
- дотримуватися встановлених правил пересування у населеному пункті (наприклад, комендантська година);
- дбайливо витратити продукти і воду;
- на вікна та/або скляні двері необхідно приклеїти прозору ліпку стрічку, яка буде запобігати розлітання скла.

### **Ситуація 2.**

#### **Якщо оголосили евакуацію:**

- швидко вийдіть з помешкання (не користуйтеся ліфтом);
- замкніть за собою двері;
- вимкніть усі електричні прилади та за можливості від'єднайте їх від мережі;
- якщо це екстрена евакуація – не беріть із собою домашніх улюбленців;
- ідіть туди, куди спрямовують представники влади (рятувальники, військові, поліція);
- виберіть безпечне місце подалі від будинків, інших споруд;
- вікон, вітрин;
- уважно стежте за всіма оголошеннями, які лунають з гучномовця або від представників влади;
- під час будь-яких пересувань необхідно виконувати вказівки представників влади;
- при евакуації необхідно мати запас теплих речей, медикаменти (особливо, якщо в родині є люди, що страждають на хронічні захворювання) та документи, що підтверджують особу.

*Примітка. Якщо триває евакуація, звичним явищем буде натовп на вулиці, як наслідок – неконтрольовані дії інших людей, що можуть спричинити травмування. Слід уникати натовпу, оскільки у натовпі можуть трапитися й інші небезпеки: сльозогінний або інший газ, ризик поранення вогнепальною зброєю, вибуховим предметом тощо.*

#### **Правила поведінки у натовпі:**

- зберігати спокій і не опиратися натовпу;
- при нагоді спробувати вибратися з натовпу до найближчого безпечного місця;
- що б не трапилося – необхідно втриматися на ногах;
- не тримати руки в кишенях, а коли щось випало із рук, краще

- не намагатися підняти цю річ;
- якщо потрібна допомога – не соромтесь, просіть оточуючих допомогти;
- якщо ви впали і не можете підвестися – згорніться «клубочком», закрийте голову;
- тримайтеся подалі від озброєних людей, людей у шоломах (амуніції).

### **Ситуація 3.**

#### **Якщо розпочалась стрілянина у приміщенні**

- потрібно негайно лягти на підлогу обличчям униз і прикрити голову руками;
- оцінити ситуацію та знайти безпечніше місце, де немає вікон і дверей, що виходять на вулицю;
- обов'язково зателефонувати батькам або родичам, якщо є телефонний зв'язок; повідомити інших знайомих дорослих, які можуть допомогти;
- залишатися лежати на підлозі, доки не закінчиться стрілянина;
- не залишати безпечне місце, доки не приїдуть батьки або рятувальники;
- одразу після припинення стрілянини чи вибуху не визирати у вікна чи двері;
- якщо немає укриття або ви не можете дійти до нього, не ризикуючи, слід забратися під сходи, а краще – поповзом дістатися в центр будівлі або в таке місце, де між вами і напрямком, звідки чути стрілянину, є хоча б дві стіни;
- не залишати укриття після обстрілу протягом 30 хвилин, оскільки він може початися знову.

### **Ситуація 4.**

#### **Якщо розпочалась стрілянина на вулиці**

- треба негайно лягти на землю, закрити голову руками;
- намагайтеся знайти більш безпечне місце неподалік (канаву, поглиблення в землі, дерево, бетонну стіну, льох, підвал будинку, підземний перехід, підземний паркінг тощо). *Примітка: чим нижче ви знаходитесь, тим більше шансів уникнути поранення від осколків. Якщо ви змушені сховатися за автомобілем – слід обрати сторону двигуна, але це не гарантує 100% захисту;*
- вибираючи укриття, візьміть до уваги, що захист потрібен не тільки з боку пострілу, але й з інших боків (рикошет);
- не визирайте та не підіймайте голову під час стрілянини;
- залишайте укриття тільки після того, як стрілянина остаточно скінчилася;
- закрийте вуха і тримайте рот відкритим, щоб зменшити вплив вибухової хвилі;
- дихайте короткими вдихами та видихами. *Примітка: вибухова хвиля рухається з надзвуковою швидкістю і сильно впливає на заповнені повітрям органи, такі як легені, нирки, кишківник. При надзвичайних ситуаціях людина, як правило, робить глибокий вдих і затримує дихання. В результаті вибуху це часто призводить до смертельного результату, оскільки легені стають як куля, яка розривається під тиском вибухової хвилі;*
- не залишайте укриття після обстрілу протягом 30 хвилин, оскільки він може початися знову;

- під час перестрілки до укриття слід пробиратися поповзлом (це зменшить небезпеку викликати вогонь на себе). Особливо небезпечно бігти, оскільки ті, хто стріляють, можуть сприйняти особу, яка біжить, за противника;
- почувши стрілянину, у жодному разі знімайте ведення бойових дій їх на фото- чи відеоапаратуру; не бігайте і не стійте під обстрілом.

*Пам'ятайте: якщо вас не видно (наприклад, у кущах), це ще не означає, що ви укриті від вогню!*

### **Ситуація 5.**

#### **Якщо ви потрапили у полон або вас захопили терористи**

- важливо не лякатися – краще усвідомити, що це вже сталося, і дочекатися звільнення;
- дотримуйтесь основних принципів поведінки – мовчати, розслабитися, зберігати сили, не привертати уваги (не кричати, не підвищувати голос, не наполягати);
- якщо вам потрібна будь-яка медична допомога, скажіть про це тим, хто вас утримує;
- займіть місце подалі від вікон і дверей, від терористів;
- безвідмовно та уважно слухайте і виконуйте вказівки терористів;
- не ховайте очей, але й уникайте довгих прямих поглядів у вічі;
- не суперечте терористам;
- виглядайте байдужими, не демонструйте ненависть чи зневагу;
- не робіть нічого зненацька й раптово;
- займіться розумовою діяльністю для підтримання стабільного психологічного стану та душевного спокою (спробуйте спроектувати дім своєї мрії, згадати тексти улюблених пісень, сконцентруйте свої думки на майбутньому: чим ви будете займатись, коли опинитесь на волі).
- підтримуйте свою фізичну форму (робіть зарядку, базові фізичні вправи, які ви пам'ятаєте з уроків фізкультури);
- озирніться навколо – можливо, поряд є хтось, кому потрібна допомога;
- якщо стало дуже страшно – згадайте близьких людей, уявіть, як ви зустрінетесь, коли вас звільнять;
- не відмовляйтеся від їжі та води, навіть якщо вони видаються несмачними – вам треба зберігати й накопичувати сили;
- приймайте усі блага, які вам пропонують терористи (книжки, журнали, блокноти, радіо);
- якщо правоохоронці/військові почнуть штурм для визволення заручників, намагайтеся опинитися подалі від терористів (саме в них стрілятимуть). Ляжте на підлогу, закрийте голову. Не чіпайте зброї – вас можуть сплутати з терористом.

### **Ситуація 6.**

#### **Якщо ви натрапили на небезпечну знахідку:**

- довіряйте знакам мінної небезпеки;
- уникайте небезпечних місць;
- ніколи не чіпайте незнайомі предмети;
- користуйтеся тільки перевіреними шляхами/стежками;

- тримайтеся подалі від зарослих територій, військових баз та інших місць, де відбувалися бойові дії;
- якщо побачили незнайомий або схожий на вибухонебезпечний предмет – одразу покличте дорослих і запропонуйте їм зателефонувати за номером 101 або 102!

***Щодо небезпечних знахідок – категорично заборонено:***

- торкатися знайденого предмета, пересувати його або робити з ним будь-які інші дії, спроби розібрати або знешкодити його;
- здійснювати будь-які дії біля знайденого предмета, особливо ті, які можуть викликати навіть незначне коливання ґрунту;
- палити, користуватися запальничками, а також іншими джерелами відкритого вогню і предметами, які можуть його утворювати;
- користуватися радіоелектронними пристроями (мобільними телефонами, пультами дистанційного керування, сигналізацією автомобілів тощо);
- заливати предмет рідинами, засипати ґрунтом, намагатися чимось накрити або здійснювати інші дії на нього: звукові, світлові, теплові, механічні та ін.;
- допускати скупчення людей безпосередньо поряд зі знайденим предметом.

***При виявленні (знаходженні) підозрілого предмету обов'язково зателефонуйте в правоохоронні органи і спеціальні служби за телефонами 101 чи 102 та попередьте навколишніх про небезпеку.***

***Правила поведінки, якщо ви опинилися на небезпечній території або побачили вибухонебезпечний предмет:***

- зупиніться;
- не чіпайте;
- озирніться навколо, чи немає поряд ще інших предметів;
- не панікуйте;
- виходьте у тому ж напрямку, звідки прийшли;
- одразу повідомте дорослих про знахідку.

***Правила поведінки, якщо ви побачили міну, чи підозрюєте, що опинилися на мінному полі:***

- СТОП! негайно зупиніться – не ворушіть ногами;
- стійте на місці. Примітка: категорично забороняється виходити по своїм слідам;
- кличте на допомогу, а якщо є з собою телефон – телефонуйте дорослим;
- чекайте на допомогу.